

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Tasavvuf Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ŞEYH MUHAMMED ARAPKENDÎ’NİN HAYATI VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Mahmut ÇETİN
16914001

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZAYDIN

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Tasavvuf Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ŞEYH MUHAMMED ARAPKENDÎ'NİN
HAYATI VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ**

Mahmut ÇETİN
16914001

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZAYDIN

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Şeyh Muhammed Arapkendî’nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğ’inin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Mahmut ÇETİN

16/04/2019

T.C
DİCLE UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DIYARBAKIR

Mahmut ÇETİN tarafından yapılan “Şeyh Muhammed Arapkendî’in Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından tasavvuf Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan: Prof. Dr. İhsan SOYSALDI

Üye: Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZAYDIN

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 16/04/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

... / ... / 2019

Prof. Dr. Nazır HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖNSÖZ

Yüzyıllar boyu hiçbir kesintiye uğramaksızın mânevîyatı yüksek ve ahlâklı bireyler yetiştiren tasavvufun, o mânevî atmosferine bugün her zamankinden daha fazla muhtacız. Zira tasavvuf, bütün kurumlarıyla ahlâklı ve temiz bir nesil yetiştirmiş ve toplumda itidal görevini üstlenerek âdetâ maya görevi görmüştür. Refahın üst seviyede olduğu günümüzde bile insanlar, birtakım sıkıntılarla karşı karşıya kalıp onca imkânlarla rağmen çeşitli buhranlara maruz kalmaktadırlar. Öyle ki neredeyse her ailede yoğun depresyon, stres, ruhi bunalımlar geçiren ve antidepresan ilaçları kullanan bireyleri müşâhede etmekteyiz. Kanaatimizce bunun çözümü, geçmiş asırlarda toplum içerisinde birlik, beraberlik ve kaynaştırma ruhunu var eden tasavvufun o mânevî ve sosyal boyutunun yeniden ele alınması ve günümüz şartlarına uygun hale getirilerek tekrardan toplumun bütün kesimlerine kazandırılmasıdır.

Tasavvuf, her asırda yetiştirdiği şahsiyetlerle insanları irşâd etmiş ve onları doğru yola sevk etmiştir. Hiçbir sosyolog ve psikoloğun başaramadığını mutasavvıflar tekke ve zaviyelerinde başarmışlardır. Mutasavvıflar İslâmî hayatı pratikte yaşayarak, talebe yetiştirerek, eserler telif ederek ve tasavvufî müesseseler inşa ederek toplumun her alanına katkı sağlamışlardır.

Tasavvuf, ilk olarak Hz. Muhammed (s.a.v)’in hayatında yaşanmış ve sahâbe tarafından da devam ettirilmiştir. Fakat Hz. Peygamber’in vefatından sonra yapılan fetihlerle İslâm toprakları genişlemiş ve refah artmıştır. Bunun sonucu olarak da Müslümanlar arasında dünyevileşme ve sekülerleşme artmıştır. Bunun üzerine hem sahâbe hem tâbiîn hem de tebeu’t tâbiînlerden bazı şahsiyetler Hz. Peygamber döneminin safiyetine dönülmesi gerektiğini savunarak söz konusu dünyevileşmeye tepki

göstermişlerdir. Hz. Peygamber'in yaşam tarzını benimseyen sahâbe, tâbiîn ve tebeu't tâbiîn büyüklerinin yaşam tarzları, kendilerinden sonra gelenler için örnek teşkil etmiş ve tasavvufî ekollerin oluşumunda büyük bir rol oynamıştır. Tarîkatların kurulmasıyla birlikte her mutasavvıf bulunduğu bölgede irşâd faaliyetine girişerek insanlara doğru yolu göstermiş ve bulunduğu yerin mânevî mürşidi kabul edilmiştir.

Tasavvufun, müesses bir nizama kavuşmasında mürşidlerin büyük emek ve çabaları olmuştur. Bu nedenle tasavvufun hakkıyla anlaşılabilmesinin bu mürşidleri anlayıp tanımaktan geçeceğini söyleyebiliriz. Zira tasavvuf öyle bir ilimdir ki onu okumakla mutasavvıf olunmaz. Çünkü her bir disiplinin muallimleri olduğu gibi tasavvufun da muallimleri vardır, onlar da hakiki mürşidlerdir. Bu mürşidlerden biri de hiç kuşkusuz Şeyh Muhammed Arapkendî'dir (ö.1987).

Arapkendî, Osmanlı devletinin yıkılmaya yüz tuttuğu bir dönemde doğmuştur. Çocukluğu ve gençliği Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllara denk gelmektedir. Bütün ömrünü İslâm davasına adayan bu gönül eri, mal toplayıp biriktirmemiş, elde avuçta ne varsa hepsini Allah yolunda harcamıştır. Bu çalışmamızda hayatını konu edindiğimiz Şeyh Muhammed Arapkendî'nin düşünce ve fikirlerinin, hem müntesib ve sevenlerine hem de akademik camiaya katkı sağlayacağına inanıyoruz.

Çalışmam boyunca yardım ve desteklerini benden esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Murat Özaydın'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca amcası Arapkendî'nin hayatını yazmak için bana müsaade eden yeğeni Molla Abdulkerim Tanrıkulu'na ve tezimin her safhasında kendileriyle röportaj yapıp görüşlerinden istifade ettiğim Arapkendî'nin bütün halife ve talebelerine şükranlarımı sunarım.

ÖZET

Şeyh Muhammed Arapkendî, Bismil'e bağlı Arapkend köyünde yaşamış, Nakşibendi tarîkatının Hâliidiye koluna mensup bir mutasavvıftır. Nesep zinciri Hz. Hüseyin (ö.680) vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşan Arapkendî, tasavvuf yolunda Şeyh Kemal Hamidî'ye (ö.1948?) intisap etmiş, mürşidinin vefatı üzerine Şeyh Ahmed (ö.1949) Haznevî'nin oğlu Şeyh Masum'a (ö.1958) intisap etmiştir. Şeyh Masum'un kendisine halifelik vermesiyle de hilâfet cübbesi giymiştir. Halife olduktan sonra memleketine dönerek ilim ve irşâd faaliyetleriyle uğraşan Arapkendî, yıllarca talebe yetiştirerek etkisini günümüze kadar devam ettirmiştir.

Bu çalışmamızda Şeyh Muhammed Arapkendî'nin hayatı ve tasavvufî görüşlerini ele almaya çalıştık. Çalışmamızın birinci bölümünde onun hayatı, çocukluğu, gençliği, evliliği, ilim tahsili, kendisinden ders okuduğu hocaları, talebe ve halifelerini inceledik. İkinci bölümde ise tasavvufa dair genel bilgiler vererek, Arapkendî'ye göre müridin taşıması gereken sorumluluklar, sohbet, râbıta, hatm-i hâcegân, zikir-evrâd, nefis, dünya, halvet, nazar-himmet, aşk ve muhabbet gibi tasavvufî görüşlerine değindik.

Anahtar Kelimeler

Arapkendî, Hayatı, Görüşleri, Bismil, Nakşibendilik, Tasavvuf.

ABSTRACT

Sheikh Muhammed Arapkendî, who lived in the village of Arapkend in Bismil, was a scholar of the Hâlidîye branch of the Naqshbandi sect. Arapkendi, who reached the Prophet through blood tie of Hz. Hussein, was occupied with Sheikh Kemal Hamidî on the road to mysticism, and after the death of his mentor, he was occupied with Sheikh Masum, son of Seikh Ahmed Haznevi. He wore a caliph's robe by Sheikh Masum's giving him the caliphate. After getting caliphate, Arapkendi turned to his hometown and was occupied with enlightenment and act of showing the true path. He has continued his effect by educate students.

In the first part of the study, his life, childhood, youth, marriage, education life, the mentors who Arapkendi took lessons from and his caliphes are examined. In the second part, some general informations are given about İslâmic mysticism, and some mystic views of Arapkendi such as responsibilities, communication, connection, hatm-i haccegân, zikir-evrâd, desire, the Earth, privacy, evi leye- politeness and love that a follower must have according to Arapkendi.

Keywords

Arapkendî, Lived, Bismil, Naqshbandi, Mysticism

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	4
1.ÇALIŞMANIN KAPSAMI	4
2.ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	4
3.ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH MUHAMMED ARAPKENDÎ'NİN HAYATI

1.1. DOĞUMU VE AİLESİ.....	7
1.2. ÇOCUKLUĞU VE GENÇLİĞİ	8
1.3 EVLİLİĞİ	9
1.4. ŞAHSİYETİ	9
1.5. İLİMDEKİ YERİ.....	10
1.6. TASAVVUFÎ KİŞİLİĞİ.....	11
1.7. CÖMERTLİĞİ VE MİSAFİRPERVERLİĞİ	14
1.8. MÜDERRİSLİĞİ VE İLME YAPTIĞI HİZMETLER	16
1.9. DERS VERME YÖNTEMİ	17
1.10. ÜSTAD BEDÎÜZZAMAN'LA İLGİLİ BİR ANISI.....	18
1.11. TARİKAT VE TASAVVUF EĞİTİMİNE BAŞLAMASI.....	19

1. 12. VELÎLİĞİ VE KERÂMETLERİ	21
1. 13. HAZNEVÎ AİLESİYLE TANIŞMASI.....	24
1.14.ŞEYH MASUM’LA TANIŞMASI VE ONA İNTİSABI.....	26
1.15. SURIYE ZİYARETLERİ	28
1.16.HALİFELİĞİ.....	29
1.17.İRŞAD FAALİYETİNE BAŞLAMASI	30
1. 18. MÜRŞİDLİK SIFATLARI	32
1.19.HAC ZİYARETLERİ	34
1.20.FIKHÎ YÖNTEMİ, İÇTİHAD VE FETVAYA BAKIŞI	35
1.21. ESERLERİ.....	36
1.22. ESER TEL’İF ETMEYİŞİNİN SEBEPLERİ	37
1.23.TASAVVUFA HİZMETLERİ	38
1.24. HASTALIĞI VE VEFATI	40
1.25.EĞİTİM ALDIĞI HOCALARI	43
1.25.1. Molla Abdüsselam.....	44
1.25.2. Molla Hasan	44
1.25.3. Molla Tahir.....	44
1.25.4. Şeyh Kemal	45
1.25.5 Şeyh Mahmud Tileylunî (Karaköylü Şeyh Mahmud).....	45
1.25.6 Molla Abdullatif.....	46
1.26. HALİFELERİ.....	47
1.26.1. Şeyh Muhammed Naci	47
1.26.2. Molla Bekir	48
1.26.3. Molla Abdulhalim	48
1.26.4. Molla Reşat	52
1.26.5. Molla Muhammed el-Ğursî	52
1.26.6. Molla Salih Ekinci (el-Ğursî).....	55
1.26.7.Molla İbrahim.....	61
1.26.8. Molla Muhammed Emin	64
1.26.9. Molla Nusreddin.....	67

1.26.10.Molla Sabri Kozluk	67
1.26.11. Molla Ahmed Halîlî	68
1.26.12.Molla Rıdvan.....	68
27. YETİŞTİRDİĞİ TALEBELER.....	68
1.27.1. Molla Muhammed Nur Xanikî	68
1.27. 2. Molla Selahattin	69
1.27.3. Molla Ahmed Hilmi el-Koğî	73
1.27.4. Molla Said	78
1.27.5. Molla Ahmed Hola.....	80
1.27.6. Molla Muhammed Şerif Eroğlu	83

İKİNCİ BÖLÜM

ARAPKENDÎ’NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

2.1. TASAVVUFA GENEL BİR BAKIŞ.....	85
2.2.ARAPKENDÎ’YE GÖRE MÜRİD VE SORUMLULUKLARI	93
2.3 MÜRİDİN ADABI	96
2.4. SOHBET.....	98
2.5. RÂBITA.....	103
2. 6. HATME-İ HÂCEGÂN	106
2.7.ZİKİR VE VİRD.....	108
2.8.NEFİS	111
2.9.DÜNYA	114
2.10.HALVET	117
2.11.NAZAR VE HİMMET	119
2.12. AŞK VE MUHABBET	120
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA	126

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhisselam
Aüifd.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	Bin, İbn
B.k.z	Bakınız
c.	Cild
c.c.	Celle Celâluhu
çev.	Çeviren
Dğr.	Diğerleri
DİA.	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h.	Hicri
Hz.	Hazreti
k.s.	Kuddise Sirruhu
m.	Miladi
Nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm Tarihi
r.a.	Allah Ondan Razı olsun
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
ss.	Sayfa Sayısı
sy.	Sayı
t.y.	Tarih Yok
Terc.	Tercüme eden
Tets.	Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü
Thk.	Tahkik Eden
Ts.	Tarihsiz
v.b.	Ve Benzerleri
v.d.	Ve Diğerleri
y.y.	Yayınevi
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KAPSAMI

Yaşadığımız topraklar üzerinde büyük bir misyona sahip olan Nakşibendi tarikatı hiç kuşkusuz sosyo-kültürel ve dini hayatta büyük bir etkiye sahiptir. Söz konusu tarikat yüzyıllar boyu güzel ahlâk sahibi bireyler yetiştirerek İslâm toplumuna ahlâklı zatlar kazandırmıştır. Biz de bu çalışmamızda Nakşibendi tarikatının önemli şahsiyetlerinden biri olan Şeyh Muhammed Arapkendî'nin hayatı, ilim tahsili, irşâd faaliyetleri, tasavvufî ve ilmi kişiliği ile tasavvufa dair görüşlerini ele alacağız.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmamızda Şeyh Muhammed Arapkendî'nin hayatı, ilim tahsili, ilme yaptığı hizmetleri, halifeleri, tarîkata intisabı, tasavvufî görüşleri ve tasavvufa dair genel bilgiler ele alınacaktır. Bunu yaparken de öncelikle onun talebelerinden Molla Muhammed Şerif Eroğlu'nun kendisi hakkında yazmış olduğu “Bütün Yönleriyle Arapkendî” adlı eserden istifade edilmiştir. Ayrıca onun en önemli talebelerinden sayılan ve aynı zamanda halifesi olan Molla Salih Ekinci'nin hocasına dair yazmış olduğu “Şezerât” adlı risâleden ve “Rihle Dergisi”nde yer alan “Şeyh Muhammed Arapkendî'nin İlmi ve Tasavvufî Hayatı” adlı makaleden yararlanılmıştır. Bunlarla birlikte Kadri Yıldırım'ın “Kürt Medreseleri ve Âlimleri”, Diyarbakır Ansiklopedisi'nde M. Edip Çağmar'ın ele aldığı “Şeyh Muhammed Arapkendî maddesinden”, faydalanılmıştır. Şunu da belirtmemiz gerekir ki Arapkendî hakkında yazılı olarak yeterli kaynak bulunmamaktadır. İşte bu sebepten ötürü tezimizi yazarken daha çok hayatta olan halife ve talebeleriyle yapılan röportajlardan yararlanma yoluna gidilmiştir.

3. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

İslâm coğrafyasında Şeyh Abdulkâdir Geylânî'ye (ö.1165-66) nisbet edilen Kâdiri tarîkatından sonra en yaygın tarîkat Nakşibendiliktir.¹ Nakşibendi Tarîkatı Bahâeddin Nakşibend'in (ö.1389) halifelerinden Alâeddin Attâr (ö.1400), Zâhid Bedahşî ve Muhammed Pârsâ (ö.1420) tarafından geniş alanlara yayılmıştır.² İmâm Rabbânî (ö.1624) zamanında ise önce Hindistan ardından batıya doğru uzanan geniş bir bölgede etkili olmuştur. İmâm Rabbânî bu tarîkata yeni bir boyut kazandırarak ardından tarîkata "Müceddidiye" kolunu kazandırmıştır. Nakşibendi tarîkatı, Nakşibendiliğin Müceddidiye koluna mensup olan Hâlid el-Bağdadî ile birlikte Nakşibendiye- Hâlidîye olarak anılmaya başlanmıştır. Hâlidîye ayrı bir tarîkat olmaktan ziyade Nakşibendilik içinde kolbaşı görevini üstlenmiştir. Mevlâna Hâlid Bağdadî İmâm Rabbânî'den sonra Nakşibendilik içerisinde en etkili ikinci kişi olarak kabul edilmiştir.³ Hâlidiliğin yayılma alanlarına bakıldığında Anadolu ve Balkanlar genel yayılma alanlarıdır. Anadolu ise, özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaygınlık kazanmıştır.⁴

Şeyh Muhammed Arapkendî, 1911-1987 yılları arasında hem Osmanlı dönemini hem de Türkiye Cumhuriyeti'ni bir arada görmüş, Nakşibendi tarîkatının Hâlidîye koluna mensup mutasavvıf bir zattır. Yaşadığı dönemde İslâmî ilimler alanında çok sayıda talebe yetiştirmiş, gerek tasavvufî yaşantısıyla gerekse tasavvufa yaptığı hizmetlerle kendi döneminde âlimlerden müteşekkil tasavvufî bir zümre meydana getirmiştir. Ele aldığımız bu çalışmayla onu özel olarak muhip ve müntesiplerine genel olarak da herkese tanıtmak amaçlanmıştır. Ayrıca bu tez, yıllarca hiçbir karşılık beklemezsizin hem canını hem malını seferber ederek insanları irşâd eden böylesi nadide insanların tarihin sayfalarında yer alıp unutulmaması gerektiği düşünülerek yazılmaya çalışılmıştır.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde talebeleri Molla Şerif Eroğlu'nun "Bütün Yönleriyle Arapkendî" adıyla yazmış olduğu kitap ile Molla Salih Ekinci'nin hocası

¹ Hamid Algar, "Nakşibendilik" **DİA**, 2006, XXXII, s.335.

² Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi vakfı Yayınları İstanbul 1994 s.372.

³ Murat Özeydin, **Şeyh Abdurrahman Aktepe Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, Cihan Yayınları, İstanbul 2009, s.159-160.

⁴ Süleyman Uludağ, "Hâlidîye", **DİA**, 1997, XV, 296.

hakkında gerek kendi kitaplarında gerekse de çeşitli dergilerde yayınlanmış yazıları dışında Arapkendî hakkında akademik seviyede bir çalışmanın yapılmadığı, yazılmadığı tespit edilmiştir. Çalışmamızın bu alanda var olan eksiklikleri dolduracağını ümid ediyoruz. Gayret bizden; tevfik Allah'tandır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH MUHAMMED ARAPKENDİ’NİN HAYATI

1.1. DOĞUMU VE AİLESİ

Arapkendî 1911 yılında Diyarbakır’ın Bismil ilçesine bağlı Bayındır (Arapkend) köyünde doğmuştur.⁵ Bismil’in Güneydoğusunda yer alan köy, merkeze 20 km. uzaklıkta, Savur Çayı’na yakın yüksek bir yerde kurulmuştur. Köy, çevrede Mîr Ailesi (Mala Mîr) adıyla bilinip tanınmaktadır. Bu ailenin soyunun Cizre ve çevresinde hüküm süren beylerle birleştiği bilinmektedir.⁶

Asıl adı Muhammed Şerif olan Arapkendî, küçüklüğünde halk arasında “Muhammed” diye çağrılmıştır. Babasının adı Yusuf, annesinin adı ise Rabia Hatun’dur. Annesi Mirzabey (Mirzebega) köyünden olup nesep bakımından Abbasi olan Şeyh Abdulkadir’in kızı ve Şeyh Abdurrahman’ın kardeşidir. Arapkendî anne tarafından da bilinen ve tanınan bir aileye mensuptur. Kendisinden yaşça büyük ve ondan önce vefat eden Hacı Mehdi adında, cömert ve ihlâslı bir erkek kardeşi vardır. Kız kardeşi ise yoktur.⁷

Arapkendî, Hz. Hüseyin (r.a)’e kadar ulaşan seyyid bir sülaleden gelmektedir. Soyü Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde tanınan ve Rifâi tarîkatının büyüklerinden olan Bube Hazretleri vasıtasıyla Hz. Hüseyin (r.a)’e ulaşmaktadır. Onun Bube Hazretleri’ne kadar ki şeceresini şöyle sıralayabiliriz: Arapkendî, Yusuf’un; Yusuf, Seyyid Muhammed’in; Seyyid Muhammed, Zennûn’un; Zennûn ise Şeyh Muhammed’in oğludur. Şeyh Muhammed’in kabri günümüzde Batman’ın Gercüş

⁵ Mehmet Salih Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı”, Rihle Dergisi, Haziran 2012, sayı. 14, s.74.

⁶ Mehmet Şerif Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, Kent Yay.2004, s.29.

⁷ Şeyh Muhammed Naci Tanrıkulu ile Yapılan Mülakat. (26.01.2019)

ilçesine bağlı Bagas köyünde bulunmakta ve yöre halkı tarafından ziyaret edilmektedir.⁸

1.2. ÇOCUKLUĞU VE GENÇLİĞİ

Arapkendî, daha çocukken babasını kaybetmiş ve böylece annesi Rabia Hatun'un himayesi ve terbiyesinde yetişmiştir. Rabia Hatun, elinden geldiğince oğlu Muhammed'i en iyi şekilde yetiştirmeye çalışmıştır. Annesi Arapkendî'nin çocukluğunda bile kendi eliyle pişirdiği yemeğin dışında başkalarının yemeğini yemesine izin vermemiştir. Bu durum köy halkı tarafından hâlâ dillendirilmektedir.⁹

O, çocukluğunu doğup büyüdüğü Arapkend köyünde geçirmiştir. Arapkendî, annesinin yönlendirmesi ve teşvikiyle ilk dini eğitimini dönemin köy imamı olan Molla Sait'ten almıştır. Güçlü ve keskin zekâsı sayesinde hayatının ilk yıllarında bile arkadaşları arasında temayüz etmiş ve etrafındakilerin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Keskin zekâsı sayesinde okutulanları kısa bir zamanda kavrayan Arapkendî, Kur'ân tilavetini yüzünden okumayı öğrenmiş, ardından namazın tesbihat ve duâlarını ezberlemiştir. Allah Teâlâ, bu küçük yavrucağı temiz ve salâhiyetli bir anne ve babaya, asil bir soya ve bütün bunlara ek olarak Allah'ın ona bahşetmiş olduğu eşsiz bir zekâ ve güçlü bir hafıza yeteneğine sahip kılmakla sanki onu gelecekte çok önemli bir göreve hazırlamak istemiştir.¹⁰

Temiz ve dindar bir ailede yetişip büyüyen Arapkendî, 1922 yılında, on iki yaşında medrese eğitimine başlamış ve gençliğini medreselerde ilimle geçirmiştir. Ne var ki daha gençliğinin ilk yıllarında şiddetli baş ağrısına yakalanarak büyük sıkıntılarla karşılaşmıştır. O, bu hastalığıyla ilgili şu ifadelere yer vermektedir: “Gençliğimden bu yana sağlığım bakımından bir gün olsun rahat yüzü görmedim. Zira hastalığım günbegün ağırlaşp ilerlemektedir.”¹¹

Arapkendî'nin başına gelen çeşitli hastalıklar, özellikle de baş ağrısı, kendisinin diğer talebelerin çalıştığı kadar çalışmasına engel olmuştur. Hatta medrese arkadaşlarından biri şöyle demektedir: “Muhammed, sadece ders okuyacağı sırada

⁸ Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmî ve Tasavvufî Hayatı” s.74.

⁹ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.75.

¹⁰ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.30.

¹¹ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.51.

kitabı eline alır, onun dışında kitabı kenara bırakıp ağzını açmazdı. Lakin keskin zekâsı, üstün kabiliyeti ve söylenen her sözü söylendiği anda ezberleyebilme yeteneği kendisi için yeterli olup onu diğer arkadaşlarından üstün kılmıştır.” Aslında saydığımız bu özellikleriyle o, sadece arkadaşlarını geçmekle kalmamış, aynı zamanda kendilerinden ders okuduğu bazı hocalarını da geride bırakmıştır. Talebelerinden Molla Salih Ekinci’nin ifade ettiğine göre kendisi: “Ben hangi hocanın yanında okuduysam ondan daha bilgiliydim. Ancak ben, bazı hocalardan çeşitli ilim dallarındaki ıstılahatları onlardan dinlemeye muhtaçtım” demiştir.

1.3 EVLİLİĞİ

Medrese eğitimini ikmal eyledikten sonra icazet alıp köye dönen Arapkendî imam hatiplik görevi yapmaya başlamıştır. Babasının dayılarından olup Bismil’e bağlı Mirzabey köyünde dünyaya gelen Şeyh Abdurrahman’ın kızı Saliha Hatun’la ilk evliliğini yapmıştır.¹²

Saliha Hatun’la on yıl mesut ve bahtiyar bir şekilde yaşayan Arapkendî’nin bu evlilikten çocukları olmamıştır. Fakat o da herkes gibi dünyada neslinin ve ilminin varisi olacak evlatlarının olmasını arzu etmiştir. Bu vesileyle isteğini gerçekleştirmek için ilk evliliğinden on yıl sonra 1945’te ilk eşinin ailesiyle akraba olan mîr ailesinden Osman Bey’in kızı Fadile Hatun’la evlenmiştir. Fakat Allah’ın irade ve meşîeti olsa gerek Arapkendî’nin bu evliliğinden de çocukları olmamıştır. O, tarîkat eğitimine devam eden hocalara yaptığı bir sohbet esnasında bu durumu şu şekilde dile getirmiştir: “Evlat hariç Allah’tan can-ı gönülden arzu ettiğim hiçbir dileğim reddedilmemiştir.”¹³

1.4. ŞAHSİYETİ

Arapkendî, uzun boylu, nahif yapılı, buğday tenliydi. Sakalı da sık ve siyahtı. Son derece iyi bir görme duyusuna sahip gözleri ela ve normal büyüklükteydi. Zaman zaman göz hastalıkları problemiyle karşılaşsa da ömrünün sonuna kadar gözlüğe ihtiyaç duymadan Kur’ân’ı Kerîm’i okuyabilmiştir. Yumuşak huylu olmakla

¹² M.Edip Çağmar, Şeyh Muhammed Şerif Arapkendî, **Diyarbakır Ansiklopedisi**, 2013, c. IV, s.348.

¹³ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.32.

birlikte yerine göre cesur ve sert de davranabilmiştir. Asık suratlı olmayıp tebessümlü bir çehreye sahiptir.¹⁴

Yaptığı bütün işlerde tedbirli davranıp basit gibi görünen herhangi bir şeyi bile uzun süre saklayarak, zamanı gelince çıkarıp kendisinden istifade edebilmiştir. İsrâfı sevmemiş, en ufak bir şeyin dahi değerlendirilmesini istemiştir. Camiden eve döndüğünde yolda bulduğu çalı çırpı ve odun parçalarını toplayarak eve getirmiş, misafir ve talebeler için yapılacak yemeklerde yakacak olarak kullanılmasını istemiştir.¹⁵

Sade bir hayat yaşamayı yeğlemiş, gösterişten, lüks ve israftan kaçınmıştır. Temiz ve güzel giyinmeyi sevmiş, elbisede beyaz ve siyah renkleri tercih ederken; ayakkabıda ise kahverengini seçmiştir. Sarığı sade, basit ve normal büyüklükte olmuştur. Sakalı kısa olup bir tutamı geçmemiştir.¹⁶

1.5. İLİMDEKİ YERİ

Arapkendî, muazzam medrese geleneğinin, müderris ve mürşid neslinin son temsilcilerinden biridir. Bölgemizde yetişmiş birçok âlimin mürebbisi, hocası ve mürşididir. Derin bir ilmi kavrayışa, keskin bir zekâyâ ve güçlü bir hafıza yeteneğine sahiptir. Özellikle sarf, nahiv, beyân, belâgat, bedî, mantık gibi âlet ilimlerinin kaynaklarını ezbere bilecek kadar zekidir. Onun çağdaşı ve akranı olan Molla Abdulvahhab'ın, ilmi kavrayışı ve dehası hakkında: “Şayet sarf, nahiv, meânî, beyân gibi âlet ilimleri yeryüzünden silinip giderse Arapkendî'nin, bu ilimleri en ince noktalarına kadar tekrar hafızasından çıkarıp yerleştireceğine inanıyorum” demesi ilimdeki yerini ve konumunu göstermesi açısından iyi bir örnek teşkil etmektedir.¹⁷

Muğlak, müşkil ve zor konuları çözüme kavuşturduğu gibi, uzlaşma sağlanamayan münakaşalı meselelere de mutlaka bir izah ve açıklama getirmiştir. İlmi birikimi ve seviyesi yüksek müelliflerin seviyesinde olup onlardan aşağı kalır tarafı yoktur. Zira ders verirken şârih ve mühaşşilerin görüşlerini tenkit etmiş,

¹⁴ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.37.

¹⁵ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.38.

¹⁶ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.38.

¹⁷ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.38.

konuyla alakalı daha isabetli görüşler serdetmiştir. Onun bu özelliğine, yıllarca rahle-i tedrislerinde okumuş talebeleri yakinen şahit olmuşlardır.¹⁸

1.6. TASAVVUFÎ KİŞİLİĞİ

Tasavvufun esas ve yegâne amacı; “huluk” خلق denilen nefis melekesini kötü huylardan arındırmak, iyi huylarla bezemektir. Diğer bir ifadeyle nefsi, ahlâk-ı zemînenin etki ve esaretinden kurtarıp ahlâk-ı hamideye kavuşturmadır.¹⁹

Arapkendî, Kur’ân ve sünnetin ölçülerine bağlılık hususunda son derece hassas davranan, yaşayışıyla Kur’ân’ı Kerîm’i içselleştiren bir insandır. Onu tanıyan ve sohbetine nail olup huzura kavuşan, onsuz edememiş ve duramamıştır. Gereksiz yere konuşmayı sevmemiş, ihtiyaç hâsıl olduğunda da kısa ve öz bir şekilde muhatabın seviyesini gözeterek konuşmuştur.²⁰

Bütün işlerinde aceleci olmak yerine temkinli olmayı, düşüncelerinde de idealist ve hayalperest olmak yerine gerçekçi olmayı tercih etmiştir. İlmi olsa bile tartışmaları sevmemiş, “Ya olduğun gibi görün ya da görüldüğün gibi ol.” sözü misali herkesi olduğu şekilde sevmiş ve kabul etmiştir. Kimsenin ayıbını, kusurunu araştırmamış, kimse hakkında su-i zanda bulunmamıştır. O, mütevazı kişiliği, ilmi tecrübesi, davranışları ve takvâsıyla çevresindeki herkesin beğenisini ve takdirini kazanmış, deyim yerindeyse sevenlerinin kalbinde taht kurmuştur.²¹

Zühhd: Allah’a yönelenlerin, her şeyden sarf-ı nazar ederek, O’nun rızâsına tâlip olanların ve tevekkül ehlinin ilk basamağıdır.²² Mâsivâdan sıyrılma olarak da bilinen zühhd, Allah’tan başka her şeyin, kalpte önemini yitirip kaybetmesidir.²³

Ebû Osmanel-Mağribî (ö.983) zühhdü şöyle ifade etmektedir: “Zühhd, dünyayı ve dünyaya meyledeni terk etmendir.”²⁴ Hasan-ı Basrî de zühhdü: “Dünya ehlinde uzaklaşman ve dünyalığı sevmemendir.” şeklinde ifade etmiştir.²⁵

¹⁸ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.38.

¹⁹ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay. İstanbul 2012, s.30.

²⁰ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.39.

²¹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.39.

²² Hasan Kâmil Yılmaz, **İslâm Tasavvufu**, Altınoluk Yay. İstanbul 1996, s.45.

²³ Osman Nûri Topbaş, **İmândan İhsâna Tasavvuf**, Altınoluk Yay. İstanbul 2006, s.24.

²⁴ Abdülkerim bin Havazin bin Abdü’l Melik el- Kuşeyri, **Risâlet’ül Kuşeyri**, Tahkik, el-İmam Doktor Abdulhalim Mahmud-Doktor Mahmud bin Şerif, Darü’l Maârif Kahire II. S.240.

Arapkendî de zühdün yukarıda verdiğimiz tanımı gereği “Sizde olanlar tükenir ama Allah’ın katında olanlar bakidir.” ayetini rehber edinmiş, bitmek tükenmek bilmeyen dünyanın ihtiras ve arzularına kalbinin kapılarını kapatmıştır. Dünyanın ve içindeki her şeyin ne olduğunu çok iyi bildiğinden Allah’ın muhabbetini gölgeleyecek mal mülk, şan şöret gibi geçici heveslere asla tenezzül etmemiştir.²⁶ O, Yahyâ b. Muâz’ın (ö.872): “Dünya gelin gibidir. Dünyayı isteyen onun berberi olur, onu süsler durur. Dünyaya karşı zâhid davranan ise onun yüzünü karartır, saçını yolar, elbisesini yırtıp parçalar; ârif, Allah ile meşguldür; bu yüzden dünyaya hiç iltifat etmez ” sözü misali davranmıştır.²⁷

Hedef ve amaçları arasında fâni şeylerin önceliği olmadığı gibi dünya ve ukba arasında bir denge kurarak birini diğerine tercihte de bulunmamıştır. O kadar mütevazı ki, edepten, ayaklarını uzatmamış, dizleri üzerine oturmuştur. Sırtını duvara dayarken araya yastık dahi bırakmamıştır. Az yemiş, az uyumuş, az konuşmuş ve az dinlenmiştir. Şüpheli şeylerden kaçınmış, mübahlarda ise ölçülü davranmıştır. Midesini tıka basa doldurmadığı gibi dünyevi zevklerin de esiri olmamıştır. Rabbine tevekkül etmiş, fakirlik endişesi taşımamış, çalışıp kazandığını biriktirmeyerek ailesine ve misafirlerine harcamıştır.²⁸ Kısacası o, nefsin dünyadaki bütün zevk ve lezzetlerini bırakmış ve terk etmiştir.²⁹

Yaşadığı ev belki de onun zühdünün en büyük kanıtıdır. Zira ikisi de basitçe kerpiçten inşa edilmiş, pencereleri naylonla kaplı, basık ve küçüktür. Ayrıca odasını hem ibadet etmek hem de yatmak için kullanmıştır.³⁰

Onun zühdüne bir başka örnek de Batman’da inşa ettirdiği Masumiye Camii’nin hemen yanında, içinde ev yapılmak üzere bir arsa satın almasıdır. Arsa alındıktan hemen sonra evin inşaatına başlanır ve nihayet inşaatın tamamlanmasıyla da sıra tapu işlemlerine gelir, talebelerinden Molla Muhammed Şerif Eroğlu huzura çıkarak: “Tapuyu kimin adına yapalım” diye sorduğunda, kendisi de “Cami adına

²⁵ Kuşeyri, **Risâlet’ül Kuşeyri**, s.242.

²⁶ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.43.

²⁷ Yılmaz, **İslâm Tasavvufu**, s.46.

²⁸ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.43.

²⁹ İzzeddîn Mahmûd bin Ali Kâşânî Natanzî, **Tasavvufun ana esasları**, (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye), Farsçadan Çeviren Hakkı uyur, Kurtuba Kitap Yay. İstanbul 2010, s.369.

³⁰ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.43.

yap.” diye cevap verir. Bunun üzerine tekrar söze giren Molla Muhammed Şerif: “Efendim cami adına değil de adınıza yapalım, belki ileride size lazım olur.” diye ısrar eder. Molla Muhammed Şerif’in ısrar ettiğini görünce onu sert bir şekilde uyaran Arapkendî, şunu dile getirip meseleyi kapatır: “Benim kabre tapu ile girmeyeceğimi bilmez misin? Git ne yaparsan yap!” Kendileri daha sonraları bu evi cami lojmanı olarak bağışlamıştır.³¹

Takvâ: Cürcânî’nin ifadesiyle takvâ, kişinin kendisini; kaçınmayı gerektiren fiillerden uzak tutarak korunması şeklinde tanımlanmıştır.³² Aynı zamanda takvâ, dinin emir ve yasaklarına riayet edip, onları eksiksiz bir şekilde uygulamaktır.³³

Ebu Osman da takvâyı: “Kişinin sınırlarını bilmesi ve onu ihlal etmeyip aşmamasıdır” şeklinde tanımlamıştır.³⁴ Mansur b. Ammar (ö.840) da takvâ hakkında: “Kul için en iyi kisve tevazu, alçak gönüllülük ve nefsi ezme olurken, ârif için ise en iyi kisve takvâdır.” diyerek şu ayeti zikretmektedir: ³⁵ “Takvâ (Allah’a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya işte o daha hayırlıdır.³⁶” demiştir.

Arapkendî, hayâ duygusunun ayaklar altına alınıp çiğnendiği, açılıp saçılmanın normal bir şekilde karşılandığı bir zamanda takvâsından hiçbir şekilde ödün vermemiştir. O, günahın küçüğü ile büyüğü arasında bir ayrım yapmadan münkerden sakınmıştır. Onun takvâsına ve şeriate bağlılığına dair zikredeceğimiz şu örnek özellikle ilgi çekicidir. Havaların çok soğuk olduğu bir kış gününde bir grup arkadaşlarıyla treni beklerken, istasyon şefi kendilerini odasına davet etmiş onlar da bu davete icabet ederek içeri girmişlerdir. Fakat odaya girdiklerinde odada sırtı dönük bir bayanın oturduğunu fark edince şefe: “Odada kadının bir yakını var mı?” diye sormuş. “Hayır” cevabını alması üzerine, soğuk havaya aldırış etmeden ve halvet olur endişesiyle hemen dışarı çıkmıştır.³⁷

³¹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.44.

³² Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yay. İstanbul 2005, s.625.

³³ Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.342.

³⁴ Kuşeyri, **Risâlet’ül Kuşeyri**, S.144.

³⁵ Kuşeyri, **Risâlet’ül Kuşeyri**, S.74.

³⁶ Araf, 7/26.

³⁷ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.45.

Onun takvâ anlayışı korku temelli esasa dayanmaktadır. Zira sohbetlerinde şunları ifade ettiği aktarılmaktadır: “Allah korkusu bir saniye dahi olsun kalbimden çıkmaz. Bazen biraz dinlenmek için kalbimden çıkarıp atmak istiyorum ama bir türlü başaramıyorum.” Yaşamış olduğu bu hâl onun müttakiler zümresinde olduğunu gösterdiği gibi korkusunun da cehennemden değil, bilakis Rabbinin cemâlinden uzak kalma endişesinden ileri geldiğini göstermektedir. Ayrıca onun bu korkusu Cemâlullah’a vuslat halinin gereklerini yapıp yapmadığıyla ilgilidir. Yine bir sohbetlerinde bu konuya değinerek: “Biz ölümden korkmayız, bizim korktuğumuz tek şey şerefli bir ölüme kavuşamamaktır”³⁸ demektedir.

1.7. CÖMERTLİĞİ VE MİSAFİRPERVERLİĞİ

İslâm dini yardımlaşmayı, paylaşmayı ve misafirperverliği insani ve ahlâki bir görev olarak telakki etmektedir. Misafire hem kapımızı hem de gönlümüzü açmak dinimizce övülen en güzel davranışlar arasında gösterilmektedir.

Cömertliğiyle bilinen Allah’ın dostu, Hz. İbrâhim (a.s); sofrasında misafir bulunmadıkça yemeğe oturmamıştır. Rivayete göre bir defasında evine üç gün boyunca misafir gelmeyince yemeğe oturmak için kapı ve pencerelerden misafir bakınmaya başlamıştır. Bu sırada kapısına kendisini tanıyıp bilmediği bir Mecûsî gelince onu misafir etmek istemiştir. Fakat gelenin Mecûsî olduğunu anlayınca da kapısından savuşturmuştur. Bu davranışından ötürü Allah Teâlâ Hz. İbrâhim’i itab edince mecûsînin peşine düşerek onu bulup ağırlamıştır. Mecûsî Hz. İbrâhim’in bu iki farklı tutumunu merak ederek sorunca Hz. İbrâhim kendisine durumu anlatmış ve Mecûsî duygulanarak ne iyi Rab, düşmanı için dostunu azarlıyor diyerek Müslüman olmuştur. Cömertliğiyle ünlü Hâtemî Tai’nin oğlu da Hz. Peygamber (s.a.v)’e geldiğinde, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hemen sırtındaki ridasını çıkarmış ve altına sererek: “Bir kavimden eliaçık biri size geldiğinde, ona ikramda bulununuz” buyurmuştur.³⁹

³⁸ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.45.

³⁹ Hûcûrî, **Hakikat Bilgisi (Keşfu’l Mahcûp)**, Hazırlayan Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. İstanbul 2016, s.379.

Arapkendî'nin cömertliği üst seviyelerde olup çok az insanın sahip olacağı türdendir. Zira onun bu cömertliği yokluk içindeki bir cömertliktir. En zor ve sıkıntılı zamanlarda bile elindeki son lokmasını dahi talebe ve misafirlerine ikram etmiştir.⁴⁰

Dergâhına gelenlerin çoğunun maddi durumlarının düşük kimselerden oluştuğunu bildiği için onların tok bir şekilde gelmelerine müsaade etmemiştir. Hatta bu şekilde gelenleri uyardığı da olmuştur. Misafirin azlığı ya da çokluğu onu etkilememiş ve sıkıntıya sokmamıştır. Her sene ramazan ayında dost, akraba demeden herkesi davet ederek güzel bir iftar yemeği ikramında bulunmuştur. Kendisinin başlatmış olduğu bu uygulama hâlen ailesi ve yeğenleri tarafından devam etmekte ve bu yemek, halk arasında “Mewlida mala Seyda” yani “Seydanın Mevlidi” ismiyle bilinmektedir.⁴¹

O, misafirleri ve misafir ağırlamayı çok sevmiş, hatta onların çokluğu ona güç ve kuvvet vermiştir. Misafir sayısında düşüş olduğunda üzülmüş, âdeta hastalanır gibi olmuştur. Yaptığı sohbetlerin birçoğunda: “Ne kadar hasta olursam olayım, misafir gelince tüm sıkıntılarım kaybolur, onlarla sohbe başladığım zaman kendimi çok rahat ve huzurlu hissederim” buyurmuşlardır. Onun sohbetinde bulunan ve onu tanıyan herkes, onun bir an bile misafirsiz yapamadığını bilmektedir.⁴²

Hastalandığı sıralarda hastaneye gelip kendisini ziyaret etmek isteyenler ilgili görevliler tarafından engellenince, “Gelen misafirlerle görüşmeme müsaade etmiyorsunuz.” diyerek hastanede yatmayı kabul etmemiş ve tüm misafirlerin onu kolayca ziyaret edebileceği bir otelde kalmayı istemiştir. Onun bu isteğine karşı çıkanlara “Misafirsiz duramam. Keşke Allah müsâade etseydi, kabirde birkaç hoca arkadaşı misafir edebilseydim.” diyerek karşı çıkmıştır.⁴³ O; vermeyene vermek, gelmeyene gitmek, haksızlık ve zulüm yapanı affetmek gibi Rasûllah (s.a.v)'ın yüce ahlâkından pay edinmiştir. Cimrilikten olabildiğince kaçınmış, cömertlikte ise îsâr derecesine varan yüksek ahlâki değerlere sahip olmuştur.⁴⁴

⁴⁰ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.50.

⁴¹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.51.

⁴² Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.51.

⁴³ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.52.

⁴⁴ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.52.

1.8. MÜDERRİSLİĞİ VE İLME YAPTIĞI HİZMETLER

Arapkendî, medrese geleneğinde kendilerine sıra kitapları denilen kitapları bitirdikten sonra ikamet ettiği köyde imamlık görevine başlamıştır. Fakat cumhuriyet döneminin medreselere olan baskıları nedeniyle ilmi faaliyetleri bir süreliğine inkıtaya uğramıştır. Ancak Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte medrese ve âlimlere reva görülen baskı ve zorbalıkların yumuşamasıyla tekrar talebe yetiştirmeye başlamıştır.⁴⁵

Arapkendî, talebe yetiştirme ve ilim hizmetine doğduğu köyde başlamıştır. Burada ilk olarak camiye bitişik olup oldukça sade ve mütevâzı bir oda ve bir hol yaptırmıştır. Başlarda ilim hizmetine birkaç talebe yetiştirmekle başlasa da ilmi kabiliyeti ve vukufiyeti etrafa yayıldıkça, ilim ve irfan halkasına dâhil olanların sayısı günbegün artmaya başlamıştır. Talebelerin sayısı artıkça medreseye ilave hücreler eklenmiş, böylece hizmet alanı da genişletilmiştir.⁴⁶

O, talebelerine İslâmî ilimlerin tümünü okutup kendilerini yetiştirdiği gibi aynı zamanda beslenme ihtiyaçlarını da karşılamıştır. Köylüler tarafından talebelere verilen on râtıplık⁴⁷ yemek ihtiyacı hariç talebelerin bütün ihtiyaçları kendisi tarafından tedarik edilmiştir. Ekmekten tutun da günlük hazırlanan üç öğün yemeğe kadar her şey, müşfik ve fedakâr hanımları tarafından hazırlanmış ve büyük kaplarla medreseye taşınmıştır. Talebeleri kendi çocukları gibi seven bu sâliha hanımlar, eğitimleri aksamasın diye yemekleri tam vaktinde hazırlamak için ellerinden gelen çabayı harcamışlardır. Hatta bu merhametli hanımlar talebeler sıcak ekmek yesinler diye her sabah erkenden kalkıp tandır ekmeği pişirmiş ve kahvaltılarına yetiştirmişlerdir.⁴⁸

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi talebelerin bütün ihtiyaçları bizzat kendisi tarafından temin edilmiştir. Talebelerin kış aylarındaki yakacak, ısınma ihtiyaçları da çoğunlukla onun tarafından karşılanmıştır. Ayrıca yetim ve maddi durumları düşük

⁴⁵ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.80.

⁴⁶ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.81.

⁴⁷ Râtıp, talebenin hergün düzenli olarak bir evden getirdiği öğün yemeğine denilir.

⁴⁸ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.81.

talebelerin kıyafet, kitap, defter, tedavi ve yol masraflarını da yine kendisi tarafından tedarik edilmiştir.⁴⁹

Arapkendî, imkânsızlık ve yokluk içinde yıllar boyu onlarca ilim talebesi yetiştirmiştir. Hane sayısı 10'u geçmeyen Arapkend köyünün zekâtının üçte biri ve beslediği birkaç küçükbaş hayvandan elde edilen gelirle bu ulvi hizmeti ifa etmiştir. Köyün gelir kaynakları az olduğu için elindeki kaynakları olabildiğince tasarruflu kullanmıştır.⁵⁰

Arapkendî, yaptığı birtakım sohbetlerinde talebelerine yaptığı hizmetle ilgili şu ifadelerle yer vermiştir: “Talebelerime yaptığım hizmet ve verdiğim emeklerden hiçbirini için kendilerine minnette bulunmam. Ancak onlara yaptığım içten rehberliğin hesabını sorarım. Zira ilimde yükselme yolunda onları yetiştirmek için var gücümle çalıştım. Onların da bu çabamın hakkını vermeleri gerekir.”⁵¹

Arapkendî'nin kendisinden sonra bıraktığı en büyük miras, hiç kuşkusuz yetiştirdiği talebeleridir. Sayıları bini aşan bu talebelerin her biri bulundukları yerde imkânları nisbetinde irşâd ve ilmi faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Arapkendî, bölgemizin hemen hemen her tarafında imam hatip, müezzin kayyım, Kur'ân Kursu öğreticisi, vaiz, müftü, din dersi öğretmeni ve üniversite hocası olarak hizmet veren çok sayıda talebe yetiştirmiştir.⁵²

1.9. DERS VERME YÖNTEMİ

Bütün medreselerde âdet olduğu üzere Arapkendî de talebelerini dizinin dibinde oturarak derse başlamıştır. O, derslerini genelde şifâhî olarak aktarmış, fakat ders esnasında talebeye istediği kadar soru sorma fırsatını da tanımıştır. O, talebenin anlama seviyesine göre ders anlatmıştır. Talebeler arasında dersi geç kavrayan ya da anlamada güçlük çekenler olduğunda da hiç bıkmadan usanmadan tekrar tekrar anlatarak dersi anlamalarını sağlamıştır. Tâliplik seviyesine ulaşmış talebelerin dersini verdiğinde ise, onların ders esnasında vermiş oldukları mücadelelerine katılmış,

⁴⁹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.82.

⁵⁰ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.82.

⁵¹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.83.

⁵² Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.83.

sordukları sorulara tam cevaplar vererek kafalarındaki müşkülleri gidermiştir. Bundan dolayı da bir dersin bir buçuk bazen de iki saat sürdüğü olmuştur.⁵³

Arapkendî talebelerine ders vermekle kalmayıp belirli zamanlarda kendileriyle sohbet etmiş ve onlara ilmin en kolay, en yararlı ve en kısa yollarını göstermeye çalışmıştır. Onlara tahsil hayatları sonrasında neler yapmaları gerektiğiyle ilgili olarak ayrıntılı bilgiler aktarmış ve kendilerine bir nevi rehberlik etmiştir.⁵⁴

Âlimlere ve ilim ehline sevgi ve muhabbet duygularıyla bağlı olan Arapkendî, âlimlerle birlikte olmaktan, onlarla aynı mecliste bulunmaktan çok hoşlanmıştı. Bir saat dahi olsa onlarsız kalmaya tahammül edememiştir. Bu nedenle ulemayı sohbetlerinde hiçbir zaman eksik etmemiştir. O, âlimlerle bir arada bulunmadığı her günü, ömür sermayesinden geçmiş boş bir gün addetmiştir. İrşad ve rehberlik amacıyla gittiği her yere mutlaka beraberinde birkaç âlimle gitmiştir.⁵⁵

Bölge şeyhlerinin neredeyse hepsinin müntesipleri avam müridlerden oluşurken, Arapkendî'nin ise müderris âlimlerden teşekkül etmiştir. Daha önce de değindiğimiz gibi o, âlimlere ve ilim ehline çok değer vermiş, onlarla birlikte olmaktan kıvanç duymuştur. Hatta çeşitli konuşmalarında şunu dile getirmiştir: “Keşke Cenâb-ı Hakk müsaade buyursaydı da, kabirde de birkaç hoca arkadaşla beraber olsaydık, o zaman çok bahtiyar olurum.”⁵⁶

1.10. ÜSTAD BEDÛZZAMAN’LA İLGİLİ BİR ANISI

Arapkendî'nin sevdiği ve değer verdiği birçok değerli âlim olmuştur. Söz konusu âlimlerden biri de Molla Said Nursî (ö.1960) (Bedüzzaman)'dır. Onun yeri Arapkendî'nin yanında apayrı olmuştur. Rivayete göre aylardan marttır, Bedüzzaman Said Nursi'nin vefatından sonra, ikindiye yakın bir zaman diliminde, çok değişik ve boğuk bir hava ortalığı kaplamıştır. Hava bir anda kararmış ve gökyüzü simsiyah kesilmiştir.⁵⁷ İkindi namazını kıldıktan sonra cami cemaatiyle

⁵³ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.84.

⁵⁴ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.84.

⁵⁵ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.84.

⁵⁶ Şeyh Muhammed Naci Tanrıkulu ile Yapılan Mülakat. (26.01.2019)

⁵⁷ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.84.

birlikte cami balkonuna çıkan Arapkendî havaya bakarak: “Allah muhafaza buyursun. Böyle bir hava Hz. Hüseyin (r.a)’ın şehit edildiği günde görülmüştür. Bu hava büyük bir musibetin habercisi olabilir” demiştir. Ertesi gün öğle vakti olduğunda üstad Bedüzzaman Said Nursî (k.s)’nin vefat haberi kendisine bildirilince çok üzülmüş, onun mübarek ruhlarına Fâtiha okuyup dua ederek: “Büyük bir zat olduğunu biliyordum, ancak bu derecede yüksek bir seviyede olduğunu düşünememiştim. Baştan beri bu kadar büyük bir insan olduğunu bilseydim, mutlaka onu ziyaret ederdim” ifadelerine yer vermiştir.⁵⁸

Arapkendî’nin üstad hakkındaki menkıbelerinden biri de şöyledir. Rivayete göre kendisi Bitlis’in Norşin köyünde bulunan hocaları ziyaret eder, dönüşte Batman’a ulaştığında Molla Fahrettin’i (ö.1972) ziyaret etmek ister. Sohbet esnasında Üstat’tan söz açılır. Molla Fahrettin: “Bütün yollar aynıdır.” der. Aslında kendisiyle üstadın yaptığı hizmetlerin arasında pek büyük bir farkın olmadığını ifade etmek istemektedir. Onun söylemiş olduğu bu sözlere karşılık Arapkendî şunları dile getirir: “Hayır, buna katılmıyorum. Onun yolu bizimkinden farklıdır. O, iman için mücadele veriyor. Çünkü onun kaldığı çevrede yaşayan insanların çoğu İslâm ilkelerini ya önemsemiyor veya inkâr ediyor. Üstad hazretleri de, bu tür insanlara imanı sevdirmeye mücadelesi veriyor. Bizim ise, çevremizde yaşayan insanların tümü inanan kişilerdir. Ancak ahlâkî yönde eksiklikleri vardır. Biz de yaptıkları yanlışlıkları düzeltmeye çalışıyoruz. Bizimle onun hizmetleri arasındaki fark budur.”⁵⁹

1.11. TARİKAT VE TASAVVUF EĞİTİMİNE BAŞLAMASI

Arapkendî tasavvuf ve tarikat yolundaki ilk yolculuğuna Arapkend köyünde Şeyh Kemal Hamidî’nin müridlerinden olan Molla Said’le birlikte gecelerin kısa olduğu zamanlarda caminin damına çıkıp birlikte namaz kılarak başladığını söylemektedir. Molla Said’le birlikte namaz kıldığında bazen tek rek’atta Kehf Sûresi’nin tümünü okudukları bazen de secdeyi yarım saat kadar uzattıkları olmuştur.⁶⁰

⁵⁸ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.85.

⁵⁹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.85.

⁶⁰ Ekinci, “**Şeyh Muhammed Arapkendî İlmî ve Tasavvufî Hayatı**” s.78.

Yaşı küçük ama himmeti büyük olan Arapkendî, akranlarına göre çok genç sayılabilecek bir yaşta tasavvuf ve tarîkat yoluna koyulmuştur. Daha talebelik günlerinde bu yola büyük bir ilgi duymuş ve katılmıştır. Medrese öğreniminin ilk yıllarında etrafındakilerin dikkatini çekmeyi başarmış ve kendisinden beklenmeyecek davranışlar sergilemiştir. Arapçanın ibtidâ-i derslerini okuduğu Molla Hasan'ın Oğlu Molla Mustafa, babasının daha o günlerde Arapkendî hakkında şunları aktardığını söylemektedir: “Arapkendî Yaklaşık olarak on dört-on beş yaşlarında iken bir grup talebe arkadaşıyla medreseye gelip dersime devam etti. O yaşta bile onun tasavvufa ilgi duyduğunu fark ettim. Talebelerime ‘Bu genç bu hâl üzere devam ederse ileride büyük bir zat olur’ dedim.”⁶¹

Arapkendî, yetiştiği çevrenin de etkisiyle ilk olarak tasavvufa yönelmiştir. Bunun için de daha gençliğinin baharında iken, 1936 yılında, büyük mürebbi ve mutasavvıf Şeyh Kemal Hamidî'ye intisap etme kararı almıştır. Arapkendî kendisinden Nakşibendi tarîkatının zikir ve tarîkat adâbını öğrenmiş ve onun yanında tarîkat ve tasavvuf eğitimine devam ederek nefsinin tezkiye etmiştir.⁶²

Arapkendî, Şeyh Kemal Hamidî'nin özel iltifatına mazhar olan üç kişiden biri olma şerefine nail olmuştur. Hatta kendisi bu konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: “Mürşidim Şeyh Kemal Hamidî kendisinden uzaklaşmamamı tembihleyerek bana nasihatte bulunurdu. Öyle ki ne zaman onun bu tavsiyesine muhalefet etsem ve ondan uzaklaşsam nefsimde ona muhalefetin zararlarını sezer ve âdeti kendimi üryanmışım gibi hissederdim.”⁶³

Mürşidinin tarîkat eğitimine devam eden Arapkendî, mârifet makamına yükselişini ise şöyle dile getirmektedir: “Mürşidim merhum şeyh Kemal Hamidî'den; devraldığım zikir ve evrâdlara Şeyh Muhammed Masum'a intisap ettikten çok sonra da devam ettim ve bunun birçok faydasını gördüm. Öyle ki bana tarîkat ve tasavvuf yolunda öğrettiği bu evrâd ve zikirler sayesinde günden güne Allah'a olan muhabbetimin arttığını ve mânen yükseldiğimi fark ederek hârikulâde şeyler görmeye başladım. Hatta Hz. Peygamber (s.s.v)'e salat getirmekle meşgul

⁶¹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.103.

⁶² İkinci, “**Şeyh Muhammed Arapkendî İlmî ve Tasavvufî Hayatı**” s.78.

⁶³ İkinci, “**Şeyh Muhammed Arapkendî İlmî ve Tasavvufî Hayatı**” s.78.

olduğumda kendisini karşımda ayan beyan bir şekilde görür ve müşâhede ederdim.”⁶⁴

1. 12. VELÎLİĞİ VE KERÂMETLERİ

Velî, Arapça bir kelime olup dost anlamına gelmektedir.⁶⁵ Çoğulu evliyadır. Türkçe’de genellikle tekili kullanılmaktadır.⁶⁶ Sözlükte yakınlık anlamına gelen bu kelime tasavvuf ıstılahında Hakk’a yakınlık anlamına gelmektedir.⁶⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın velîlerinden (dostlarından) söz edildiği gibi Şeytanın da velîlerinden söz edilmektedir.⁶⁸

Kerâmet ise; sözlükte “cömertlik, iyi ahlâk sahibi olmak” gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak da, yüce Allah’ın sâlih, muttaki ve velî olan kullarında meydana gelen halleri ifade etmektedir.⁶⁹ Kerâmet de mûcize gibi olağanüstü halleri ifade etse de bu iki terim vuku bulma hasebiyle birbirinden farklılık arz etmektedir. Zira mûcize peygamberlerden, kerâmet ise velîlerden sadır olmaktadır.

Hârikulâde durumlar sadece velîlerde zuhûr etmemekte, mü’min-kâfir, iyi-kötü, dindar-dinsiz herkeste görülebilmektedir. Mü’minlerde zuhûr eden bu durumlara mûcize ve kerâmet denilirken, günahkâr ya da kâfirlerde meydana gelenlere ise istidrâc, ihanet, mekr gibi adlar verilmektedir.⁷⁰

Bazı kerâmet sahipleri ölüm döşeğinde “Keşke kerâmetle merzûk olunmasaydık.” diye temennide bulunmuşlardır. Sözlerine itimat edilen bazı mutasavvıflar da “Kerâmet erlerin hayzıdır.” demişlerdir. Nasıl ki hayızlı kadın bu halini gizliyor ve açığa çıkmasını istemiyorsa Allah dostu velîler de gösterdikleri kerâmetten hayâ edip ürperti duymaktadırlar. Kerâmet sahibi pek çok şeyh izhar ettikleri kerâmetlerden tecerrüt etme temennisinde bulunmuşlardır. Çünkü göstermiş

⁶⁴ Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı” s.78.

⁶⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü* s.697.

⁶⁶ Süleyman Uludağ, “Velî”, *DİA*, 2013, XXXXIII, s.25.

⁶⁷ Davud el-Kayserî, *Tasavvuf ilmine Giriş*, trc. Muhammed Bedirhan, İstanbul, Nefes Yay. 2013, s.143.

⁶⁸ Yûnus, 10/62; Âl-i İmrân, 3/175.

⁶⁹ Süleyman Uludağ, “Keramet”, *DİA*, 2002, XXV, s.265.

⁷⁰ Uludağ, “Keramet”, *DİA*, XXV, s.265.

oldukları kerâmetlerin mânevî mertebelerinde bir düşüş meydana getirmesinden korkmuşlardır.⁷¹

Arapkendî'nin sîreti başlı başına bir kerâmet örneğidir. Zira Allah dostu mürşid-i kâmil bir zatın konuşması, bakması, sükûtu, duruşu ve yaşayışı birer kerâmettir. Onun yaşadığı tasavvufî hayat çok az insanın yaşayabileceği ve sahip olabileceği türden bir hayattır. O, yaptığı özel bir sohbetinde bu konuya dair şunları söylemektedir: “Bir gün uyku ile uyanıklık arasında (بين النوم واليقظة) iken kulağıma gelen bir ses bana şunları söylüyordu: “Nefsine çok eziyet ediyorsun. Onun da senin üzerinde hakkı vardır. Onu biraz dinlendir.’ Bunun üzerine duyduğum sese şöyle cevap verdim. Bırak onu dinlendirmeyi! Eğer dinim müsaade etseydi onu toptan öldürürdüm. Ne yazık ki Rabbim buna izin vermiyor.”⁷²

Gerek talebeleri gerekse de müridleri tarafından müşâhede edilen, Arapkendî'nin kerâmetlerine dair birçok örnek verilmiştir. Ancak konumuzun daha fazla uzamaması için biz Molla Abdulhalim ile Molla Salih Ekinci ve abisi Molla Muhammed el-Ğursî'nin mürşidleri Arapkendî'den görmüş oldukları kerâmetlerden sadece iki tanesini burada zikretmekle yetineceğiz.

Halifelerinden Molla Abdulhalim, bizzat yaşadığı bir olayı şöyle anlatmaktadır: “Şeyhimiz Arapkendî, Maden ve Palu ilçeleri ve ona bağlı köy ve kasabalara irşâd hizmeti için gitmişti. Tabi ben ve birçok hoca arkadaşımız da Arapkendî'ye bu hizmetinde refakat ediyorduk. Bu hizmet uzayınca resmi görevliler ve mazereti olanlar ondan izin isteyip görev yerlerine geri döndüler. Ben de görev yerime dönmek için kendisinden izin istemiştim. Ancak fahri imam olduğum için bana müsaade buyurmamış ve: ‘Görevinle ilgili başına gelen herhangi bir şeyin sorumluluğunu ben taşıyorum demişti.’ Bir aydan fazla irşâd hizmetini ifa ettikten sonra memlekete dönmeye karar verdik. Görev yaptığım köye vardığımda beni gören köy sahibi Hacı Çelebi öfkelenip büyük bir hınçla: ‘Hoca efendi! Kendine başka bir yer bul. Yerine gelecek yeni imam gelmeden önce evi boşaltmalısın. Sakın ha! Biraz sonra hacının öfkesi diner ve beni affeder diye düşünme.’ dedikten sonra şöyle

⁷¹ Abdu'l Bârî en- Nedvî, **Kur'ân ve Sünnet Işığında Tasavvuf ve Hayat**, trc. Mustafa Ateş, İrfan Yay. İstanbul 1996, s.138.

⁷² Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.107.

devam etti: ‘Duyduğuma göre gezi boyunca Arapkendî’nin sandık eminliğini yapıyor, gelen para kasasına sen bakıyormuşsun. Bu, doğru ise keseyi iyice doldurmuş, bana da ihtiyacın kalmamıştır.’ gibi sözleri sarf edecek kadar ileri gitti. Onun bu sözleri beni o kadar üzdü ki ben de içimden Arapkendî’yi kastederek: ‘Eğer Hacı Çelebi’nin yaptıkları yanına kar kalırsa bir daha senin kapını açıp yanına gelmek bana haram olsun’ dedim. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte kendime yeni bir yer aramak üzere tren istasyonuna doğru yola çıktım. Tam köyden çıkmak üzere iken birinin beni çağırmakta olduğunu fark ettim. Bir de baktım ki köy sahibinin hizmetçisi bana seslenerek: ‘Hocam! Hacı ısrarla sizi istiyor. Mutlaka dönmelisiniz. Aksi takdirde kendisi, bu hasta ve yaşlı haliyle ayağınıza kadar gelip sizi yoldan çevirecek.’ dedi. Hizmetçiyle birlikte Hacı Çelebi’nin yanına vardığımda gördüm ki dün bana kükreyen zat, melek gibi yumuşamış ve ayaklarıma kapanarak: ‘Hocam! Köleniz olayım. Sözlerimi geri alıyorum. Benden hiç duymamış olun. Allah’a kasem ederim ki, bu gece Arapkendî, hep evimin üstünde uçarak, ‘Bu evi başına yıkarım’ diye beni tehdit ediyordu. Gece uyanır uyanmaz hanımımı size haber vermek için göndermek istedim ama karanlık olduğundan cesaret edip size gelemedi. İçim yanıyor. Çok perişanım. Hemen hazırlanın, Arapkendî’nin dergâhına gidiyoruz. Umarım beni affedecektir.’ diyerek ağladı. Sabah erkenden arabasına binerek Arapkend’e gittik. Kimsenin haberi olmadan Arapkendî’nin kapısını çaldım. Beni görür görmez: ‘Çelebi geldi değil mi? Ona haber ver defolup gitsin’ deyip kapıyı kapattı. Onun bu sözlerini duyduğumda âdeta donakaldım. Zira bu tür sözleri ondan daha önce duymadığım için korktum. Bir süre kapısında bekledikten sonra tekrar çıktı ve aynı sertlikle: ‘Hala gidip söylemedin mi?’ diyerek kapıyı kapattı. Kısa bir süre daha bekledikten sonra Arapkendî dışarı çıktı ve birlikte dergâha doğru gittik. Hacı Çelebi Arapkendî’yi görünce ayaklarına kapanarak: ‘Hata ettiğimi biliyorum. Kapınıza geldim. Büyük insansınız. Benim gibi bir fakiri geri çevirmeyeceğiniz umuduyla merhamet diliyorum.’ diyerek kendisinden af talebinde bulundu.

Daha sonra Arapkendî, Hacı Çelebi’ye bütün söylediklerini bir bir hatırlatması üzerine Hacı Çelebi bu söylenenler karşısında donup kalmış,

şaşkınlıktan ne diyeceğini bilmeden teslim olmaktan başka yol bulmayarak müridleri arasına katılmıştır.”⁷³

Arapkendî'nin kerâmetlerine dair ikinci örnek de Molla Muhammed el-Ğursî ve kardeşi Molla Salih Ekinci Hocanın babalarının Kızıltepe'deki evinde yaşanmıştır. Molla Muhammed el-Ğursî, babasından duyduğu ve bizzat kardeşi Molla Salih'in de müşâhede ettiği kerâmeti şöyle ifade etmektedir: “Kızıltepe merkezinde yeni inşa edilmiş bir eve taşınmıştık. Seydamız Arapkendî, arkadaşı Molla Hıdır'la birlikte bize uğramıştı. Suriye'ye, mürşidi Şeyh Masum'un ailesini ziyaret etmeye gidiyordu. Gece bizde misafir kaldı. Çoğunluğu seydalardan müteşekkil çok sayıda insan onun ziyaretine gelmişti. Mevsim sonbahar, hava soğuktu. Hasta olduğu için üşüyordu. Misafir odasına soba kurduk. O gece bol bol soba yaktık ve hiçbir problemle karşılaşmadık. Onları yolcu ettikten sonra ikinci akşam hava iyice soğudu. Çocuklarıma: ‘Sobayı yakın da ısınalım.’ dedim. Soba yakıldı yakılmasına ama dumanın zerresi dışarı çıkmadan tümü içeri doldu. Tutuşturmak için hangi çareye başvuruysak nafile. Dumandan boğulacak duruma geldik. Çaresiz kaldığımız için sobayı boşalttık. Daha sonra dama çıkıp bacasını kontrol ettiğimde ne görelim? Sobanın duvarda boru yeri var ama dama çıkan bacası yok. İyi de, Arapkendî'nin misafir olduğu gecede, birkaç defa yaktığımız sobanın dumanı nereye gidiyordu? diyerek uzun uzun düşünmeye başladık.”⁷⁴

1. 13. HAZNEVÎ AİLESİYLE TANIŞMASI

Aslen Türkiyeli olan Şeyh Ahmed Haznevî'nin (ö.1949) dedelerinin Mardin'in Dargeçit ilçesine bağlı Banihê köyünde ikamet ettikleri bilinmektedir. Zamanla buradan ayrılan aile Suriye'ye yerleşerek orada yaşamayı tercih etmiştir.⁷⁵ Şeyh Ahmed Haznevî, 1887 yılında doğmuştur.⁷⁶ Suriye'nin Kamışlı ilçesine bağlı Hazne köyüne yerleşmesinden ve babası Molla Murad'ın burada dünyaya gelmesinden dolayı aileye Haznevî ailesi denilmiştir.⁷⁷

⁷³ Molla Abdulhalim ile Yapılan Mülakat. (19.01.2019), Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.57.

⁷⁴ Molla Muhammed el-Ğursî Ekinci ile Yapılan mülakat. (23.01.2019)

⁷⁵ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.109.

⁷⁶ Şefik Korkusuz, **Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi**, Kilim Matbaacılık İstanbul 2010, s. 266.

⁷⁷ Alâeddin Haznevî, **Hazret ve Şah-ı Hazne**, Semerkand Yayınları İstanbul 2012, s.59.

Türkiye’de Norşin, Hizan gibi çeşitli medreselerde ilim tahsilinde bulunmuş olan Şeyh Ahmed Haznevî, öğreniminin önemli bir kısmını Silvan’ın merkezinde Molla Hüseyin-i Küçük (ö.1955)’ün yanında tamamlamış ve kendisinden icazet almıştır. Tasavvuf ve tarikat eğitimine ise Hizan’da ikamet edip Seydayî Tâgî’nin (ö.1886) halifelerinden olan Şeyh Abdulkadir Hezanî’ye (ö.1906) intisap edip sohbetlerine iştirak ederek başlamıştır. İntisaptan kısa bir süre sonra şeyhinin vefat etmesiyle yarım kalan tarikat eğitimini tamamlamak üzere Şeyh Muhammed Diyaüddin’e (ö.1923) intisap etmiştir.⁷⁸

Şeyh Ahmed Haznevî savaşın hüküm sürdüğü I. Dünya Savaşı yıllarında bile mürşidi Şeyh Muhammed Diyaüddin’i ziyaret etmiş, onun için ta Hazneden Norşin’e kadar çoğu zaman yaya bazen de at sırtında kilometrelerce yol kat etmiştir.⁷⁹

I. Dünya Savaşının patlak vermesi üzerine mürşidiyle beraber cihad eden sûfilerin saffında Rus işgaline karşı durmuş ve mücadeleye girmiştir. Savaşın en zor ve sıkıntılı anların da bile mürşidini yalnız bırakmamış, onun hizmetinde bulunmuştur. On beş yıllık bir zaman diliminde mürşidi Şeyh Muhammed Diyaüddin’in yanında zahir ve bâtin ilimleri tahsil etmiş, şeyhinin vefatından sonra daha hayattayken onun yönlendirmesiyle Hazne’ye dönmüş ve orada irşâd faaliyetlerine başlamıştır.⁸⁰

3 Mart 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabul edilmesiyle birlikte medreselerin kapısına kilit vurulduğundan dolayı eğitim görme şansından mahrum kalan Arapkendî, yarıda kalan eğitimini tamamlamak üzere Suriye’ye geçmiştir. Suriye tarafına geçmesiyle beraber hem eğitimini tamamlamış hem de ilk defa Haznevî ailesini çok yakından tanıma fırsatını yakalamıştır.⁸¹ Haznevî ailesiyle ikinci defa görüşmesi ise, hac ibadeti dönüşünde Şeyh Ahmed Haznevî’yi ziyaret etmesiyle vuku bulmuştur. Fakat bu görüşmede kendisi ona intisap etmemiştir. O, yapmış olduğu sohbetlerin birinde Şeyh Ahmed Haznevî’ye intisap etmeyişinin nedenini de şöyle izah etmektedir: “Şeyh Ahmed Hazretleri’yle görüştüğüm zaman kendileri

⁷⁸ Korkusuz, **Nehri’den Hazne’ye Meşayih’i Nakşibendi**, s. 216.

⁷⁹ Muhammed Nakşibendî, **Altın Silsile**, Semerkand Yayınları, İstanbul 2012, s.437-438.

⁸⁰ Ali Yurtgezen, **Hacegan Sultanları**, Semerkand Yayınları, İstanbul 2013, s.216.

⁸¹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.109.

ölüm kokuyordu. Yakında vefat edeceğini hissettim. Ondan gerektiği kadar istifade edemeyeceğimi anladığım için kendilerine intisap etmedim.”⁸²

1.14.ŞEYH MASUM’LA TANIŞMASI VE ONA İNTİSABI

Şeyh Ahmed Haznevî’nin vefatından sonra irşad makamına büyük oğlu Şeyh Masum geçmiştir. 1915 yılında Hazne köyünde doğan Şeyh Masum, ilim tahsiline küçük sayılabilecek bir yaşta babasının yanında başlamıştır. Onun gözetiminde tarikat ve tasavvufa dair eğitimi tamamlamış ve Nakşilik Cübbesi’ni giymeye hak kazanmıştır.⁸³ Onun döneminde tasavvuf ve tarikatın etki alanı Suriye’nin büyük çoğunluğuna ve bölgemizin güneydoğusuna kadar yayılmıştır. Bu güzide şahsın faaliyetlerini etkin kılan amillerin başında ise ilmi birikim ve derinliğinden ziyade hâl sahibi olması ve tarikat hizmetlerini icra etmesinde gösterdiği azim ve kararlılık olmuştur.⁸⁴

Şeyh Kemal Hamidî’nin vefatından sonra tarikat ve tasavvufa dair eğitimi inkıtaya uğramış olan Arapkendî, etrafındaki tarikat ve şeyhleri ilmi açıdan bildiği ve tanıdığı için hiçbirisine intisap etmemiştir. Bu arada talebe yetiştirip müderrislik yapmış, bir yandan da gerçek bir mürşidi kâmilî de aramayı ihmal etmemiştir. Uzun araştırmalar neticesinde kırk yaşlarında iken 1953’te Suriye’ye geçerek Şeyh Ahmed’in büyük oğlu Şeyh Masum’a bağlanmıştır.⁸⁵

Mürşidinin dergâhına adım atan Arapkendî nebevî sünnete riayet etmekle birlikte hiç vakit kaybetmeden yoğun bir hizmet faaliyetine girişmiştir. Onun göstermiş olduğu bu gayret ve çaba başta Şeyh Masum ve onu tanıyan arkadaşları tarafından fark edilmiş ve herkes tarafından parmakla gösterilen örnek bir zat olmuştur.⁸⁶

Arapkendî, tarikat ve tasavvufta iki temel esasa: Nefsi tezkiyeye ve kalbi tasfiyeye önem vermiştir. Bu esas ve temellerden birincisi “Kalbî hizmet”tir ki o da:

⁸² Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı” s.78.

⁸³ Kutbeddin Akyüz, *Ahmed el-Haznevî ve Haznevîye Tarikatı*, (Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Yalova 2015) , s.80.

⁸⁴ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.110.

⁸⁵ Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı” s.78.

⁸⁶ Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı” s.79

şeyhin görevlendirdiği amel ve evrâda önem vermek ve bu konuda gevşeklik ve ihmalkârlık göstermemektir.⁸⁷

İkincisi “Bedeni Hizmet”tir. Bu hizmet türü tarîkattaki diğer iş ve ameller içerisinde Şeyh Masum tarafından en fazla tercih edilen hizmet olmuştur. Arapkendî de bu hususta: “Şeyhimiz Muhammed Masum’un meşrebi hizmet idi. Zira nefsi kırıp ezmede, varlığı ve maddiyatı terk etmede tarîkattaki amellerden hiçbirisi hizmete denk değildir.” demiştir. Arapkendî yine hizmet konusunda mürşidinden: “Eğer kınanma ve itap edilme korkusu olmasaydı; müridlere zikirlerden hiçbirini emretmez, hepsini hizmete yönlendirirdim” ifadelerini aktarmıştır.⁸⁸

Arapkendî, tarîkattaki hizmetin önemini vurgulama konusunda başından geçen şu önemli olayı anlatmaktadır: “Şeyhimiz Muhammed Masum’un zamanında dergâha gelenlerin ve orda kalanların sayısının çokluğuna rağmen kullanılacak sadece bir lavabo bulunmaktaydı. Her sabah uyandığımızda lavabonun temizlenmiş olduğunu görürdük. Bir gece bütün arkadaşlarım uyuduktan sonra lavaboyu yıkamaya karar verdim. Tam gidip yıkayacakken bir de ne göreyim! Şeyh Masum hazretlerinin kendisi tuvaletleri temizliyor. Kendisini fark ettiğimi gören şeyh hazretleri tasavvuftaki seyrüsülûku kast ederek: ‘Ey Molla Muhammed! Bu iş sandığın kadar kolay değildir.’ dedi.”⁸⁹

Arapkendî, yaptığı sohbetlerin birinde hizmetin zorluk, sıkıntı ve meşakkatine değinerek: “Şeyh Masum Hazretlerinin dergâhında hizmete devam ederken süpürge kullana kullana kolum yorulur, bileklerim şişer ve çoğu zaman ellerimle abdest ibriğimi dahi taşımakta zorluk çekerdim.” demektedir.⁹⁰

Nefsin ölmeden ıslah olamayacağını bilen Arapkendî, Şeyh Masum’un dergâhına adım atar atmaz ilmini ve mollalığını bir kenara bırakarak süpürgeyi eline almış ve temizlik hizmetine başlamıştır. Artık eski allâme Arapkendî gitmiş yerine

⁸⁷ İkinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı” s.79.

⁸⁸ İkinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı” s.79.

⁸⁹ İkinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı” s.79.

⁹⁰ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.112.

sabah erkenden kalkıp camiye, avluyu, bahçeyi ve hatta lavaboları temizleyen başka bir Arapkendî gelmiştir.⁹¹

Kendisi öyle bir aşkla çalışmıştır ki süpürgecinin yetişemediği yerleri bizzat tırnaklarını kullanarak temizlemiştir. Toza, dumana aldırış etmeden büyük bir şevkle çalışmıştır. Onun bu kadar güzel ve titiz çalıştığını görenler onu, Molla Arapkendî değil de sıradan, normal bir çalışan olarak görmüşlerdir. Hatta daha sonraları kendisi bir sohbetinde şöyle demiştir: “Benim Molla olduğumu bilmeyen köylüler bu kadar güzel çalıştığımı gördüklerinde aralarında şunları konuştuklarına şahit oldum: “Keşke Şeyh Hazretleri, bu adamın bu köyden ayrılmasına müsaade etmeseydi de temizliğe devam etseydi. Şayet şeyhin rızâ göstereceğinden emin olsaydık köylü olarak kendisine maaş bağlar, bu güzel hizmetin devamı için onun köyde kalmasını sağlardık.”⁹²

Şeyh Masum’a intisap ettiği günden halife olduğu güne kadar onu tanıyanlar hariç hiç kimseye kendisinin molla olduğunu sezdirmemiştir. Gösteriştan uzak, samimi bir şekilde mürşidinin kendisine verdiği hizmeti sürdürmüştür. Zamanla ondaki ilmi derinliği, takvâyı, ihlâsı, hayâyı, terbiyeyi ve edebi fark eden Şeyh Masum, onu sıkı bir eğitime tabi tuttukdan sonra bu yola ehil olduğuna kanaat getirmiş ve kendisine halifelik vermiştir.⁹³

Arapkendî dışında Şeyh Masum’un, hem zahiri hem de bâtni ilimlerde yetiştirip icazet verdiği halifeleri şunlardır: Şeyh Alâeddin Haznevî (Bu zat aynı zamanda babası Şeyh Ahmed’ten de icazet almıştır.) Molla Abdülcilil Kermetî, Molla Ahmed Girmeyrî, Molla Muhammed Hasan Hacokî, Molla Yusuf ve Molla Ramazan.⁹⁴

1.15. SURİYE ZİYARETLERİ

Tarîkat ve tasavvuf eğitimini başarıyla tamamlayan Arapkendî, memleketine dönmüş, ancak Hazne ile olan gönül bağını da hiçbir zaman koparmamıştır. Her yıl âdeti olduğu üzere haziran ayının girmesiyle beraber mürşidi Şeyh Masum’u ziyaret

⁹¹ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.111.

⁹² İkinci, “*Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı*”, s.79

⁹³ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.112.

⁹⁴ *Ahmed el-Haznevî ve Haznevîye Tarikatı*, s.82.

etmiş ve sohbetlerine iştirak etmiştir. Bu ziyaretlerini mürşidinin vefatına dek sürdürmüş ve ziyaretlerinin her birinde yaklaşık iki buçuk-üç ay kadar kalmıştır.⁹⁵

Mürşidinin sohbetinden geri kalmamak için bazen tehlikeleri de göze aldığı olmuştur. Öyle ki sınır kapılarında gidip gelmenin yasaklandığı, yasal bir şekilde gitme imkânının bulunmadığı zamanlarda sınırdaki mayınlı tarlalardan bir kılavuz eşliğinde geçmeyi göze alarak mürşidine ulaşabilmiştir.⁹⁶

1.16.HALİFELİĞİ

Halife kelimesi, sözlükte arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek manasına gelen half (خ-ل-ف) kökünden gelmektedir.⁹⁷ İstilahta ise, bir şeyhin yetiştirdiği müridler arasında, kendisi gibi mürşid-i kâmil olmaya ve derviş yetiştirmeye manevî istidat kazanan adayları kendisine halef kılmasıdır.⁹⁸

Arapkendî, üç sene boyunca Şeyh Masum Haznevî tarafından tarîkat ve tasavvuf eğitime tabi tutulduktan sonra geçmesi gereken bütün hâl ve makam imtihanlarını başarılı bir şekilde geçmiş ve yapması gereken hizmetlerin her birini samimi ve fedakâr bir şekilde ifa etmiştir. Mürşidi Şeyh Masum da bu eşsiz hizmetlerin karşılığı olarak kendisini halifelik ile taltif etmek istemiştir. Ne var ki Arapkendî tevazu göstererek henüz bu vazife için hazır ve ehil olmadığını dile getirmiştir. Şeyhinin bu konuda ısrarcı olduğunu görünce ağlayarak ayağına kapanmış ve yalvararak: “Üstadım! Henüz namaz kılmayı doğru dürüst beceremeyen aciz bir kişi bu ağır yükü nasıl taşısın?” demiştir. Bunun üzerine Şeyh Masum Arapkendî’yi rahatlatmak ve tatmin etmek için şunları söylemiştir: “Halifelik teklifimi Allah’tan bil. Beni ortadan kaldır. Allah ise ehil olmayana irşâd görevini vermez. Bu iş beni de seni de aşmıştır. Görevi kabul et.” Bütün bu ısrarlara karşı çıkamayan Arapkendî, 1956 yılında Şeyhi’nin halifelik teklifini kabul etmiştir. Halife olduktan sonra zahiri ve bâtni ilimlerde ehliyet ve liyakat sahibi bir mürşidi kâmil olarak memlekete dönmüş ve irşâd faaliyetlerine başlamıştır.⁹⁹

⁹⁵ Şeyh Muhammed Naci ile Yapılan mülakat. (26.01.2019)

⁹⁶ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.112.

⁹⁷ Süleyman Uludağ, “Halife”, **DİA**,1997, XV, 299.

⁹⁸ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü** s.245.

⁹⁹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.115.

1.17.İRŞAD FAALİYETİNE BAŞLAMASI

İrşad, rehberlik etmek, kılavuzluk yapmak gibi anlamlara gelmektedir. Kişiyi mana âleminde aydınlatan, gafletten uyandıran ve kendisine hak yolu gösteren zata da mürşid denmektedir. Sahib-i irşâd olarak da bilinen mürşid bu anlamıyla doğru yolu gösteren olarak değerlendirilir.¹⁰⁰

Halife olduktan sonra köyüne dönen Arapkendî, daha önce vermiş olduğu medrese derslerine tarîkat ve tasavvuf hizmetlerini de ekleyerek faaliyet alanını genişletmiştir. O, halifeliğinin ilk yıllarında tarîkat ve tasavvufî eğitimden ziyade ilmi faaliyetlere yoğunlaşmayı tercih ederek İslâm'a hizmetin ilimsiz yapılamayacağı şîârı gereğince müderrislik hizmetine ağırlık vererek ehliyet sahibi ilim adamlarını yetiştirmeye daha çok gayret etmiştir.¹⁰¹

Kur'ân'ı Kerîm'in Hz. Peygamber'e "*Önce en yakın akrabayı uyar*"¹⁰² ayeti gereği o da irşad hizmetine en yakın akraba ve dostlarından başlamış, daha sonra bu halkaya yetiştirdiği talebeleri ve köy halkını da katmıştır. Onun Kur'ân ve sünnet çizgisinde olabildiğince ihlâslı ve samimi bir hayata sahip olmuş olması, yaptığı irşad hizmetlerinin kısa bir zamanda kitleler tarafından benimsenmesine katkı sağlamıştır.¹⁰³

İrşad hizmeti esnasında kendinden önce bu hizmeti hakkıyla ifa etmiş olan arkadaşları gibi kendisi de birtakım sıkıntılarla karşılaşmıştır. Dünyevileşmenin olabildiğince artması neticesinde halkın mânevîyatında yaşanan düşüş ve tarîkata yeni girmiş olanların daha önce başka şeyh ve tarîkatların müntesibi olmaları, Arapkendî'nin maruz kaldığı zorluklar arasında sayılabilir. Özellikle de kimi tarîkatlardan bazı müridlerin ona intisabı, söz konusu tarîkattaki müridlerin çekememezliğine neden olmuş ve Arapkendî hakkında bilinçsizce karalama propagandasına girişmişlerdir.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü* s.317.

¹⁰¹ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.126.

¹⁰² Şuarâ 26/214.

¹⁰³ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.126.

¹⁰⁴ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.126.

En büyük amacı iyi insan yetiştirmek olduğu için Arapkendî, hakkında söylenenlere aldırış etmemiş ve yaptığı hizmetlere devam etmiştir. Kendisine yapılan haksızlıklara tepkisi şöyle olmuştur: “Anlayamadım! Bu insanlar bizden ne istiyorlar? Sakalımıza ve üzerimize giydiğimiz cübbeye bakarak bizi bir şey mi sanıyorlar? Halbuki biz bir vebal kütüğüüz. Şayet bunlar bizim gizli kusurlarımızı bilselerdi bırakın bizi çekememeyi, üzerimize köpeklerini salar, bizi her yerden kovarlardı.”¹⁰⁵

Arapkendî, Kur’ân ve sünnet çizgisinde bir tasavvuf anlayışı benimsemiş, tarikatın icrasında da bu yolun büyüklerinin koyduğu âdâp ve erkâna sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. O, kendisini ahlâkî yönden ideal ve örnek bir toplum meydana getirmeye adanmış, bunun için de bütün maddi ve mânevî imkânlarını iyi âlimler yetiştirmek için seferber etmiştir.¹⁰⁶

Onun katında müridlerin kemiyet ve nicelikleri değil, keyfiyet ve nitelikleri önem arz etmiştir. Nakşibendi büyüklerinin koydukları âdâba riayet etmeyen ve tarikattan nasiplenmeyen müridlerin çoğalmasını da uygun görmemiştir.¹⁰⁷

Arapkendî, zahiri ilmin derecesi ne olursa olsun sâlih amel ve ihlâsla bezenmedikçe hiçbir faydasının olmayacağı hususu üzerinde önemle durarak şöyle demiştir: “Siz, insanları irşâd etme konusunda yapacağınız sohbet ve vereceğiniz nasihatları mı güveniyorsunuz? İnsanları irşâd etme konusunda sadece vaaz ve nasihatler yeterli değildir. Zannetmeyiniz ki irşâd etmeye çalıştığınız insanlar bütün söylediklerinize inanıp tatmin olacaklardır. Onlara yapacağınız nasihatler, kısa bir zaman için hissi bir tesir yapsa da etkisi kalıcı olmayacaktır. Onlar nasihatlerinizden ziyade, sözlerinizin ardındaki amellerinize bakacaklardır. Öyleyse sizler, önce kendi nefsinizi tamamlamalı ve çevrenizdekileri de vereceğiniz vaaz ve nasihatın ötesinde, sünnete uygun kusursuz, yaşantınızla irşâd etmeye hazırlanmalısınız.”¹⁰⁸

Arapkendî, zikir ve evrâdın hangi vakitlerde daha faydalı olacağını ve görmüş oldukları rüyaların yorumlarını kendilerine söylemiş ve bu tür konularda ne

¹⁰⁵ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.127.

¹⁰⁶ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.127.

¹⁰⁷ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.127.

¹⁰⁸ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.128.

yapmaları gerektiğini izah etmiştir. Mânevî hâl ve makamlarda tecrübe sahibi olan Arapkendî kış mevsiminde zikir ve evrâd için seher vaktini; ilkbaharda ise ilahi tecellilerin bir cümbüş gibi tecelli ettiği yeşillik ve manzarası hoş yerleri talebeleri için tercih ederdi.¹⁰⁹ Onun mânevî iklimine dalıp ondan tarikat eğitimi alan Molla Abdulhalim, bu konu hakkında şunları söylemektedir:“Arapkendî’nin bize sık sık verdiği bu tâlimatlara uymak için çevremizde, üzerinde vird çekmediğimiz ve en az iki rek’at namaz kılmadığımız kaya ve çimenlik kalmamıştır.”¹¹⁰

Tasavvuf ve tarikat eğitimine devam eden talebelerini denetlemiş ve bu konuda gevşeklik gösterenleri uyarmıştır. Verdiği zikir ve virdlere ara veren olursa açıktan ya da ima yoluyla kendilerine uyarıda bulunmuş, gece namazlarına kalkamadıkları zaman da rüyalarına girmek sûretiyle onları ikaz etmiştir. Molla Salih Ekinci Hoca bununla alakalı olarak başından geçen bir hatırasını şöyle anlatmaktadır:“Hocam Arapkendî, teheccüd namazına kalkmadığım veya sabah namazını geç kıldığım zaman mutlaka rüyama girip şu ikazda bulunurdu: ‘Salih! Nakşibendilerin sabah namazını erkenden kıldıklarını bilmez misin?’”¹¹¹

1. 18. MÜRŞİDLİK SIFATLARI

Mürşid, sözlükte dosdoğru yolu gösteren, kılavuz, delil, rehber gibi anlamlara gelmektedir.¹¹² Tasavvufî terim olarak ise; tarikat lideri,¹¹³ gafletten uyandırıp ikaz ederek doğru yolu gösteren mârifet sahibi kimselere denir.¹¹⁴

Yıllarca talebe yetiştirmiş ve insanlara Allah’ın dinini sevdirmiş olan Arapkendî’nin mürşitlik vasıflarını maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1.Dini ilimlerin asıl ve temel kaynaklarına kolay bir şekilde ulaşabilecek derin bir ilmi kişiliğe sahiptir.

¹⁰⁹ Salih Uçar, **Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözleri**, Huzur Yayınları trc. Salih Uçar İstanbul 1983, s.406.

¹¹⁰ Molla Muhammed Emin ile Yapılan Mülakat. (19.01.2019); Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.129.

¹¹¹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.129.

¹¹² Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Doğu Matbaası, Ankara, 197.

¹¹³ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü**, s.192.

¹¹⁴ Şemsettin samî, **Kamus Türki**, (Osmanlıca) Muharrir Ahmed Cevdet Paşa, Dersaâdet, İstanbul, 1317.

2. Mürid ve müntesiplerinin hem dünyevi hem de uhrevi müşkilatlarını çözebilecek dinin ahkâmına ve tarikatın inceliklerine vakıf olmuştur.

3. O, bütün hâl ve davranışlarında İslâmî değerleri gözetmiş, söz ve davranışlarında ifrat ve tefritten kaçınmıştır. Dünya ve dünyalık hakkında beyanda bulunmak gibi hevâ ve heveslere asla tenezzül etmemiştir. Kur'ân ve sünnetin sınırlarını muhafaza noktasında olabildiğince titiz davranmış, bid'at ve hurafelerden de mümkün mertebe kaçınmıştır. Gösteriş ve riya gibi mânevî hastalıklardan korunmaya çalışmış, ihlâs ve samimiyeti ile tekellüften sakınmaya gayret göstermiştir.

4. Bütün işlerinde de İslâm ilkelerine bağlı olup söz ve davranışlarında tam bir uyum içinde olmuştur.

5. O, maddi ve mânevî bütün imkân ve kuvvetini insanların hidayete ermeleri, yanlış bırakıp doğruya yönelmeleri için harcamıştır.

6. Onun ihtiyaç duyduğu yegâne şey Rabbi olduğundan kimsenin malında mülkünde, makamında gözü olmamıştır. Sahip olduğu saygınlığa rağmen asla böbürlenmemiş, herkese eşit mesafede yaklaşarak adil bir insan olmuştur. O, bu konuyla ilgili her fırsatta şunu dile getirmektedir: “Mal ve mülke âşık olup infakta bulunmayan cimrilerdeki hastalık, cüzzam hastalığı gibi insanların nefretini celb etmektedir. Bu tarzdaki ruhi hastalığa sahip olan bir kimsenin, ruh tabipliği demek olan mürşidliğe liyakatı söz konusu olamaz.

7. Dünya ve dünya metasına zerre kadar muhabbet beslememiştir. Onun maddiyatı nazar-ı itibare almadığının en büyük örneği ardında bıraktığı kerpiçten yapılmış olup pencereleri naylonla örtülü olan mütevazı evidir. Zira o, bu dünyadan irtihal ederken ardında hanımlarının kaldığı kerpiç evin dışında elle tutulur bir şey bırakmamıştır.

Vefatından yaklaşık altı ay sonra Arapkend köyünü ta'ziye münasebetiyle ziyaret eden Refah Partisi Genel başkanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan onun naylonla

örtülü evinin pencerelerini gördüğünde gözyaşlarını tutamamış ve “İşte hizmet bu!” diyerek zühdünün yüceliğine hayran kalmıştır.¹¹⁵

1.19.HAC ZİYARETLERİ

Şeyh Muhammed Arapkendî, ilim tahsilini ikmal eyledikten sonra köyde imam hatiplik görevine başlamıştır. Altı-yedi yıllık vazifeden sonra 1952’de kendisi de diğer Müslümanlar gibi hac ibadetini ifa etmeye niyetlenmiştir.¹¹⁶ Zira hac ibadeti, her Müslümana farz olmakla birlikte mutasavvıflar için ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü hac onlar için, âşık ile mâşukun buluştuğu, bütünleştiği kutsi bir mekândır, diyebiliriz. Kâbe’yi ve Ravza-i Mutahhara’yı görmekle müşerref olan mutasavvıf, bu temâşâyâ hayran kalarak feyizlenmekte ve bereketlenmektedir.

Hem mânevîyatını yükseltmek hem de imanındaki ihlâsı ve samimiyeti nefsinde ve ruhunda hissetmek için hac ibadeti boyunca sabahın erken saatlerinden yatsı namazını kılincaya dek Hacer-i Esved’e karşı oturmuş ve Rabbine ibadet ederek niyazda bulunmuştur. Arapkendî, bütün bunları Allah’a daha fazla yakınlaşmak ve onu bütün benliğiyle hissetmek için yapmıştır.¹¹⁷

Mescid-i Nebevî’de büyük bir edep ve tevazu içinde Hz. Peygamberin huzuruna yalın ayakla çıkan Arapkendî, kızgın taşlar üzerinde saatlerce beklemiş ve hal-i pürmelalini Rasulüallah’a arz etmiştir. Onun bu durumunu görenler, hayrete kapılarak şöyle demişlerdir. “Bu şahıs, içinde dünyalık namına ne varsa hepsini yok edip tarumar etmiş bir insandır.”¹¹⁸

Arapkendî, hac farızasını hakkıyla eda ettikten sonra memleketine dönmüş ve irşâd hizmetine kaldığı yerden devam etmiştir. Tabi bu arada irşâd vazifesini sürdürürken fırsat buldukça Beytullah’ı da ziyaret etmek istemiş, fakat o dönemin Türkiye’inde devlet makamları tarafından kendisine hac için bazı kısıtlama ve engellemeler çıkarılınca o da Suriye üzerinden gerekli vize işlemlerini tamamlayarak hacca gitmek zorunda kalmıştır. Onun yaptığı hac seyahatleri çoğunlukla karayolu ile

¹¹⁵ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.132; Molla İbrahim Durmuş ile Yapılan Mülakat. (08.01.2019); Molla Abdulhalim ile Yapılan Mülakat. (19.01.2019); Molla Muhammed el-Ğursî ile Yapılan Mülakat. (23.01.2019).

¹¹⁶ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.108.

¹¹⁷ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.108.

¹¹⁸ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.108.

olmuş ve altı aydan aşağı sürmemiştir. Hatta bu yolculuklarından bazılarının on bir ay kadar sürdüğü söylenmektedir. Son hac ziyaretini 1974 yılında yapan Arapkendî, bu yıldan sonra hac ibadetini yapamamıştır. Bir ara umre için gerekli hazırlıkları tamamlayıp gitmeye niyetlendiyse de hastalığının el vermemesi nedeniyle bu ziyaretini gerçekleştirememiştir.¹¹⁹

1.20.FIKHİ YÖNTEMİ, İÇTİHAD VE FETVAYA BAKIŞI

Arapkendî, büyük bir sorumluluk gerektirdiği için fetva vermekten kaçınmıştır. Kendisine gelen fetvaları ya civardaki âlimlere ya da talebelerine yönlendirmiştir. O ancak iki tür durumda fetva vermiştir: Birincisi fetva konusu açık seçik bir konu olduğunda, ikincisi de fetva vermesi gerektiren zorunlu bir durum ortaya çıktığında.¹²⁰

O, tüm Müslümanlar ve avam söz konusu olduğunda fetvaların zor değil kolay olmasından yana olmuştur ki bu durum aynı zamanda onun fetva vermedeki yöntemiştir. O, avamın mezhebi yoktur diyen ulemanın görüşünü savunarak bu konuda şöyle demektedir:“Avamın mezhebi olmaz. Yaptıkları ameller muteber mezheplerden birisine muvafıksa kâfidir. Vele ki o ameli işleyen kişinin işlediği bu amelin söz konusu mezhebe uygunluğundan haberi olmasa bile. Özellikle de bu durum muâmelât konusuysa ibadet konusundan daha fazla kolaylık ve genişleme sağlanmalıdır.”¹²¹

Arapkendî, âlimlere ve havasa mezhepte racih olan görüş ve azîmete tutunmalarını ayrıca mezhepleri ce'm etmelerini ve mümkün olduğunca mezhepler arasındaki hilaftan kaçınmalarını tavsiye etmiştir. O, riddet, necâset ve talâk konusu hariç muteber mezheplerde kuvvetli olan görüş hangisiyse en kolay olanını seçmeyi tavsiyede bulunmuştur.¹²²

¹¹⁹ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.108.

¹²⁰ Ekinci, *Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufi Hayatı*, s.77.

¹²¹ Ekinci, *Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufi Hayatı*, s.78.

¹²² Ekinci, *Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufi Hayatı*, s.78.

O, asrımızda tekrarlanarak meydana gelen yeni problem, afet ve felaketlerin yeni bir içtihadı ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir.¹²³

Arapkendî fetvayla uğraşan âlimlerden İslâm çerçevesi dışına çıkmamak şartıyla ellerinden geldiğince halka kolaylık sağlamalarını istemiştir. Ayrıca fetva veren âlimlerin avamın huzurunda tartışmaktan kaçınmaları talebinde bulunmuştur. Hatta kendisi, fetva konusunda mütesahil davranan dönemin meşhur âlimlerinden birisinin fetvasında bazı problemler fark etmesine rağmen avam karşısında tartışmaya girmemek adına fetvasına itirazda bulunmamış, daha sonra da şöyle demiştir. “Eğer isteseydim verdiği bu fetvaya itiraz edebilirdim. Fakat insanların ihtiyaçlarını giderdiğinden ve onlara kolaylık sağladığından dolayı kendisine itirazda bulunmadım.”¹²⁴

Arapkendî Şâfiî mezhebine mensup olmasına rağmen zaman zaman Şâfiî mezhebine muhalefet edip diğer mezhep görüşleriyle de amel etmiştir. O, bu muhalefeti açık açık ifade etmese bile yaptığı amellerin bazılarında söz konusu muhalefetin olduğu aşikârdır.¹²⁵

1.21. ESERLERİ

Arapkendî'nin bizzat yazmış olduğu eserleri bulunmamaktadır. Ancak Bahâüddîn el- Âmilî'nin (ö.1622) Lugaz (Bilmece)'a dair yazdığı “*Keşkül*” adlı eserini şerh ettiği ve Nakşibendi tarîkatını anlattığı birer risâlesi mevcuttur. Ayrıca çeşitli kitapları araştırarak tutmuş olduğu notlardan müteşekkil ta‘likleri vardır. Yine mürşidi Şeyh Masum Haznevi'ye gönderdiği edebi içeriğiyle zengin, güzel bir şekilde nazmedilmiş yüz yirmi beyitten oluşan iki mektubu ile nikâha dair bir mektubu bulunmaktadır. Bunların dışında vefatından sonra talebesi Molla Salih Ekinci Hoca tarafından kaleme alınmış olup dava, irşâd ve terbiyeyle alakalı hocasının tasavvufî görüşlerini derlediği “*Şezerâtü'l Muhammediye*” adlı eseri zikredebiliriz.

¹²³ Ekinci, *Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı*, s.78.

¹²⁴ Ekinci, *Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı*, s.78.

¹²⁵ Ekinci, *Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı*, s.78.

1.22. ESER TEL'İF ETMEYİŞİNİN SEBEPLERİ

Arapkendî vaktini eser telif etmeye hasretmemiştir. Şayet hasretseydi muhakkak ki muazzam şeyler ortaya çıkaracak ve İslâmî ilimlerin muhtelif alanlarında muhakkik âlimlerin yazdıklarına denk eserler telif edecekti. Onu tanıyan ve bilen dönemin büyük âlimleri onun bu kabiliyet ve yeteneğine yakından tanık olmuşlardır. Zaten kendisi de bu istidat ve kabiliyeti kendisinde görmüş, hatta kendisi bu durumu açıklamıştır. Fakat onun eser telif etmesine bazı engeller vardır. Bu engelleri maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz.

1. Arapkendî, mevcut rejim tarafından medreselerin yasaklandığı, dini ilimlerin tedris ve tederrüsâtının hatta Müslümanların yegâne kitabı olan Kur'an'ı Kerîm'in bile okunmasının ve okutulmasının yasaklandığı bir dönemde ömrünü eser vermekle değil ders verip talebe yetiştirmekle geçirmek istemiştir.

2. O, kendisini motive edip teşvik edecek bir ortamdan uzak ve eser yazmanın kültürel hale gelmediği ve telifin revaçta olmadığı bir bölgede şehirden uzak küçük bir köyde yaşadığından dolayı eser vermemiştir.

3. Eser vermemesinin sebeplerinden bir tanesi de kendisinin; çocukluğundan vefatına kadar çeşitli hastalıklardan muzdarip olmasıdır.

4. Mevcut rejim tarafından dini ilimlerle işigalin yasaklandığı, insanların ve hatta ilim ehlinin çoğunluğunun ilimden ve mevcut kitapları okumaktan dahi uzaklaştığı ve yeni kitapların telif edilmesine ihtiyaç duyulmadığı kanaatinin hâkim olduğu bir dönemde yaşaması da Arapkendî'nin eser vermemesinin nedenlerinden biridir.

5 Arapkendî, şöhretten, nam salmaktan ve popülariteden uzak bir hayat yaşamayı tercih etmiştir. Kendisine göre eser telif etmek, şöhret ve popülaritenin en güçlü saiklerinden biri olduğundan eser vermekten de kaçınmıştır. Zira o, şöhreti afet; tanınmamayı ve bilinmemeyi ise selamet olarak görmüştür.

Molla Salih Ekinci Hoca bu konuda şeyhi Arapkendî hakkında şunu ifade etmektedir: “İnanıyorum ki o; Mısır, Şam gibi ilim ve ilim ehliyle dolup taşan ilmi merkezlerde yaşamış olsaydı, yazmış olduğu eserlerle mütekaddim âlimleri geçer;

çağdaşı olan âlimler de onun büyüklüğüne, ilimdeki üstünlüğüne boyun eğerek kendisini asrın imamı olarak tanıyacaktı.¹²⁶

1.23.TASAVVUFA HİZMETLERİ

Çeşitli ideolojik fikir ve düşüncelerin hüküm sürdüğü yirminci yüzyılda Arapkendî, bulunduğu muhitte İslâm'ı hurafe ve batıl inançlardan arındırmayı ve bunlara karşı Müslümanları bilinçlendirmeyi amaç edinmiştir. Bunun için de tarikat ve tasavvuf yolunda çeşitli hizmetler ifa etmeye karar vermiştir. Bu hizmetleri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1. Arapkendî, İslâm ahkâmıyla tarikat âdâbını birleştirmeyi ve uzlaştırmayı gaye edinmiştir. Çünkü gün geçtikçe Hz. Peygamber ve sahâbe tarafından yaşanan hakiki tasavvufun gayesinden saptırılmaya çalışıldığını fark etmiş, bunun önüne geçmek için de bizzat kendisi ve talebeleri tasavvufî hayatı yaşamaya öncülük etmişlerdir.

İlmiyle, takvâsıyla ve tüm yaşamıyla kendini tasavvuf hizmetine adanmış Arapkendî, her zaman talebelerine tasavvuf ile İslâm'ın ayrı birer yol olmadığını, aksine dinin emir ve yasaklarını yerine getirme noktasında tasavvufun dinin yardımcı kaynak ve kişiyi ihsan makamına ulaştıran tariklerden biri olduğunu ifade etmiştir. Şariat ve tasavvuf arasındaki dengeyi koruyarak, mutasavvıf âlimler ile diğer âlimler arasındaki anlaşmazlıkları halletme yoluna gitmiş, bu iki grubun tek çatı altında toplanmalarına katkı sağlamaya çalışmıştır.¹²⁷

2. Bozulmuş tarikat ve tasavvuf imajını düzelterek ona inandırıcılık vasfını tekrar kazandırmak istemiş; yaptığı tüm hizmetlerde olduğu gibi tarikat ve tasavvufta da halisane Allah rızasını gözetmiş; şan, şöhret ve popülerlik peşinde koşmamıştır.

Arapkendî, icra etmiş olduğu tarikat faaliyetlerini inandırıcı kılabilmek için önce kendisi bunu hayatında uygulamıştır. Yapılacak bir şey varsa önce kendi nefsinde uygulamış, yapmadığı, yapamadığı herhangi bir hizmeti müntesiplerine emretmemiştir. Kur'ân ve sünnet çizgisinde şatafattan uzak mütevâzı bir hayat

¹²⁶ Ekinci, *Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı*, s.77.

¹²⁷ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.145.

sürdürmüş, kimsenin malına ve mülküne tenezzül etmemiştir. Yemesinde, içmesinde, uyumasında ve konuşmasında olabildiğince ölçülü olmayı tercih etmiş, şüpheli şeyleri de terk ederek, mübah olanını benimsemiştir.¹²⁸

Yaptığı hizmetlerdeki ciddiyetini göstermek bakımından birkaç örnek zikrederiz: Müridleri arasında maddi açıdan varlıklı Hacı Çelebi adındaki zat bir gün onu ziyarete gelir. Sohbet esnasında: “Hocam, bildiğiniz gibi ben fazla gezip dolaşan bir insan değilim. Hayır işlerini pek bilmem. Yerime hayır işlerinde harcama yapacak güvenilir kimsem de yoktur. Siz bu işleri daha iyi bilirsiniz. Benim adıma bu parayı hayırlı bir hizmet için kullanırsanız beni bahtiyar edersiniz.” demesiyle cebinden kendilerine üç yüz bin lira uzatmıştır. Parayı veren bu şahsın yaşlı oluşunu göz önüne alarak kabul etmiştir. Aradan bir yıl geçmiş ve aynı şahıs tekrar onun yanına gelerek bu sefer yedi yüz bin lira vermek istemiştir. Fakat Arapkendî yapılan bütün ısrarlara rağmen onun bu teklifini kabul etmeyerek şunları söylemiştir: “Hacı Çelebi! Allah’a kasem ederim ki daha önce verdiğiniz üç yüz bin liraya, tam yerini bulsun diye cebimden de üç yüz bin lira ilave edip bildiğim hayır işlerine harcadığım halde kalbim mutmain olmamıştır. Şimdi vereceğiniz paraya bir o kadar daha ilave etmem gerektiği için beni mazur görün. Bildiğiniz hayır işlerinden kalbinizin mutmain olacağı birini seçin ve paranızı oraya kendiniz harcayın.”¹²⁹

Samimiyet ve ciddiyetine başka bir örnek de şöyledir: Arapkendî’nin yaşadığı dönemde ortaya çıkan birtakım radikal gruplar önlerine gelen şeyhleri yobazlık, bağınazlık, hatta tekfirle itham etmişlerdir. Ancak kendilerine Arapkendî’den söz edilince hizmetlerindeki samimiyeti ve ihlâsı bildiklerinden dolayı şöyle demişlerdir: “Ona söyleyecek bir sözümüz yoktur. O müstakîm bir insandır. Diğerleri gibi menfaat ve şöhret düşkünü değildir.” Anlattığımız bütün bu örnekler Arapkendî’nin davasının sadece Allah’a hakkıyla kul olmak ve insanları iyiliğe, güzelliğe yönlendirerek onlara saadet-i dareyni yaşatmak olduğunu göstermektedir.¹³⁰

¹²⁸ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.146.

¹²⁹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.146.

¹³⁰ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.147.

3. Arapkendî, tarîkat ve tasavvufu aykırı ve aşırı uygulamalardan temizlemeyi görev edinmiştir. Çünkü Kur'ân ve sünnet endeksli bir tarîkat ve tasavvuf anlayışını benimseyen Arapkendî, bazı tarîkat ve cemaat erbabında gördüğü yapmacık ve sahte vecd ve cezbe hallerine karşı müridlerini uyarmış ve bu konularda kendilerine şu öğütlerde bulunmuştur: “Velîlik mutlaka kerâmet göstermek demek değildir. Sebepsiz gösterilen kerâmet, İslâm davasına karşı yapılan büyük bir ihanettir. Asıl kerâmet, Allah Resulü'nün çizdiği istikamette devam etmektir.”¹³¹

Arapkendî talebeleriyle gittiği her yerde fakirleri gözetmiş, onların ihtiyaçlarını gücü nispetinde temin etmiştir. Müntesip ve talebelerine dünyalık menfaat ve yarar elde etmek adına zenginlerin peşine düşmelerine ve çeşitli köy ve yerleri gezerek tarîkat namına hediye, mal ve sadaka toplayarak tasavvuf adına dünyalık meta haline getirmelerine asla müsaade etmemiştir.¹³²

Arapkendî, diğer tarîkatların mürşidlerinin aksine kadınlara tevbe vermek, çeşitli vesilelerle onlarla bir araya gelip kendilerine vaaz vermek gibi uygulamalardan kaçınmıştır. Bu konuda şeriat ölçülerine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. O, kadınlarla bir araya gelmeme konusunda çok hassas davranmıştır. Bu hassasiyetinden dolayı kadınlara tarîkat adabını öğretme konusunda büyük hanımını görevlendirmiştir.¹³³

Yukarıdaki uygulamalardan da anlaşılıyor ki; Arapkendî, kısa bir dönem de olsa âlimlerden müteşekkil bir zümre oluşturmuş ve gerçek tasavvufun yaşanmasını sağlamaya çalışmıştır.

1.24. HASTALIĞI VE VEFATI

Arapkendî, Suriye'nin Kamışlo ilçesine bağlı Amuda kasabasında Şeyh Ahmed Haznevî'nin halifelerinden Molla Abdullatif'in (ö.1974?) medresesinde okuduğu sırada o dönem yaygın olan göz hastalığına yakalanmıştır. Bu hastalık nedeniyle ne kitap okuyabilmiş ne de öğrenimine devam edebilmiştir. Bu sebeple de

¹³¹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.147.

¹³² Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.147.

¹³³ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.148.

eğitiminin önemli bir kısmını yarıda bırakarak memlekete dönmek zorunda kalmıştır.

134

Ayrıca göz hastalığının yanı sıra mide rahatsızlığı ve ondan mütevellit baş ağrısı da hiç eksik olmamıştır. Az yemeyi, az uyumayı, az dinlenmeyi tercih etmiş ve zahidane bir hayatı yaşamıştır. Güneşin doğuşuyla birlikte medreseye gelerek, mütevazı bir halı ya da kilimin üzerinde oturmuş, saatlerce hiç ara vermeden gece geç saatlere kadar ders vermiştir. Onun yaşadığı bu zahmetli ve yorucu zühdi hayat, midesine yoğun baskı yapmış ve rahatsızlığa neden olmuştur. Bu hastalığından ötürü de zaman zaman doktora görünmeye ihtiyaç hâsıl olmuştur. Fakat o zamanın tıbbi imkânları kısıtlı olduğu için tedavisinde önemli bir gelişme sağlanmamıştır.¹³⁵

Arapkendî'nin başından geçen en büyük hastalığı ise 1969 yılında hac dönüşü geçirmiş olduğu beyin kanamasıdır. Haziran ayının ortasında hac ziyaretinden daha yeni dönmüş ve uzun bir yolculuktan sonra kendisine hasret kalan dostlarının yoğun ziyaretiyle karşılaşmıştır. Öğle namazına yarım saat kala abdestini tazelemek için dergâhtan çıkmış, fakat abdest esnasında şiddetli baş ağrısı geçirerek kendinden geçmiş ve yirmi altı saat baygın yatmıştır. Kendine geldikten sonraki ilk sözü “Namaz kılmadım.” olmuştur. Daha sonra hemen Diyarbakır Numune Hastanesi'ne kaldırılarak tedavi altına alınmış ve tedavisi bittikten sonra evine dönmüş ve doktorların tavsiyesi üzerine altı aylık bir süreyle başına buz koyarak tedavi olmaya çalışmıştır.¹³⁶

Arapkendî 1987 yılının baharında göğüs sancısı, nefes darlığı ve ateş yükselmesi gibi şikâyetlerin artması üzerine Diyarbakır Tıp Fakültesi Araştırma Hastanesine kaldırılmış, yapılan tetkik ve muayene sonucunda kardiyoloji servisinde yoğun bakıma alınmıştır. Yaklaşık bir haftalık tedavinin ardından kendi isteği üzerine Ankara İbni Sina Hastanesine sevk edilmiştir. Diyarbakır'dan ayrılmadan önce talebe ve dostlarıyla vedalaşırken: “Hakkınızı helal edin. Bir daha

¹³⁴ Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmî ve Tasavvufî Hayatı”, İstanbul s.76.

¹³⁵ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.34.

¹³⁶ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.34.

görüşmeyebiliriz. Bu seferki ayrılığımız ebedi olabilir.” sözleriyle vefatına üstü kapalı bir şekilde işaret etmiştir.¹³⁷

Ankara’ya vardıklarında gerekli tetkik ve tahliller yapıldıktan sonra hastaneye yatırılmıştır. Doktorlar, tüm muayene sonuçlarından sonra herhangi bir tehlikesinin olmadığını ve iyileşeceği yönünde ailesine ve sevenlerine iyi haberler vermişlerdir. Fakat Allah’ın meşiyeti intikale taalluk ettiğinden yapılan tüm çabalar sonuçsuz kalmış ve 22 Nisan 1987 günü sabah namazını eda ettikten sonra pak ruhunu Allah’a teslim etmiştir.¹³⁸

Hastanede ona refakat eden Molla İbrahim, vefatına yakın bir zamanda kendisinden şu halleri müşâhede ettiğini ifade etmektedir: “Arapkendî, vefat etmeden yaklaşık iki saat önce kendisinde sıkıntılı bir hâl arız oldu. O esnada şunları söylediğine vakıf oldum: ‘Rabbim! Bu şekilde ruhumu teslim alacağımı ummazdım.’ Daha sonra kendisine gelip rahat bir nefes almaya başladı. Sabah namazını eda edip duâ ve tesbihatını okudu. Bir müddet sonra bir bardak su istedi. Bir yudum su içtikten kısa bir süre sonra yüzü gül gibi açıldı ve daha fazla zaman geçmeden, ruhunu teslim alan melekleri görür gibi; ‘Ehlen ve sehlen. Ha! İşte böyle istiyorum’ dedikten sonra Şehâdet Kelimesini getirerek ruhunu teslim etti.”¹³⁹

Hastalığı boyunca yanında refakatçi olarak kalan Molla İbrahim ve daha sonra ona katılan Molla Salih, Arapkendî’nin cenâze teşhiz işlemleriyle ilgilenmişlerdir. Onu yıkayan bu iki talebesi kendisinde şu durumu müşâhede ettiklerini söylemektedirler: “Biz Arapkendî’yi teneşir tahtasına yatırırken sanki o; ‘Oh! Bu dünyanın kirli hayatından kurtuldum. Dünyanın sıkıntısından kurtulmak ne hoş bir şeymiş. Vücudumu güzel yıkayın ki Allah’ın huzuruna ve özlediğim âlemde yaşayanların arasına tertemiz katılayım’ dercesine sevinçli ve mütebessim görünüyordu.”¹⁴⁰

¹³⁷ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.35.

¹³⁸ Çağmar, “Şeyh Muhammed Şerif Arapkendî”, IV,348; Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.35, Molla İbrahim Durmuş İle yapılan Mülakat. (08.01.2019).

¹³⁹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.35; Molla İbrahim Durmuş İle yapılan Mülakat. (08.01.2019).

¹⁴⁰ Molla İbrahim Durmuş İle yapılan Mülakat. (08.01.2019).

Onun ölüm haberi Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan müntesiplerini büyük bir üzüntüye bürümüştür. Vefâtından iki gün sonra cenazesi Diyarbakır Havaalanında mahşeri bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Daha sonra tabutu ebedi istirahatgâhına götürülmek üzere ambulansla köye doğru yola çıkarılmış ve o gün eşi benzeri görülmemiş bir konvoy onun cenazesine iştirak etmiştir.

Öğle namazına müteakip cenaze namazı kılınmıştır. Cenazeye ilgi ve katılımın çok olması nedeniyle saflar köy harmanlığını aşarak tarlalara taşmıştır. Yaşanan yoğun katılım ve izdiham nedeniyle cenaze namazı üç defa kılınmak durumunda kalınmıştır. İlk cenaze namazı Molla Hadi tarafından kıldırılmış, namazın edasından sonra tabutu hanımları ve yakın akrabalarının görmesi için eve götürülmüştür. Ardından vasiyeti gereği tabutu çokça emek verip yetiştirdiği hocaların omzunda taşınırken şu beyitler okunarak götürülmeliydi:

وفدت على الكريم بغير زاد من الأعمال والقلب السليم

¹⁴¹ وحمل الزاد اقبح ما رأينا اذا كان الوفود على الكريم

Yanımda hayırlı bir amel ve kalb-i selim gibi azık olmaksızın kerem sahibi bir zata misafir oldum. Zira misafirlik, kerem sahibi bir zata olduğu zaman beraberinde azık taşımanın en çirkin davranış olduğunu görüyoruz.

Fakat bir süreliğine bu vasiyeti yerine getirilmişse de cenazenin arkasındaki mahşeri kalabalık buna fırsat vermediği için naaşı tekbir ve duâlarla ebedi istirahatgahına uğurlanmıştır. Ayrıca daha hayattayken bu beyitlerin mezar taşına da yazılmasını talep etmiştir.¹⁴²

Arapkendî görevini tam ve eksiksiz bir şekilde ifa etmenin bahtiyarlığı içinde Rabbine kavuşurken ardında mirasını devam ettirecek yüzlerce talebe bırakmıştır.

1.25.EĞİTİM ALDIĞI HOCALARI

Arapkendî ilk eğitimini köyde Molla Sait'in yanında başlamıştır.¹⁴³ On iki yaşına geldiğinde ise köyden ayrılıp çeşitli yerlerde dini ilimleri tedris etmiştir. İlim

¹⁴¹ Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufi Hayatı”, s.86.

¹⁴² Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.36-37.

¹⁴³ Kadri Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, Avesta Yayınları, İstanbul 2018, c.3 s.274.

icazetini alana dek hem yurt içinde hem de yurt dışında pek çok âlimden çeşitli ilim dallarında dersler okumuştur. Arapkendî aşağıda isimlerini sıralayacağımız hocaların yanında ilim tahsilinde bulunmuştur.

1.25.1. Molla Abdüsselam

Mardin ilinin Savur ilçesine bağlı Cevizli köyünde dünyaya gelen Molla Abdüsselam, (ö.1959) medrese eğitimini tamamladıktan sonra Bismil'e bağlı Şeyh Yusuf köyüne yerleşmiş ve burada tedrisat faaliyetlerine başlamıştır. Arapkendî ibtidaî mahiyetteki derslerden sayılan *Gâyetü'l İhtisâr*, *Emsile*, *Bina*, *İzzî*, *Avâmil*, *Zuruf* gibi kitapları bu zatın medresesinde okumuştur.¹⁴⁴

1.25.2. Molla Hasan

Arapkendî, takriben on beş – on altı yaşlarında iken Diyarbakır'ın Bismil ilçesine bağlı Yukarı Harım (Fetlê) köyünde ikamet eden Molla Hasan (ö.1966)'ın medresesine gitmiştir. Orada kaldığı süre zarfında *Sadullah-i Sağır*, *Şerhu'l Muğnî*, *Saduddin* (Sadini) gibi kitapları okuduğu tahmin edilmektedir. 3 Mart 1924 tarih ve 430 kanun numarası ile kabul edilmiş olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla (Öğretim Birliği Yasası) birlikte ülkedeki bütün eğitim kurumlarının Maârif Vekâletine (Milli Eğitim Bakanlığı'na) bağlanmasını öngören yasayla birlikte tekke ve medreselerde eğitim yapılmasının önü kapatılmış ve yasaklanmıştır. İşte bu ortamda Molla Hasan'ın yanında okuyan Arapkendî medreseyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemden sonra medreselere sıkı denetimler getirilmiş ve medreselerin önü kapatılmaya çalışılmıştır.¹⁴⁵

1.25.3. Molla Tahir

Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Yuvacık köyünde ikamet eden bu değerli zat, Arapkendî'nin üçüncü hocasıdır. O, on yedi yaşında iken Molla Tahir'in (ö.1964) yanında *Hallü'l Meakid*, *Sadullah el-Berde-i* ve *Suyûtî* kitaplarını

¹⁴⁴ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s.274; Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.79.

¹⁴⁵ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.80; Çağmar. “ Şeyh Muhammed Şerif Arapkendî”, IV,348.

okumuştur. Arapkendî daha sonra da çeşitli vesilelerle Molla Tahir'den çok istifade ettiğini ve kendisini asıl hocası olarak kabul ettiğini ifade etmiştir.¹⁴⁶

1.25.4. Şeyh Kemal

Arapkendî'nin hocalarından birisi de devrin büyük âlim ve mürşidlerinden sayılan ve Mardin ilinin Savur ilçesine bağlı Ahmedi köyünde ikamet eden Şeyh Hamid'in torunlarından meşhur Şeyh Kemal'dir. (Ö.1948?) Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla birlikte medrese eğitime yapılan kısıtlama ve baskıların azalmasıyla Arapkendî'nin kendisinden ilim tahsil ettiği dördüncü hocasıdır. Şeyh Kemal aynı zamanda kendisinin tasavvuftaki ilk mürşidi olma özelliğine sahiptir. On yedi yaşında iken bu zatın medresesine giden Arapkendî, ondan *Molla Câmi* ve yukarıdaki kitapları okumuştur.¹⁴⁷

1.25.5 Şeyh Mahmud Tileylunî (Karaköylü Şeyh Mahmud)

Arapkendî'nin kendisinden ilim tahsilinde bulunduğu beşinci hocası Şeyh Mahmud Karaköyî'dir (ö.1953). O, bu tahsilini hocası, Mardin'in Kızıltepe ilçesine bağlı Avena köyünde iken yapmıştır.¹⁴⁸

Şeyh Mahmud Karaköyî, Muş'un Varto ilçesine bağlı Karaköy adlı bir köyde doğmuştur. Kendileri neseben Abbasi'dir. Babasının adı Şeyh Ahmed-i Karaköyî'dir. İlk medrese eğitimini Melekend köyünde yapmış, daha sonra bir süre Şeyh Fethullah Verkânî'si'nin yanında okuduktan sonra hazretin halifelerinden Molla Abdülkerim'in yanında okumuş ve icazetini bu zattan almıştır.¹⁴⁹

Şeyh Mahmud Karaköyî'nin Bitlis'te okuduğu sırada veba hastalığı baş göstermiş ve bu nedenle de birçok kişi vefat etmiştir. O, hastayken gördüğü bir rüyada, bilinmeyen bir kişi tarafından kendisine çok uzun yaşayacağı ve el-Mânevî diye şöhret bulacağı söylenmiştir. Bu hastalığından kurtulan Şeyh Mahmud gerçekten de el- Mânevî diye lakaplanmış ve tarikat silsilesinde ismi öyle okunmaya başlanmıştır. Şeyh Mahmud 1953 yılında Suriye'de hakkın rahmetine kavuşmuştur.

¹⁴⁶ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s.274, Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.80.

¹⁴⁷ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.80 Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s.274.

¹⁴⁸ Ekinci, “*Şeyh Muhammed Arapkendî İlmî ve Tasavvufî Hayatı*”, s.78.

¹⁴⁹ Ömer Tayfur Yücel, *Şeyh Muhammed Diyâuddîn'in Hayatı Ve Tasavvufî Görüşleri*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015), s.61.

Cenazesine Şam ulemasından Muhammed Cezve ve Muhammed Keftaro gibi önemli âlimler katılmışlardır.¹⁵⁰

1.25.6 Molla Abdullatîf

Bu zat Arapkendî'nin kendisinden istifade edip ders okuduğu altıncı ve son hocasıdır. Molla Abdullatîf (ö.1974) Suriye'nin Kamışlo ilçesine bağlı Amude kasabasında ikamet etmiştir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Türkiye'de Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesiyle birlikte bölgede medreseler üzerindeki baskılar nedeniyle ders okuma imkânı bulamayan Arapkendî sınırın Suriye tarafına geçip orada ilmi eğitimini tamamlamak istemiştir. İşte bu vesileyle bu değerli zatın medresesinde bir süre kalmış ve ilmi tahsilini onun yanında tamamlamıştır.¹⁵¹

Molla Abdullatîf'in yanında medrese öğrenimine devam ettiği sırada gözlerinden ve başından çok şiddetli bir şekilde rahatsızlanarak hastalanmıştır. Gözlerine ilişen hastalık nedeniyle okuyamayacak hale gelen Arapkendî, memleketine dönmek zorunda kalmıştır. Onun bu hastalığı on yıldan daha fazla sürmüş ve bu süre zarfında ilim tahsilinden uzak kalmıştır. Medrese geleneğinde okunması gereken usul kitaplarının bir bölümünü okuyamamıştır.¹⁵²

Arapkendî keskin bir zekâyâ ve fevkalade güçlü bir hafıza yeteneğine sahip olması sayesinde, ilim tahsiline on sene gibi azımsanmayacak bir süre ara verdiği halde, Allah'ın yardımı ve inayeti sayesinde ilminde herhangi bir azalma meydana gelmemiştir. Medrese programında okuyamadığı sıra kitaplarını mukaddimesinden veya başından teberrüken bir-iki ders okuyup ilim icazetini Şey Ahmed Haznevî'nin büyük oğlu Şeyh Mâsum'dan almıştır.¹⁵³

¹⁵⁰ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s. 285-286.

¹⁵¹ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s.274, Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.80.

¹⁵² Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s.274.

¹⁵³ Ekinci, *“Şeyh Muhammed Arapkendî İlmî ve Tasavvufî Hayatı”*, s.76; Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s.275.

1.26. HALİFELERİ

1.26.1. Şeyh Muhammed Naci

Şeyh Muhammed Naci, 1950 yılında Arapkend köyünde doğmuştur. Babasının adı Ali, annesinin adı ise Kadife'dir. Arapkendî'nin yeğeni olan Şeyh Muhammed Naci, medrese ilmini amcasının yanında tamamlayıp icazetini almıştır.

Şeyh Muhammed Naci, ailedeki ilim zincirinin inkıtaya uğramaması için çocuklarından Molla Abdulkерim, Molla Abdullillah, Molla Abdurrahman ve Molla Sıddık'ı Seyda Molla Salih'in medresesine göndermiştir. Molla Salih'in uhdesinde yetişip ilim icazeti alan çocukları Molla Abdulkерim ve Molla Sıddık Konya merkezde yıllarca hocaları Molla Salih'in yanında müderrislik yaptıktan sonra 2010 yılında Batman Merkez Çamlıca Mahallesi'nde kendilerine ait bir arsada medrese inşa ederek ilim ve irşâd hizmetine kaldıkları yerden devam etmektedirler. Bugün bu medresede sayıları seksene yakın talebe bulunmakta ve ilmi faaliyetlerini aktif olarak sürdürmektedirler.

Şeyh Muhammed Naci, amcası Arapkendî'nin tasavvufî yolculuğunu şöyle anlatmaktadır: “Amcam Arapkendî, tarîkat ve tasavvuf seyrüsülûküne ilk olarak Şeyh Kemal Hamidî 'nin medresesinde daha talebe iken başlamış, fakat mürşidinin vefatıyla tarîkat eğitimi bir süre inkıtaya uğramıştır. Daha sonra yaptığı araştırmalar neticesinde Suriye'ye geçmiş ve Şeyh Masum Haznevî'ye intisap etmiştir. Mürşidinin gözetiminde yaklaşık üç yıllık başarılı bir hizmetten sonra mürşidi tarafından kendisine halifelik cübbesi giydirilerek memlekete dönmüştür. Suriye'den memlekete dönünce Nusaybin'de Haznevi ailesine mensup bazı zatların evinde misafir olmuştur. Bu zatlar Arapkendî'nin bohçasının içinde cübbe ve sarığı görünce onu Şeyh Masum tarafından halifelikle taltif edildiğini anlamış ve etrafına toplanak kendisine bu makama nasıl ulaştığını sormuşlar. O da“ Şeyhiniz elime süpürgeyi vererek hizmet yapmamı istedi. Bunun dışında herhangi bir makama ulaşmış değilim. Eğer siz de süpürgeyi elinize alıp iş yapmayı isterseniz gelin size bu işi öğreteyim.

Amcam Arapkendî, hem Şeyh Kemal Hamidî'nin hem de Şeyh Masum Haznevî'nin en çok yakınlık duyduğu ve en çok sevdiği kişilerdendi. Hatta bize

misafir olarak gelen Haznevi ailesinin her bireyi amcamın hatırını bilir, onu kendi ailelerinden bir ferd olarak görürlerdi.”

Amcası Arapkendî'nin yanında kalarak talebe ve gelen misafirlerin hizmetinde bulunan Şeyh Muhammed Naci, bu görevini amcasının vefatından sonra da idame ettirmiştir. 1987'de kendisine halifelik verilen Şeyh Muhammed Naci, amcasının vefatından sonra yerine geçerek irşâd faaliyetini sürdürmüş ve hâlen sürdürmeye devam etmektedir.¹⁵⁴

1.26.2. Molla Bekir

Arapkendî'ye intisap edip mânevî feyzinden istifade eden talebelerinden biri de Molla Bekir'dir. O, 1936 yılında Mardin ilinin Midyat ilçesine bağlı Haspınas köyünde doğmuştur. Molla Bekir, ilk dini öğrenimi olan Kur'ân-ı Kerîm'i ve ibtidâî mahiyetteki dersleri Haspınas köyünde imam hatiplik görevini icra eden köy imamından almıştır. Bu ilk ve giriş mesabesindeki derslerden sonra öğrenimini sürdürüp devam etmek için bölgede bulunan medreseleri dolaşarak sarf, nahiv, mantık, fıkıh, tefsir, hadis gibi ilimleri okumuştur. Medrese öğrenimini tamamlayamayan Molla Bekir daha sonra Bitlis'e gidip civardaki medreselerde eksik kalan kısmını tamamlayarak ilim icazetini almıştır.

Medrese öğrenimini ikmal edip icazet aldıktan sonra 1963'te tasavvufî rehber ve mürşid olan Arapkendî'ye intisap etmiş ve onun mânevî iklimine dalmıştır. 1987 yılında halifelik cübbesini giyen Molla Bekir, Arapkendî'nin vefatına kadar onun yanında tarîkat ve tasavvuf derslerini sürdürmüştür. Şu an Gaziantep'te ikamet eden Molla Bekir, irşâd faaliyetlerine orada devam etmektedir.

1.26.3. Molla Abdulhalim

Sohbeti hoş ve güzel olan aynı zamanda esprili ve nüktedan bir kişiliğe de sahip olan Molla Abdulhalim Demirel, Mardin'e bağlı Midyat'ın Ortaca köyünde altı kız ve ikisi erkekten oluşan bir ailede dünyaya gelmiştir. Babasının adı Molla Tâlip, annesinin adı ise Fatım'dır. Molla Abdulhalim, dedesi Molla Ahmed'in babasına bu ismi vermesinin nedenini şöyle ifade etmektedir:“Dedem çocukları

¹⁵⁴ Şeyh Muhammed Naci ile Yapılan Mülakat. (26.01.2019)

olmadığından ikinci evliliğini yaparak salih bir kadınla evlendi ve babam dünyaya geldi. Ne zaman ki babam anlayacak yaşa gelince dedem kendisine Tâlip¹⁵⁵ ismini niçin verdiğini şöyle açıkladı: ‘Bak oğlum, ben gerçekten salih bir kadın olan annemle evlendim ve sen dünyaya geldin. Benim senle ilgili Allah için taşıdığım bir niyetim yani vasiyetim var; o da senden isteğim; en az *Molla Câmi*’ye kadar okuyup tâlip olmandır. Zaten bundan dolayı adını Tâlip koydum. Bundan başka senden bir şey istemem’ diyerek nasihat eder. Bu vesileyle dedem babama Kur’ân’ı Kerîm’i öğretmek hakkın rahmetine kavuştu. Dedem vefat ettikten sonra köyün ileri gelenleri babama sahip çıkarak onu okuttular. Ancak her nedense *Molla Câmi*’ye kadar okuyamadı. Bu yüzden babam dedemin vasiyetini gerçekleştirmek için kışın Şeyh Ahmed Haznevî’nin yanına gidip bazı dersleri alır, yazında gelip toprağını tarlasını sürerdi. Fakat burada da tâliplik seviyesine gelememi. Nihayet ben büyüdüm ve ilmi icazetimi alıp kendi köyüme imam hatip olarak geldim. Babam tekrardan dedemin vasiyetini yerine getirmek için bu sefer benim yanımda *Şerhü’l- Müğni*’ye kadar okudu. Fakat sarf ve nahivle iştigalin abes olduğunu ve gaflet meydana getirdiğini dile getirerek yine dedemin vasiyetini devam ettirmeyerek yarıda bıraktı.”

Molla Abdulhalim, Arapkendî’nin medresesine gidişini şöyle anlatmaktadır: “1964 yılının mayıs ayında bir talebe arkadaşım ile birlikte okumak için o zamanlar Bismil’in Mirzabey köyünde ders veren seydama Arapkendî’nin medresesine gittik. Seydanın huzuruna çıktık ve medresesinde okumak istediğimizi beyan ettik. Fakat seyda bize bu aydan sonra mahsul biçme zamanı olduğunu ve köylülerin de talebelere zekât getirdiğini dolayısıyla bundan sonra gelen talebelerin diğer talebelerin zekât payına ortak olmaması için medreseye talebe alamayacağını söyledi. Bunun üzerine biz de kendisine: ‘Efendim bizim ne zekât almak gibi bir âdetimiz ne de böyle bir isteğimiz var, dedik. Biz sadece sizin Şeyh Masum’un halifelerinden olduğunuzu duyup yanınıza okumak için geldik.’ Bu sözlerimizi dinleyen seyda bizi medresesine kabul etti. Böylece kendisinin yanında *Envarü’l Ebrar* ve *Muhteserü’l- Meâni*’den günde sekiz sahife ders okumaya başladım. Ders esnasında ibareyi biz okurduk. Nükteli ve zor yerleri ise seydamız Arapkendî açıklar

¹⁵⁵ Tâlip medrese literatüründe Molla Câmi ve yukarısı kitapları okuyana denilmiştir.

ve bazı ihtilaflı yerlere geldiğinde de bizim bu konuda tercih ve düşüncemiz şudur, derdi.”

Molla Abdulhalim Arapkendî'nin kerâmetlerine dair şu örnekleri vermektedir: “Benle bazı hoca arkadaşlarım Batman’ın Gercüş ilçesine bağlı köylerde fahri imamдық. Biz de o zamanlar tarîkata daha yeni girdiğimiz için seydanın sohbetlerine âşık olmuş bu nedenle de sürekli yanına gidip gelirdik. Bu yüzden bazen köylülerle bu konuda anlaşmazlığa düşerdik. Bunun üzerine biz de şöyle dedik: ‘Bu kadar zamandır seydanın yanına gidip geliyoruz ondan bir şey anlayamadık en azından kendisinden bir kerâmet talebinde bulunalım da şayet onda bir velîlik alameti varsa bunca çabamız ve insanların bize dargın olmasına aldırış etmemiş oluruz. Yok, eğer bir velîlik alameti yoksa imamlığımız da elimizden gitti demektir. Bu sefer kendi aramızda ne söyleyelim ki seyda onu kerâmet olarak bize izhar etsin dedik. Sonunda şuna karar verdik:“Seyda yatsı namazından sonra kısa bir sohbet veriyor. Eğer sohbette Gavs-ı Hizanî Sibğatullâh Arvasî’nin (ö.1870) menakıbını anlatırsa velî olduğuna kanaat getireceğiz.” Hâsılı seyda yatsı namazını kıldı ve bizim konuya hiç değinmedi. Biz de: “Demek ki istediğimiz şey seydanın yanında yoktur” dedik. O gece orada kalmaya karar verdik. Seyda, âdeti olduğu üzere her gün ikindi namazına müteakikben mezarlığa gider önce hatme yapar sonra da orada medfun olanlara bir cüz Kur’ân’ı Kerîm okurdu, biz de seyda ile beraber mezarlığa gitmiştik. Mezarlıktan döndüğümüzde beni yanına çağırdı ve: “Abdulhalim oğlum bizim katımızda kerâmet ceviz ve badem mukabilindedir ki biz onları çocuklara veririz. Oysa bize göre esas kerâmet şeriat üzere istikamettir. Eğer benim yanıma kerâmet talebi için geliyorsanız gelmeyin. Şayet isteseydim Gavs-ı Hizanî’nin menakıbını da anlatırdım, dedi. Bunun üzerine efendim bilmiyorduk kusura bakmayın diye özrümüzü beyan ettik.”

Hocamız Arapkendî büyük bir âlim olmasının yanı sıra keskin bir zekâyâ da sahipti. O, “Akıllı insan nefsinı hesaba çeken ve âhireti için çalışandır.”¹⁵⁶ Hadisinin fermanı gereğince dünyasını âhiretteki kazanımlara feda etmişti. Dünyası hakkında sürekli Hz. Peygamberin bu hadisini okurdu.

¹⁵⁶ İbn-i Mace Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, **Sünen-i İbni Mace**, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, nşr. Daru İhya-i'l-Kütübi'l-Arabiyeti, c.II, s.1423.

Molla Abdulhalim Arapkendîye olan muhabbet ve intisabını şöyle dile getirmektedir: “Bir gün hocamız Arapkendî cuma namazını kıldı ve ardından cemaate yönelerek şöyle dedi: ‘Ben nefsimi dünyadaki bütün mahlûkatla karşılaştırdım ve kendimden daha aşağı bir mahlûk bulamadım.’ dedi. Onun bu sözünden sonra kalbimde ona karşı büyük bir muhabbet meydana geldi. O günden sonra onun yürüyüşüne, oturuşuna hâsılı bütün ahvaline dikkatli bakar oldum. Ona olan muhabbetim günden güne arttı ve yanında tevbe edip ona intisap etme kararı aldım. Fakat Haznevî ailesinden Şeyh Masum’a bağlı olduğum için kalbim tam olarak mutmain değildi. Tevbe ettim ve gece uyudum. Rüyamda Şeyh Masum’u gördüm ve kendisine şöyle dedim: ‘Efendim sizin yanınıza gelip tevbe etmeyi ve size intisap etmeyi isterdim ama Suriye sınırından geçiş sıkıntılı olduğu için gelemedim ve Arapkendî’ye intisap ettim.’ Bunun üzerine kendisi bana şöyle cevap verdi: ‘Ona intisap etmekle çok iyi yaptın. Ben senin o seydani aile efradına dahi değiştirmem. Şeyh Masum şunu da söyledi: “اختلط دمه بدم (kanı kanıma karıştı.)’ Sabah olduğunda görmüş olduğum bu rüyayı seydaya anlatınca bana şöyle dedi: ‘Gerçekten de öyleydi ve Şeyh Masum beni aile efradından bile çok severdi.’”

Hocam Arapkendî’ye intisap ettikten sonra kendisi bizden vaktimizi ağaçların altında ve تنها yerlerde zikir, evrâd, râbıta ve salih amelle geçirmemizi isterdi. Bize verdiği zikir ve evrâdı da aşama aşama arttırırdı.

Molla Abdulhalim içeriği tarîkat hizmetinin ağırlığıyla ilgili olarak bir mektup yazmış ve Hacı Ali adındaki şahsa vererek Arapkendî’ye vermesini istemiştir. Molla Abdulhalim yazdığı mektupta kısaca şöyle demiştir: “Hocam siz, bizi üstesinden gelemeyeceğimiz birtakım sorumluluklarla sorumlu tutmak istiyorsunuz. Biz ise bu sorumlulukları taşımakta sıkıntı çekiyoruz. Kaldı ki biz bu niyetle de yanınıza gelmiyoruz. Biz âlimlerin nazarı hayırlı olduğu için geliyoruz. Belki de sorumlu tuttuğunuz şeylerin hakkından çıkmadığımız için de bizden sıkılıyorsunuzdur. Bizim sizden isteğimiz bu yükü bize taşıtmamanızdır.” Yazmış olduğum bu mektubun üzerinden tam altı ay geçti ve seyda bir gün beni yanına çağırarak: “Verdiğimiz görevleri yapmıyorum demek ya nefsin ya da şeytanın desiseleri olup gaye tembellik ve atalettir. Yoksa insan isterse her işi yapabilecek kabiliyettedir” dedi.

Molla Abdulhalim ilk medrese öğrenimini babasının yanında almıştır. Daha sonra Suriye'ye geçerek Molla Osman ve Molla Beşir'in yanında bir süre ilim tahsilinde bulunmuştur. Son olarak ise Arapkendî'nin yanında medrese ilmini ikmal ederek ilim icazetini almıştır.

1964 yılında Arapkendî'yle tanışan ve onun ilim halkasına katılan Molla Abdulhalim, Gercüş'e bağlı İrmuna köyünde imam hatiplik görevinde bulunmuştur. Görevinin yanısıra hocasının irşâd halkasına katılmış ve uzun yıllar boyunca hocasından tasavvuf ve tarîkate dair dersler almıştır. 1987 yılına gelindiğinde diğer arkadaşları gibi o da halifelik cübbesini giymiştir. Bu değerli zat şu an Batman merkez Çamlıca Mahallesinde bulunan Arapkendî medresesinde ilim ve irşâd hizmetlerine devam etmektedir.¹⁵⁷

1.26.4. Molla Reşat

Son derece mütevâzı, gösterişsiz ve sakin bir kişiliğe sahip olan Molla Reşat, (ö.2013) 1934 yılında Diyarbakır'ın Bismil ilçesine bağlı Şeyh Yusuf köyünde doğmuştur. İlk medrese öğrenimine babasının yanında başlamıştır. Daha sonra çevredeki medreselerde belirlenen sıra kitaplarını ikmal ederek ilim icazetini almıştır. Molla Reşat ilmini bitirdikten sonra 1962'de Arapkendî'ye intisap ederek tarîkat ve tasavvufa dair dersler almıştır. O da üstadının mânevî iklimine dalarak tasavvufî hayatı yaşamış ve mürşidi tarafından 1987 yılında kendisine halifelik verilmiştir. Yıllarca Batman merkezde irşâd hizmetlerini sürdürmüş olan Molla Reşat, 2013 yılında hakkın rahmetine kavuşmuştur.¹⁵⁸

1.26.5. Molla Muhammed el-Ğursî

Hatip, edip ve şair kişiliğiyle tanınan Molla Muhammed el-Ğursî 1945 yılında Kızıltepe'ye bağlı Ali Paşa köyünde, (Ğurs) salih ve muttaki bir anne, babanın oğlu olarak doğmuştur. Babasının adı Molla Ahmed, annesinin adı ise Suphiye'dir. Molla Muhammed, el-Ğursî nisbesiyle bilinip tanınmaktadır.

¹⁵⁷ Molla Abdulhalim Demirel ile Yapılan Mülakat. (19.01.2019)

¹⁵⁸ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**,142; Yıldırım, **Kürt Medreseleri ve Âlimleri**, s.277, Çağmar. “Şeyh Muhammed Şerif Arapkendî”, IV,348.

Babası Molla Ahmed âlimleri, ulemayı çokça seven bir zat olup, önceleri Şeyh Muhammed Diyaü'ddin hazretlerinin halifesi olan Şeyh Mahmud-i Tileyünî'nin müridi iken sonra Şeyh Seyda'ya intisap etmiştir. Şeyh Seyda'nın da vefatıyla son olarak Şeyh Muhammed Arapkendî'ye intisap etmiştir.

Yedi erkek bir kız çocuğu babası olan Molla Ahmed yaşadığı köyde kızamık hastalığının baş göstermesi sonucu birçok çocuk ölünce Allah'a şöyle seslenmiştir: “Allah'ım eğer bu çocuklarımı bana bağışlarsan ahdim olsun ki onları senin yoluna vakfedeceğim.” Bu hastalıktan çocukları sağ salim hayatta kalınca verdiği sözü yerine getirmek üzere oğulları Molla Muhammed ve Molla Salih'i İslâmî ilimleri tahsil etmek üzere medreseye göndermiştir.

Molla Muhammed el-Ğursî, öğrenim hayatında sadece isimlerini zikretmekle yetineceğimiz şu âlimlerin rahle-i tedrislerine oturarak ilim tahsilinde bulunmuştur: Molla Halil, Şeyh Seyda'nın halifelerinden Şeyh Musa, Molla Abdulaziz el-Ğursî, Molla Tayyip, Molla Hadi Xerabazinî, Şeyh Fahreddin Arnasî, Molla Recep ed-Diyarbekrî, Şeyh Muhammed Emin Çermûkî ve Molla Abdullah Kinasorî. Molla Muhammed, amcasının oğlu Molla Hıdır'la birlikte meşhur Molla Abdullah el-Koğî'nin yanında medrese ilimlerini ikmal ederek ilim icazetini almışlardır.

Molla Muhammed tasavvuf ve tarikatla ilk tanışmasını şöyle ifade etmektedir: “ Bir gün ben ve kardeşim Molla Salih daha talebe iken Şeyh Seyda'nın yanına giderek tevbe ettik. Tevbe ettikten sonra teberrüken olsun diye de kendisinden evrâd talebinde bulunduk. Şeyh Seyda ise bize: ‘Sizin evrâdınız okuyacağınız metinleriniz ve derslerinizdir.’ dedi.

Arapkendî'yle tanışmasını ise şu şekilde dile getirmektedir: “Kardeşim Molla Salih mürşidimiz Arapkendî'nin yanında hem ders görüyor hem de ders veriyordu. Birkaç ayda bir eve gelir ve bana kendisinden söz ederdi. Kardeşim her eve gelip bana onu anlattığında bende ona karşı içten içe bir sevgi ve muhabbet oluşuyordu. Ben de bir vesileyle onunla tanışmak istiyordum. Derken Arapkendî, hac farızasını yerine getirmiş ve memlekete dönüyordu. Arapkend'e gitmeden önce Mardin merkezde Hacı Ömer Dayîşî'nin misafiri olmuştu. Tabi o arada ben, Molla Hadî ve Molla Abdullah Akresî de Mardin'de bulunuyorduk. Bize onun Hacı Ömer'in

misafiri olduğu haberi gelince vakit kaybetmeden onu görmeye gittik. O gece Hacı Ömer'in evinde Arapkendî'nin yanında kalarak tevbe edip kendisine intisap ettim. Kendisine intisap ettikten sonra her yıl ara ara diğeri hocalar gibi ben de onu ziyaret ettim. Onu her ziyaret ettiğimizde bizi tarîkat adâbı konusunda ta'lim ederdi. Bu hâl üzere yirmi üç yıl boyunca vefat edene kadar sohbetlerine iştirak ettim.”

Molla Muhammed el-Ğursî Arapkendî'yi şöyle târif etmektedir:“Biz zamanımızda onun gibi mürşidi kâmil yoktur demiyoruz. Fakat bizim görebildiğimiz kadarıyla ona denk birisi yoktu. Özellikle ahlâk, edep, zekâ, akıl, zühd, feraset, ilim ve irfanda hakkıyla meşayih olan mütekaddimin mutasavvıflardan biriydi. O, her haliyle insanlara Allah'ı ve Resulü'nü hatırlatan biriydi. Onun meclisinde oturanlar başlarına konan kuşu uçurmamanın dikkati ve sessizliği içinde onu dinlerlerdi. Konuştuğunda az ve öz konuşurdu. Çok zor ve içinden çıkılmaz konuları büyük bir feraset örneği sergileyerek çözüme kavuştururdu. Hocamız Arapkendî görüş ve r'ey sahibi olup özellikle ihtilafî konulara dair kendi görüşünü beyan eder: ‘Bizim görüş ve tercihimiz budur’ derdi.”

Hocamız avam insanların mürşidi değildi. Kendisi daha çok mollaların ve kendilerini yetiştirenlerin mürşidiydi. Zaten meclisinde bulunanların çoğu ulema zümresinden müteşekkil idi.

Molla Muhammed, hocası Arapkendî'ye namazlarda müezzinlik yapmış, ayrıca Arapkendî cuma günlerinde hutbe okumak görevini kendisine tevdi etmişti. Bunun yanı sıra güzel şiir yazması ve okuması gibi yetenekleri sayesinde hocasının şairliğine layık görülmüştür. Arapkendî sesi güzel olanlardan şiir ve kasideler dinlemiş, özellikle de hâlen hayatta olan Molla Mahmud-i Abbasi'den kasideler dinlemeyi talep etmiştir.¹⁵⁹

Mardin Kızıltepe'de ikamet eden Molla Muhammed şair olup mürşidi Arapkendî hakkında çeşitli şiirler yazmıştır. Hatta bu konuda daha basılmamış bir divanı bulunmaktadır. Bir de Melayê Bateyî'nin (ö.1491) etkisinde kalmayan son

¹⁵⁹ Molla Muhammed el-Ğursî İkinci ile Yapılan Mülakat. (23.01.2019); Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**.

dönem mevlid yazarlardandır. Molla Muhammed hâlen adı geçen ilçede ilmi hizmetlerini ve medrese tedrisatını sürdürmektedir.¹⁶⁰

1.26.6. Molla Salih Ekinci (el-Ğursî)

Arapkendî'nin halifelerinden olup asrımızın seçkin âlimlerinden biri olan ve uluslararası çapta tanınan ender ilim adamlarından birisi de Molla Salih Ekinci Hoca'dır. O, 1950 yılının baharında çevrede dindar, saygın ve güzel ahlâka sahip bir ailenin çocuğu olarak Mardin'e bağlı Kızıltepe'nin Alipaşa köyünde doğmuştur. Bir önceki başlıkta ele aldığımız Molla Muhammed el-Ğursî'nin küçük kardeşidir. Babasının adı Molla Ahmed, annesinin adı ise Suphiye'dir.¹⁶¹

Molla Salih Ekinci Hoca ilköğrenimini Halil Günenc'in öğrencisi Molla Abdulaziz el Ğursî'nin yanında yapmıştır. Ergenlik yaşına geldiğinde ise, ilim tahsil etmek üzere başka beldelelere gitmiş ve dönemin büyük âlimlerinin rahle-i tedrisatında oturarak kendilerinden ilim tahsil etmiştir. Molla Salih Ekinci Hoca'nın öğrenim hayatı boyunca kendilerinden istifade ettiği meşhur âlimler arasında Şeyh Hadi Ğerebazinî, Şeyh Fahreddin Arnasî, Muhammed Emin Er el-Çermukî, (ö.2013) Şeyh Abdussamed el Cumanî, Şeyh Abdulhamid el Halilî ve birkaç ay üstad Bediüzzaman'ın yanında kalıp ondan ders alan Molla Abdullah-i Koğî'yi zikredebiliriz.¹⁶²

Onun, ders okuduğu son hocası ise allame Şeyh Muhammed Şerif Arapkendî el- Hüseyinî'dir.¹⁶³

1969'da Arapkendî'ye tam bir bağlılıkla bağlanarak intisap eden Molla Salih, vakit kaybetmeden aynı yıl tarikat ve tasavvuf eğitimine de başlamıştır. Yaşı daha on sekiz civarında olan Molla Salih, mürşidinin yanında geri kalan eğitimini de tamamlayarak ilim icazetini almıştır. Yirmi sene boyunca mürşidinin tarikat ve

¹⁶⁰ Hayrettin Kızıl, Diyarbakır ve çevresinde yazılmış Mevlitlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi, **Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı. VII, Nisan 2012 s.120; Yıldırım, **Kürt Medreseleri ve Âlimleri**, s.277; Çağmar. “Şeyh Muhammed Şerif Arapkendî”, IV,348.

¹⁶¹ Salih Ekinci, **Bedrû't-Temam fi Tahriri Mühimmatı Kadaya Akaidü'l İslâm**, Darü'l Feth, Ürdün, t.y. s.6.

¹⁶² Ekinci, **Bedrû't-Temam fi Tahriri Mühimmatı Kadaya Akaidü'l İslâm**, s.12.

¹⁶³ Ekinci, **Bedrû't-Temam fi Tahriri Mühimmatı Kadaya Akaidü'l İslâm**, s.12.

tasavvufa dair derslerine devam eden Molla Salih bu süre zarfında mürşidi tarafından kendisine hem irşâd hem de müderrislik yapma izni verilmiştir. ¹⁶⁴

Molla Salih Ekinci, Şeyhi Arapkendî'nin yüksek ilmi seviyesi ve birikimi hakkında şunları söylemektedir: "O, ümmetin büyük müellif ve muhakkiklerinin üst seviyedeki kitaplarının okunup öğrenilmesine büyük önem verirdi. Alt seviyedeki kitaplara ise ilgi göstermezdi. Hatta bu kitapların yanında okunmasına dahi müsamaha etmezdi." ¹⁶⁵

Medresedeki tahsil hayatından bahseden Molla Salih, mürşidinin ilimdeki seçiciliğini ve okunması gereken kitaplarla ilgili bakış açısını da şöyle aktarmaktadır. "Hocamız Arapkendî'nin yanında *Muhtasaru'l- Meânî*'yi okurken bu kitabın şerhi olan *Dusuki*'den başka herhangi bir şerhine bakmamızı uygun görmezdi. Biz hocamızdan ya Taftazani'nin *Mütevvelîni* ya Seyyid Şerif Cürcanî'nin hâşiyelerini ya da *Seyalekuti*'nin şerhini okurduk. Yine hocamızın yanında İbn-i Sübki'nin yazmış olduğu *Cem'ü'l Cevami*'nin Celâleddin el Mahalli tarafından kaleme alınan *el-Bedrü't Tali Fi-Halli Cem'ü'l-Cevami* adlı şerhini okurduk." Mürşidimiz, Bennânî ve benzeri âlimler hakkında da: "Bu âlimler hakkında konuştukları meseleleri çoğu kez tam manasıyla anlamamaktadırlar diyebilecek kadar ilmi derinliğe ve engin kavrayışa sahipti." ¹⁶⁶

Yine aktardığına göre hocası Arapkendî talebelerine ders verirken özellikle şu dört ana hususa dikkat etmiştir:

1. Derste kapalı, anlaşılmayan, karmaşık ibareleri çözüme kavuştururdu.
2. Dakîk ve derin nükteleri beyan edip açıklığa kavuştururdu.
3. Kitaplarda var olan hataları eleştirerek konunun anlaşılmasına ve talebelerin eleştirel düşünmesine katkı sağladı.

¹⁶⁴ Ekinci, *Bedrü't-Temam fi Tahriri Mühimmati Kaday Akaidü'l İslâm*, s.13.

¹⁶⁵ Ekinci, *Bedrü't-Temam fi Tahriri Mühimmati Kaday Akaidü'l İslâm*, s.13.

¹⁶⁶ Ekinci, *Bedrü't-Temam fi Tahriri Mühimmati Kaday Akaidü'l İslâm*, s.13-14.

4. Âlimler arasında meydana gelen ihtilafî meseleler konusundaki görüşler arasında tercihte bulunur, ya da o görüşlerin tümünü reddedip konu hakkında kendisi içtihatla bulunurdu.

Yazdığı ilk eser olan *Faslü'l-Hitâb*'ı hocası Arapkendî'ye ithaf eden Molla Salih Ekinci Hoca, söz konusu kitabın önsözünde şu ifadelerle yer vermektedir: “Âdet olduğu üzere birçok müellif eserlerini ya hocalarına ya da hocalarının bağlı bulundukları şahsiyetlere ithaf ederler. Bizim de bu müelliflerin izini takip ettiğimize göre, itiraf etmeliyiz ki bu nadide gerdanlığı (*Faslü'l-Hitâb* adlı kitabı) ithaf etmeye en layık kişi.

Bıkıp usanmaksızın İslâm'a hizmet eden, İslâmın yayılmasında gösterdiği azami gayretlerle irfan ve tahkik bayrağını kaldıran, Allah'ın kendisine verdiği kabiliyet, beceri ve kuvveti İslâm'a ve Müslümanlara vakfeden, mevlasının rızâsı için dünyadan, rahatlıktan ve çeşitli lezzetlerden hicret eden; hücresinde, kucağında, kapısının eşiğinde yetiştiğim, büyüdüğüm şeyhim, büyük eğitimci ve öğretmen Şeyh Muhammed Şerif Arapkendî'dir.”¹⁶⁷

Molla Salih Ekinci, eğitim öğretim ve dava faâliyetlerine ilk olarak 1987'de Mardin'in Kızıltepe ilçesinde açtığı medresede başlamıştır. Bu medresenin eğitim, yol, yöntem ve metodu bölgede yayılmış olan medreseler tarzında olmuştur. Ama o bu medreselerin belirlenen program ve sisteminde yeniliği, değişikliği, asra ve asrın ihtiyaçlarıyla uyumlu ve İslâmî ilimlerin hakkını yerine getirecek şekilde olmasını arzu etmiş, hatta bu konuda “*İslahü'l-Medaris*” adıyla bir eser dahi telif etmiştir.¹⁶⁸

Ekinci Hoca, 1991'in sonunda mürşidi Arapkendî'nin isteği doğrultusunda Mardin'in Kızıltepe ilçesinden Konya merkeze taşınmış ve burada temel İslâmî ilimlerde “Medresetü'l Felah” adıyla bir medrese açmıştır. Bu taşınma hocasının vefatından yaklaşık beş yıl sonra olmuştur. Konya merkezde hâlen faal olan bu medreseden yüzlerce ilim talebesi, davetçi, imam, müezzin, müftü, üniversite hocası

¹⁶⁷ Ekinci, **Bedrü't-Temam fi Tahriri Mühimmatı Kadaya Akaidü'l İslâm**, s.14-15.

¹⁶⁸ Ekinci, **Bedrü't-Temam fi Tahriri Mühimmatı Kadaya Akaidü'l İslâm**, s.115-16.

mezun olmuş ve olmaya devam ederek Türkiye'nin dört bir tarafında hizmet vermeye devam etmektedir.¹⁶⁹

Molla Salih Ekinci, eğitim ve öğretimdeki yeteneğinin yanı sıra aynı zamanda çokça eser veren bir âlimdir. Zira bugüne kadar İslâmî ilimlerin muhtelif dallarında yazmış olduğu irili ufaklı yaklaşık kırka yakın eseri bulunmaktadır. Ayrıca bunlara ilaveten çeşitli dergilerde, belli aralıklarla çıkan mecmualarda ve çeşitli internet sitelerinde yayınlanmış ilmi makaleleri bulunmaktadır.¹⁷⁰

Şerh ve tahkikatlarında talik ve tahkik üzere mütekaddim âlimlerinin yol ve yöntemini izleyen Molla Salih Ekinci Hoca da mürşidi Arapkendî gibi herhangi bir konuda şu dört şeye önem vermektedir:

Birincisi kapalı, karmaşık bir ibarenin çözülmesine, ikincisi dakik faydaları ve nükteleri zikretmeye, üçüncüsü bazı araştırmalara yerleşmiş hataları eleştirmek, dördüncüsü ihtilafli meselelerde görüşler arasında tercih yapmakla birlikte bu tür meselelerde kendi içtihat ve seçimini de beyan etmek.¹⁷¹

Bütün bunları racih bir aklın ölçüsüyle ve açık, sağlam bir ilmi metot ve yöntemle yapmakla beraber hak ve hakikat yolunda insaf sahibi, delile tabi olan ve hiçbir kimseye karşı taassubu olmayan hatta ona delil getirilip açıklandığında kendi mezhebi Eş'arilikte bile bu insafa sahip kemal derecesine ulaşmış insaflı bir âlimdir.¹⁷²

Molla Salih Ekinci en önemli ve kendisiyle meşhur olduğu eseri “*Faslü'l-Hitap An Mevakifil Ashâp*” (فصل الخطاب عن مواقف الأصحاب) adlı eseridir. Bu eseriyle İran Devrimi sırasında meydana getirilen olumsuz sahâbe imajını gidermeye çalışmış, özellikle Türkiye’de ehl-i sünnetin zihinlerine nüfuz etmiş olan yanlış sahâbe algısını bertaraf edip düzeltmeye çalışmıştır. İran devrimi sırasında bu algı ve etkinin civar ülkelerde de meydana geldiğini o dönemin duyarlı kesimleri tarafından fark edilmiş ve onları bir çabanın içine sürüklemiştir. Bu çabanın içine girenlerden biri de Molla Salih Ekinci Hoca’dır. O, Hulefâ-yi Râşidîne ve Ashâb-ı Kîrâm’a yöneltlen iftira ve

¹⁶⁹ Ekinci, **Bedrü't-Temam fi Tahriri Mühimmatı Kadayı Akaidü'l İslâm**, s.16.

¹⁷⁰ Ekinci, **Bedrü't-Temam fi Tahriri Mühimmatı Kadayı Akaidü'l İslâm**, s.s.21.

¹⁷¹ Ekinci, **Bedrü't-Temam fi Tahriri Mühimmatı Kadayı Akaidü'l İslâm**, s.21-22.

¹⁷² Ekinci, **Bedrü't-Temam fi Tahriri Mühimmatı Kadayı Akaidü'l İslâm**, s.22.

töhmetslere ilmi ve tarihi veriler ışığında cevap vermiş ve yayılan algının ortadan kaldırılmasına çalışmıştır.¹⁷³

Onun bu güzide çalışması uyandırdığı etki ve önemden dolayı Arap ülkelerindeki bazı yayınevleri tarafından da hemen basılmıştır. İlk önce Suûdi Arabistan’da İmam Muhammed Bin Suûd Üniversitesi Müdürü Doktor Abdullah et-Türkî’nin yoğun isteğiyle basılmış, daha sonra Türkiye’de Türkçe’ye tercüme edilerek halkın yararına sunulmuştur. Bu kitapla hem Türkiye’de hem de bütün İslâm âleminde büyük bir beğeniye ve teveccühe mazhar olmuş, özellikle Türkiye’de Şia’nın fasit inanç ve akidesine karşı yapılan her türlü çalışmaya karşı ehl-i sünneti savunması ve korunması noktasında eserleriyle büyük bir etki meydana getirmiştir.¹⁷⁴

Molla Salih Ekinci bu kitabın bir nüshasını Hindistan âlimlerinin büyüklerinden Ebü’l Hasan en-Nedvî’ye göndermiştir. Bu nüshayı teslim alıp okuyan Ebü’l Hasan en-Nedvî, Molla Salih Ekinci Hoca’ya bir mektup yazarak kendisini takdir etmiş ve Hz. Ali ile ilgili bir çalışma içinde olduğunu bu konuda kitabından istifade edeceğini dile getirmiştir.¹⁷⁵

Telif etmiş olduğu eserleri:

el-İcâbetü’l-Bâhire Alâ Es’iletin Teteallekü Bimen Yesubbu’s-Sehâbete et-Tâhirete, Ravza yayınları.

el-Üsvetü’l-Hasene Neş’etüha ve Tekvinuha ve Mede’l-Haceti İleyha, Ravza Yayınları.

İslahü’l-Medâris. Ravza Yayınları ve Darü’l-Feth-Ürdün.

Bedrü’t-Temâm fî Tahriri Mühimmâti Kadâyâ Akâidi’l- İslam Hâşiyetün Âle’l- Müsâmere bi Tevdihi’l-Müsâyere, Dârü’l-Feth-Ürdün.

¹⁷³ Ekinci, **Bedrü’t-Temâm fî Tahriri Mühimmâti Kadâyâ Akâidi’l İslâm**, s.22-23.

¹⁷⁴ Ekinci, **Bedrü’t-Temâm fî Tahriri Mühimmâti Kadâyâ Akâidi’l İslâm**, s.22-23.

¹⁷⁵ Ekinci, **Bedrü’t-Temâm fî Tahriri Mühimmâti Kadâyâ Akâidi’l İslâm**, s.23.

et-Tahrirü 'l-Hamîd Li Mesâili İlmi't-Tevhid. Bu kitap *Cevheretü't-Tevhid*'in şerhi olan *Bacurî*'nin Hâşiyesidir. Seyda yayınları Diyarbakır.

et-Tahkikâtü 'l-Vefiyye Alâ Şerhi's-Suyuti Li Elfiyeti İbni Mâlik, Birkaç defa basılmıştır.

et-Tasavvuf ve Hareketü 'l-İslahi ve 't-Tecdîdi, Ravza Yayınları.

et-Teâmülü Maa Ğayri 'l-Müslimîne ve İkâmetü 'l-Alâkâti Beynehüm, Mahtuttur.

Ta'likatün Alâ ihkamil İhkam Şerhu Ümdetü'l Ahkam li-İbni Dakiki'l 'id. Basılmamıştır.

Ta'likâtün Alâ Kürreti 'l-Ayn. İmamü'l-Haremeyn Hattâbî'nin *Varakât*'ına Şerh Olarak yazılmıştır.

Ta'likâtün Alâ Miftâhi 'l-Vusûl li 't-Tilmisânî, Basılmamıştır.

Hâşiyetün Alâ Şerhi Üssâm Lil-Feridetü Fi İlmi 'l-Beyân, Hanifiye Kitap Evi İstanbul.

Hâşiyetün Alâ Şerhi 'l-Gelenbevî Alâ İsagucî Lil-Ebherî Fi İlmi 'l- Mentik, Basılmamıştır.

Hâşiyetün Alâ Şerhi Risâleti 'l-Kadî Adüddîn el-İcî Fi İlmi 'l-Vad'i Li-Semerkandî, Basılmamıştır.

Hâşiyetün Alâ Muhtasarü 'l-Meânî Lİ-Sa'di 't-Taftazanî Fi İlmi 'l-Belağ, Basılmamıştır.

Risâletün Fi İlmi 'l-Ferâid. Molla Salih Ekinci Hoca takriben daha on sekiz yaşında iken yazmıştır. Basılmamıştır.

Sebilu Men Enâbe İlelâllah. Darü'l-Kadirî Yayınları Şam.

es-Sünnetü 'n-Nebevîyetü Hücciyeten ve Tedvinen. Reyyân Kurumu –Beyrut.

Şerhü'l-Habiye Fi İlmi'l-Münâzere Li'l-Melâ Halil el-As'ardî. Basılmamıştır.

Edebü'l- 'Âlimi ve'l-Müteallimi ve-Menhecü Tâlimi ve'l-Müteâllimi. Darü'l-Feth-Ürdün.

Aşrû Resâilin Müteallikatin Bi Usulu'd-Din. Basılmamıştır.

Akidetü'l-İmami'l-Eş'âri Eyne Hiye Min Akâidi's Selefi. Ravza yayınları.

Feslü'l-Hitâp Fi Mevâkifi'-Ashâp. Bu eser ilk önce Muhammed bin Suûd el-İslâmîye Üniversitesi'nde doktor olan Abdullah et-Türkî tarafından bir mukaddimeyle birlikte basılmıştır. Daha sonra bu eser Kahire'de Darü's Selam ve Şam'da Darü'l-Kalem tarafından da basılmıştır.

el-Fikrû'l-İslâmî'İnde'l-İmam Velîyullah ed-Dihlevî, Türkiye'de Basılmıştır.

Menhecü'l-Eşâ'ireti Fi'l-Akideti Beyne'l-Hakaiki ve'l-Evhâm, Darül Kahire.

Tahkikü Mesâilin Mühimmâtin Min İlmi't-Tevhidi Ve's-Sifat, Darül Feth.

Menhecü'l-Kâsidi Muhtasaru Muhtasari Menahici'l- Kâsidîn, Reyyan Kuruluşu.

en-Nüketü'l-Ğurer. Molla Salih Ekinci Hocanın bu eseri İbni Hacer el-Askalânî'nin “ *Nüzhetü'n Nazar Fi Tevdihi Nuhbetü'l-Fiker Fi Müstalahi Ehli'l-Eser* adlı eserine şerh olarak yazmıştır.

Molla Salih Ekinci Hocanın bu eserleri dışında daha birçok telifi ve risâlesi mevcuttur.¹⁷⁶

1.26.7.Molla İbrahim

Molla İbrahim 1952'de Bismil'e bağlı Üçtepe (Kerx) köyünde dört kişilik olan bir ailenin tek erkek çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babasının adı Hacı Muhammed, annesinin ise Hazal'dır. Aslen Cizre tarafından gelen aile, edinilen bilgiye göre yedi ceddine kadar imamdır. Hacı Muhammed ailedeki bu ilim

¹⁷⁶ Ekinci, *Bedrû't-Temam fi Tahriri Mühimmâti Kadaya Akaidü'l İslâm*; s.23-24-25; Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s.283.

zincirinin kesilmemesi için tek olan oğlu İbrahim'i İslâmî ilimleri tahsil etmek üzere medreseye göndermiştir.

Molla İbrahim ilköğrenimine köyde Molla Abdurrahman'ın yanında başladıktan sonra medrese hayatına ilk olarak Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Yuvacık köyünde molla Tahir'in oğlu Molla Aburrahman'ın yanında başlamıştır. Sonra Başaklı (Hücceti) köyünde adı geçen hocanın kardeşi Şeyh Mehdi'nin yanında okumuş oradan da Başalan (Sergelya) köyüne geçerek meşhur Molla Abdullah Koğî'nin (ö.1975) yanında ilim tahsil etmiştir. Son olarak Ulam (HOLA) köyünde tedrisat faaliyetleriyle uğraşan Molla Muhammed-i Cimzerki'nin yanında ilmini ikmal ederek kendisinden icazet almıştır.

İcazet alıp medrese ilimlerini ikmal eden Molla İbrahim tarikat ve tasavvuf yoluna girmek istemiş bunun için de arayışa girmiştir. Öncelikle ilim amelsiz olmaz diyerek ve ilim için nasıl ki bir mualim gerekliyse amel için de bir mürşidi kâmilin olması gerektiğini düşünmüş ve bu vesileyle bir mürşidi kâmil arayışına geçmiştir. Yapmış olduğu araştırmalar sonucunda Şeyh Ahmed Haznevi'nin oğullarından Şeyh Masum'dan halifelik alan Arapkendi'nin yanında 1967'de tevbe edip intisap ederek tarikat ve tasavvuf yoluna koyulmuştur. İntisaptan kısa bir süre sonra askerlik görevini ifa eden Molla İbrahim dönüşte mürşidine vefat edinceye kadar hizmette bulunmuştur.

Molla İbrahim o dönemde sahih bir tasavvuf ve tarikat anlayışının ne kadar elzem olduğunu ifade etmek için şunları söylemektedir: “Tarikat cahillerin tekeline girmişti. Seydamız -Allah makamını âli kılsın- çok âlim ve muttaki bir insandı. Tarikatını da ilim ve irfanla süsleyip insanları ilim ve irfanla cehaletten kurtarmak istiyordu. Bunun için de ulemaya büyük bir önem verirdi.”

Molla İbrahim onun hastalığıyla ilgili olarak şöyle demektedir: “Seydamız (k.s) İmam Şafii'nin (ö.820) dizinden göbük bağına kadar yedi çeşit hastalık saydığını, kendisinin ise yediden fazla hastalığı olduğunu dile getirirdi. Zaten yedi yaşından vefat edinceye kadar mide, göz ve baş ağrısından kaynaklanan hastalıklardan rahat yüzü görmemişti. İlk başlarda kalbiyle ilgili rahatsızlığı yoktu fakat daha sonra iki defa kalp krizi geçirdi. Krizden sonra tedavi için onunla birlikte

Ankara'ya gittik. Hastanede çeşitli tetkik ve tahliller yapıldı ve durumu da iyiye doğru gidiyordu. Fakat bir ara aniden fenalaştı ve kalp atışları da çok zayıfladığı için doktorlar hemen müdahalede bulundu. Yapılan tüm müdahalelere rağmen seyda tertemiz ruhunu Allah'a teslim ederek vefat etti.

Molla İbrahim'in ifade ettiğine göre Arapkendî vefat etmeden önce: "Hastalığımın acısından sekerat halini yaşayacağımı düşünürdüm. Ancak Allah'ın bana bu kadar rahatlık vereceğini hiç düşünmemiştim" sözünü söylediğini aktarmaktadır. Ayrıca hastanede bulunduğu süre içinde vefat edinceye kadar şuuru yerindeydi ve sürekli lailaheillelah zikriyle meşgul olurdu.

Molla İbrahim onun müridlik vasıflarını şöyle ifade etmektedir: "Âlim bir zat olan seydamız, Hz. Peygamberin sünneti üzere yol alır, hilaf-ı evlâ olan şeyleri yapmamaya önem gösterirdi. O, Hz. Peygamberin sünnetine sıkı sıkıya bağlı olduğundan dolayı bid'atlere karşı çok titiz, dini hükümlere bağlılık konusunda da çok hassastı. "Şeriat tarîkattır tarîkat da şeriattır." derdi. Her şeyde dengeyi gözetir, ifrat ve tefritten kaçınırdı. Misafirperver ve cömert bir insandı. Malıyla ve canıyla ilme ve tarîkata hizmet ederdi. Şeriatı garra üzere bir istikamette yürür, bütün hâl ve hareketleriyle sünnete uygun bir şekilde yaşardı."

Seydamız bütün âlimlere, şeyh ve tarîkatlara saygı duyardı. Sohbetinde bulunduğumuz süre içinde bir şeyhi, bir âlimi ve bir tarîkatı tenkit ettiğini ne işittik ne de gördük. Mutasavvıflardan en-Nebhanî'yi (ö.1932) ve onun eseri *Camîu Kerâmâtî'l Evliyâsı* ile mutasavvıf olan nahivcileri çok severdi. Ayrıca Gavs-ı Hizanînin el-Mineh'ine de büyük bir ihtimam gösterirdi.

Hocamız talebelerinin tarîkata girmelerini isterdi. Fakat onların zikir, adâp, tarîkatın vacip ve şartlarıyla meşgul olmalarını istemez, bunun yerine onlara: "Virdleriniz metinlerinizdir." diyerek kendilerinden bunların yerine derslerine çalışmalarını isterdi.

Hiçbir şekilde talebelere karışmazdı. Şayet talebelerden birinden nahoş bir şey sadır olduğunu görürse kendisinden sırtını çevirirerek utanmamasını sağlardı.

Hocam Arapkendî diğ er bir hocam olan Abdullah Koğ ı gibi talebelerin pantolon giymelerine, sa  ve ba larına asla müdahale etmez onları bu konuda serbest bırakırdı.

Hocamızın yanına iki grup molla gelirdi. Bu gruplardan biri sadece onu ziyaret etmek ve sohbetinden istifade etmek için gelirken, diğ eri ise tarîkata girmek fakat seyr s l k etmemek için gelirdi. Yine tarîkata girenlerden bazıları zikirden azını alırken bazıları da seyr s l k ve birtakım tarîkat    plarnı yerine getirmede seydaya mut baat ederlerdi. Hocam seyr s l k için gelenlere önem verir, onlara itina ile yakla ırdı. O, müridleriyle o kadar ha ır ne ir olurdu ki kendilerine verdiği zikir ve evrâdı yerine getireni de getirmeyeni de çok iyi bilirdi. Hatta onlarla birlikteymi  gibi hallerini bilerek şöyle derdi: “Sen evde şöyle şöyle yapıyorsun. Bunu böyle böyle yap” diye ikazda bulunurdu.

Hocamız dünya hakkında: “Allah’a hamd olsun ki yedi ya ımdan bu ya ıma kadar dünya ile alakam olmadı” derdi. O, dünyayı ihtiya ı kadar kullanır, ihtiya ı fazlasından ise rahatsızlık duyarak şöyle derdi: “Bütün bu malımı Allah rızası için bir günde harcasam sigaranın k l  kadar gözüme gelmez.” Seydamız vefat ettiğinde bütün mallarını hesapladık. O günün parasıyla    buçuk milyon civarında parası vardı. Bu maldan da vasiyeti gereği tekkesinde kalan mallar, Müslümanların istifadesi için vakfa ayrılırken, geriye kalan malın üçte biri ihtiyaç sahiplerine, geri kalanı da hayatta olan eşlerine verildi.

1987 yılında  eyhi tarafından kendisine halifelik verilen Molla  brahim Bismil’in   tepe köyünde ikamet etmektedir. Ne resmi ne de fahri olarak imam hatiplik görevini icra etmemiş olan Molla  brahim h lihazırda ikamet ettiği köyde hem ilim hem de ir  ad faaliyetlerini sürdürmektedir.¹⁷⁷

1.26.8. Molla Muhammed Emin

Molla Muhammed Emin Yıldıırım Hoca 1938’de Batman ilinin Gerg   ilçesinde yedisi erkek     de kızıdan oluşan bir ailede doğmuştur. Babasının adı  ehmus, annesinin adı ise Emine’dir. İlkokul  ğrenimini Gerc   il e merkezinde bitirdikten sonra bölgede yaygın olan medreselere yönelerek dini ilimleri

¹⁷⁷ Molla  brahim Durmuş ile Yapılan Mülakat. (08.01.2018)

öğrenmiştir. İlk dini öğrenimine annesinin yanında Kur'ân'ı Kerîm'i okuyarak başlamıştır. Daha sonra çeşitli medreselerde okutulan kitapların başlangıç seviyesindeki *Gayet, Emsile, Bina, İzzî, Avâmil, Zuruf, Terkip, Şerhü'l Muğnî* gibi kitapları okumuştur. Çeşitli yerlerde talebelik yapan Molla Muhammed Emin ilim icazetini Molla Abdullah-i Dêrizbênî'den almıştır.

Molla Muhammed Emin Hoca'nın, Arapkendî'yle tanışması şöyle olmuştur: Daha önce Arapkent'te okuyan Molla Muhammed Selim adında bir talebe Arapkendî'nin talebelere çok iyi baktığını hatta Diyarbakır'a giderken talebelere defter, kitap, kalem gibi kırtasiye malzemelerini getirdiğinden söz etmesi üzerine ona karşı ilgi duymuş ve bu münasebetle onun yanında okumak için Arapkend'e gitmiştir. Arapkendî'nin huzuruna çıkan Molla Muhammed Emin şöyle demiştir: "Efendim müsaadeniz olursa medresenizde okumak istiyorum." Arapkendî ise ona şöyle cevap vermiştir: "Talebelerimiz çoktur fakat âdetimiz de şudur ki; biz, bize gelen talebeyi geri göndermeyiz. Kendine başka yer bak bulursan git, eğer bulmasan bize geri gel." Bunun üzerine Molla Muhammed Emin okumak için yer bakmış fakat bulamayınca Arapkendî'nin medresesine dönerek tedrisat hayatına kaldığı yerden devam etmiştir.

Arapkendî'nin mânevî deryasına girip o deryadan müstefid olan ilk halifesi Molla Muhammed Emin'dir. O, Seydası Arapkendî'ye intisabını şöyle anlatmaktadır: "Ben Bismil'in Tilşam köyünde görev yapıyordum. Ara sıra seydamın yanına gidip geliyordum. Bir defasında seydaya şöyle dedim: 'Efendim muteber kitaplarımız bize kişinin kendisini iyiliğe sevk edecek ve onu kötülükten sakındıracak bir mürşid-i kâmilin olması gerektiğinden söz eder.' Bunun üzerine seyda, benim Şeyh Ahmed'in oğlu Şeyh Alaüddin'e intisap etmemi istedi. Tabi benim gönlüm Şeyh Seyda el-Cezeriye (ö.1968) intisap etmekten yana olduğundan kendi kendime nasıl olur da Şeyh Seyda'yı bırakırım da başkasına intisab ederim diyordum. Ancak bir gece seydam Arapkendî'yle ilgili bir rüya gördüm. Rüya da seydanın bana doğru gelerek: 'Bizim yanımıza gel. Bizim yanımıza gel.' dediğini duydum. Uykudan uyandığım gibi sabah yanına giderek ona rüyamı anlattım ve kendisine intisap etme talebinde bulundum. O da bu talebimi kabul etti."

Hocam Arapkendî kerâmetler konusunda şöyle derdi: “Tarîkatımızda kerâmetleri izhar etmek gibi ne bir çaba ne de bir beklenti vardır.” O, âlim ve cahillerin kerâmetleri arasındaki farkı şöyle ifade ederdi: “Âlim, sahip olduğu kerâmetleri göstermeyip onları gizler. Cahil ise, kerâmetlerini ulu orta yerde izhar edip durur. Cahilin bu tutumu ise tasavvufa uygun değildir.”

Molla Muhammed Emin, hocası Arapkendî’nin kerâmetlerinden bir tanesini şöyle açıklamaktadır: “Bismil’in Şahintepe (Tılşam) köyünde fahri imamdım. Bir gün akşam namazından sonra üç dört talebeyi de yanıma alarak seydayı görmek için Arapkend’e doğru birlikte yola çıktık. Arapkend’e vardığımızda saat gecenin üçüydü. Seydanın olduğu yere gitmek istediğimizde tüm odaların misafirlerle dolu olduğunu gördük. Tabi biz daha dışarıydık ve seydanın da bizden henüz haberi yoktu. Bir an seyda bizim karartımızı gördü bize: “Kimsiniz?” deyince o sırada beni gören Hacı Ali adında bir şahsın: “O, Molla Muhammed Emin’dir.” demesiyle bize seslenerek şöyle dedi: “İkindiden beri gözümüz seni aramakta ve keşke o da bu cemaatte bizimle birlikte olsaydı diyorduk.”

Cezbe konusunda da hocamız şöyle derdi: “Tarîkatımız tıpkı gökyüzü gibi berrak ve açıktır. Ne sislidir ne de bulutludur. Dolayısıyla tarîkatımızda asıl olan, amel ve ihlâs olup onda cezbe türü şeylere yer yoktur.”

Molla Muhammed Emin, dört sene Şahintepe (Tılşam) köyünde fahri imam hatiplik görevini ifa ettikten sonra kadrolu imam olarak memleketi Gerçüş’e atanmıştır. Gerçüş’te bir süre görev yaptıktan sonra da medrese talebelerine ders vermek üzere Konya merkeze, arkadaşı Molla Salih Ekinci’nin yanına tayinini isteyip oraya atanmıştır. Yaklaşık bir buçuk sene Konya’da kaldıktan sonra 1995’te emekliye ayrılmıştır.

Molla Muhammed Emin, 1956’da hocasının ders halkasına katılmış. 1962’de ise mürşidinin yanında tarîkat ve adab eğitimine iştirak etmiştir. Kendisi mürşidinin yanında uzun seneler tarîkat ve tasavvuf eğimini aldıktan sonra 1987 yılında halifelik

cübbesini giymeye hak kazanmıştır. Şu an Batman merkez Çamlıca Mahallesinde bulunan Arapkendî medresesinde ilim ve irşâd hizmetlerine devam etmektedir.¹⁷⁸

1.26.9. Molla Nusreddin

Molla Nusreddin, (ö.2011) 1944 yılında Batman'ın Gercüş ilçesine bağlı İloz köyünde doğmuştur. İptidaî mahiyetteki ilköğrenimini babasından almış, daha sonra kendisi de diğer arkadaşları gibi bölgede yaygın olan medreselere yönelerek İslâmî ilimleri tahsil etmiştir. Bitlis'te İslâmî ilimleri okuduğu sırada Farsça'yı da öğrenen Molla Nusret 1968'de icazetini almıştır. İlim icazetini aldıktan sonra bir süre Van'a bağlı Nordüz bölgesindeki çeşitli köylerde imam hatiplik görevini icra etmiştir. Bu görevi esnasında Arapkendî'yle tanışarak kendisine intisap etmiştir. Yıllarca mürşidi Arapkendî'nin hizmetinde bulunan Molla Nusret, 1987 yılında mürşidi tarafından halifelige layık görülmüştür. Yıllarca Van merkezde tedrisat faaliyetiyle uğraşan Molla Nusreddin 2011 yılında vefat etmiştir.¹⁷⁹

1.26.10.Molla Sabri Kozluk

Molla Sabri, (ö.2005) 1922 yılında Batman'ın Kozluk ilçesine bağlı Balıkâ köyünde doğmuştur. Çevrede Seyda Hacı Abdulfettah Yazıcı¹⁸⁰ gibi meşhur ilim ehlinin yanında okumuştur. Molla Sabri Silvan çevresinde çeşitli âlimlerin yanında okuduktan sonra ilim icazetini Molla Abdulvahhap ed-Dirizbinî'den almıştır. İcazetini aldıktan sonra Kozluk'a bağlı Sülhi köyünde imam hatiplik görevini yapmaya başlamış, daha sonra Kozluk Merkez Minare Camii'nde kadrolu imam olarak göreve başlamıştır. Görev yaptığı bu camide resmi görevinin yanında yıllarca ders vererek birçok ilim adamını yetiştirmiştir.¹⁸¹

Molla Sabri, 1982 yılında mânevî mürşidi Arapkendî'yle tanışmış ve kendisinden tarikat ve tasavvuf eğitimini almıştır. Yaklaşık beş yıllık bir hizmetten

¹⁷⁸ Molla Muhammed Emin ile Yapılan Mülakat. (19.01.2019)

¹⁷⁹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.144.

¹⁸⁰ Cevat Egin, Geçmişten Günümüze Liceli Âlimler, “**Dünden bugüne Lice Sempozyumu**”, Ayşe Toprak YİBO Konferans Salonu lise, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları 2012, 05,06 Eylül 2008. S.334.

¹⁸¹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.143.

sonra 1987’de kendisine halifelik verilerek ilim hizmetinin yanında irşad hizmetine de yer vermeye başlamıştır.¹⁸²

Uzun yıllar tedrisat faaliyetiyle uğraşan Molla Sabri 2005 yılında vefat ederek hakkın rahmetine kavuşmuştur. Ardında *Ölümden Sonraki Hayat, Âshâptan Öğütler, Şafî İlmihali ve Nereye Gidiyoruz?* gibi eserler bırakmıştır. Ayrıca *İslam Hukuku Tarihi ve Sünen-i İbn-i Mace tercümeleri* bulunmaktadır.¹⁸³

1.26.11. Molla Ahmed Halîlî

Molla Ahmed (ö.2005) 1938 yılında Dargeçit’in“Halîla” köyünde doğmuştur. İptidaî mahiyetteki ilköğrenimini köy imamının yanında gördükten sonra bir süre Batman merkezde ilim tahsilinde bulunmuştur. 1964 yılında Arapkendî’nin yanında ilim tahsiline başlamış ve kendisinden icazet almıştır. İcazetini aldıktan sonra Kızıltepe’ye bağlı Velek köyünde fahri imam olarak göreve başlamıştır. 1972 yılında hocası Arapkendî’nin tarikat halkasına katılan Molla Ahmed,1987 yılında halife olmuştur.¹⁸⁴

1.26.12.Molla Rıdvan

Molla Rıdvan Mardin ilinin Kızıltepe ilçesine bağlı Tepebaşı köyünde doğmuştur. Kur’ân-ı Kerîm ve iptidaî dersleri köyün imamından almıştır. Daha sonra İslâmî ilimleri tahsil etmek üzere birçok medrese dolaşmıştır. Bu arada medrese hayatı devam eden Molla Rıdvan Arapkendî’nin tarikat derslerine iştirak etmiş ve sonrasında 1987 yılında halife olmuştur. Molla Rıdvan hâlen Kızıltepe’nin Selah (Selax) köyünde ilim ve irşad hizmetlerini sürdürmektedir.¹⁸⁵

27. YETİŞTİRDİĞİ TALEBELER

1.27.1. Molla Muhammed Nur Xanikî

Medrese geleneğinin yetiştirdiği son dönemin büyük İslâm âlimlerinden biri de Molla Muhammed Nur’dur. (ö.2010) Halk arasında Molla Muhammed Nur

¹⁸² Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.144.

¹⁸³ M. Cevat Ergin, “Hazrolu Seyda Hacı Abdulfettah Yazıcı” *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayınları*, c.III, S.1, (2006), s.110-130.

¹⁸⁴ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.144.

¹⁸⁵ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.144-145.

Xanikî olarak bilinen Molla Muhammed Nur Orak, 1934 yılında Mardin ilinin Mazıdağ ilçesine bağlı Hudûrî köyünde doğmuştur. İlköğrenimine yörenin tanınan meşhur âlimlerinden Şeyh Abdurrezzak el-Halîlî'nin medresesinde okuyarak başlamıştır. Daha sonra dönemin ilim otoritelerinden Molla Abdussamed el-Ferhendî, Molla Cafer el-Balekî, Molla Sadreddin Yüksel (ö.2004) ve Molla Muhyeddin el-Havîlî gibi âlimlerin yanında medrese eğitimini sürdürmüştür. Son olarak Şeyh Muhammed Arapkendî'nin yanında ilmini ikmal ederek icazet almıştır.¹⁸⁶

Ömrünü ilme ve ilim talebelerine adayan Molla Muhammed Nur, Mardin Mazıdağ'a bağlı Yukarı Konak (Xanik) köyünde yaklaşık kırk yıl tedrisat faaliyetiyle uğraşmıştır. Bu süre zarfında onlarca ilim talebesi yetiştirerek Müslümanların istifadesine sunmuştur.¹⁸⁷

Molla Muhammed Nur, İslâmî ilimler alanında yetkin bir âlim olmakla birlikte özellikle mantık, kelam, fıkıh ve dil felsefesi alanında derin bir vukufiyete sahip olmuştur. Hatta bu alanlarda irili ufaklı birkaç risâle de kaleme almıştır. O, hayatı boyunca teorik eğitimle yetinmemiş, talebelerinin aldıkları bilgileri hayata yansıtmaları için özel bir çaba sarf etmiştir.¹⁸⁸

Tüm hayatını ilme ve ilim talebelerine adayan Molla Muhammed Nur 2010 yılında kalp yetmezliğinden dolayı vefat etmiş ve doğduğu köy olan Hüdurî'de defnedilmiştir.¹⁸⁹

1.27. 2. Molla Selahattin

Molla Selahattin Şahin, 1949 yılında Diyarbakır'ın Bismil ilçesine bağlı Kumrulu (Zengilo) köyünde doğmuştur. Yedisi erkek dördü de kız olan bir ailenin en büyük çocuğudur. Babasının adı Abdulkadir olan Molla Selahattin anne ve babasının teşvik ve yönlendirmesiyle medrese eğitimine başlamıştır. İlk eğitimine köy imamı Molla Muhammedî Dengxweş'in yanında Kur'ân'ı okuyarak başlamıştır. Molla Muhammed'in köyden ayrılmasından sonra ilim hayatı bir süre sekteye uğramıştır.

¹⁸⁶ <http://www.diyarbakirsoz.com/politika/molla-muhammed-haniki-vefat-etti-40272> (28.03.2019)

¹⁸⁷ Yıldırım, **Kürt Medreseleri ve Âlimleri**, s.384.

¹⁸⁸ <http://www.diyarbakirsoz.com/politika/molla-muhammed-haniki-vefat-etti-40272>(28.03.2019)

¹⁸⁹ Yıldırım, **Kürt Medreseleri ve Âlimleri**, s.384.

Daha sonra köye fahri imamlık yapmak için gelen Şeyh Mahfuz'un yanında yarıda kalan Kur'ân-ı Kerîm öğrenimini tamamlamıştır.

Köye gelen fahri imamların köy ağalarıyla anlaşmamaları sonucu sürekli değişen fahri imamların yanında sağlıklı bir eğitim göremeyeceğini anlayan Molla Selahattin, köy dışında okumaya karar vermiş ve bu münasebetle Bismil'in Bahçe (Mâra) köyünde aslen Kulplu olan Molla Hasan'ın yanında medrese öğrenimine başlamıştır. Molla Hasan'ın yanında yaklaşık olarak iki yıl *Gayet*, *Minhac* ve *Fethü'l-Müin* gibi Şafii fıkına ait kitapları okumuştur, fıkıh ilminde çok iyi bir seviyeye ulaşmıştır. Öyle ki hocasının olmadığı günlerde Elazığ'dan gelen ve Hanefi mezhebine mensup olan talebelere *Mülteka*, *Kudûrî* ve *Nûrû'l-Îzâh* derslerini verebilecek dereceye gelmiştir.

Medrese hayatına fıkıh ilmiyle başlayan Molla Selahattin daha sonra Hüseyina köyüne gitmiş ve Molla Muhammed Şerif Heldayî'nin yanında eğitimine devam etme kararı almıştır. Onun medresesinde *Emsile*'den başlayarak *Şerhü'l Muğni*'ye kadar okumuş ve bu medresede çok iyi bir sarf bilgisi edinmiştir.

Medrese talebelerinin âdeti olduğu üzere bölgede hangi hoca daha fazla rağbet görüyorsa onun yanına gidilirdi. Molla Selahattin de bu vesileyle 1964'te Arapkendî'nin yanına giderek kendisinden medresesinde okumayı talep etmiştir. Bunun üzerine Arapkendî ona nereli olduğunu ve hangi kitabı okuduğunu sormuş o da efendim ben Silvanlıyım ve *Şerhü'l Muğni*'yi daha yeni bitirdim demiştir. O dönem Arapkendî'nin talebelerinin geneli Batman, Gercüş, Mardin, Midyat ve Kızıltepe'den gelenlerden müteşekkildi. Molla Selahattin, Arapkendî'nin medresesine Silvan tarafından gelen ilk talebeydi.

Medreseye yerleşen Molla Selahattin, sayıları altmış civarında olan talebelerin arasına katılmış ve tâliplerden Molla Celal ve Molla Sait'in yanında tahsiline kaldığı yerden devam etmiştir.

Molla Selahattin, hocası Arapkendî hakkında şu ifadelere yer vermektedir: “İlmi çok derin ve muhakkik âlimler kadar donanımlı olan seydamız Arapkendî, son

derece mütevazı bir yapıya sahipti. Kibir, kendini beğenme, rahatlık ve konfora düşkünlük gibi davranışlardan uzak zahidane bir hayatı tercih ederdi.”

Seydamız, *Molla Câmi* altı dersleri tâliplere teslim ederken *Molla Câmi* ve yukarıdaki dersleri de kendisi verirdi. Ders esnasında çoğu zaman ibareyi talebeye okutur, bazen de kendisi okurdu. Talebenin dersi kavraması için ders üzerinde ayrıntılı tahlillerde bulunarak konuyu en ince noktalarına kadar açıklardı.

Mürşidimiz daha çok tasavvuf erbabı âlimlerin kitaplarını tercih eder ve okurdu. Ayrıca kitaplardan özellikle *Molla Câmi* ve *Molla Câmi*’nin şerhleri olan *Abdu’l-Ğafûr* ve *Abdu’l-Hâkim es-Seylekûtî*’yi çok sever ve beğenirdi. Hatta bunlarla ilgili bir soru sorulduğunda: ‘Görüş onların görüşüdür.’ (القول قولهم) derdi.

Hocamız devamlı bize nasihatte bulunarak şöyle derdi: “Aziz kardeşlerim, Allah’a yemin ederim ki ilim takvâya ve Allah’la olan irtibatımıza bağlıdır. Ben Allah’la olan bağ ve irtibatımı her güçlendirdiğimde ilmimin yükseldiğini fark ederim. Fakat onunla olan alakam ve bağım zayıfladığında ilmimde de azalma olduğunu fark ederim. Kimi zaman Allah (c.c) kalbime ilmi ve irfanı o kadar çok ifâza eder ki her müşkili çözebilecek seviyeye gelirim. Bazen ise durum öyle bir hâl alır ki ne diyeceğimi bilemeyecek dereceye gelirim.” Seydamız yaşadığı bu durumu genellikle ibadetlerdeki eksikliğe bağlardı.

Seydamız Arapkendî riya ve gösterişten hiç hoşlanmazdı. Bütün amellerinin yalnızca rızâ-i ilahi için olmasına özen gösterirdi. Bu konuda o kadar hassas davranırdı ki talebelerine icazet verirken bile gösteriş olur diye toplu halde vermezdi. Bir gün talebelerden birisi kendisine gelerek: “Molla Yasin (ö.1994) ve Molla Şemseddin (ö.1995) gibi seydalar icazet verirlerken çeşitli etkinlikler ve törenler icra ediyorlar, niye siz de aynısını yapmıyorsunuz?” deyince hocamız onu kırmadan: “İstersen gidip onlardan icazet alabilirsin” dedi.

Yine seydamız takvâdan dolayı kendisine talak ile ilgili fetvalar geldiğinde bu tür konulara bakmaz, bu iş için gelenleri de çevredeki hocalara yönlendirirdi. Bu konular ağır bir sorumluluk gerektirdiği için onlara mesafeli yaklaşırdı. Hatta köylülerin nikâhını kıymaya dahi kendisi gitmez, talebelerini gönderirdi.

Köylüler bir iş yapmadan önce seydamıza danışır, o doğrultuda davranırlardı. Örneğin köye çoban alınacaksa öncelikle onun görüşü alınırdı. O da köylü ve çobanı bir araya getirerek her iki tarafa da haksızlık olmasın diye pazarlık yapar ve işi karara bağlardı.

Hocamız Arapkendî'nin yürüyüşü şemâil kitaplarında anlatılan şekliyle gayet tabii idi. Yürüyüşü ne hızlı ne de yavaş, ikisinin ortasıydı. Bilindiği üzere yavaş ve ağır bir şekilde yürümek mütekebbirlerin, hızlı yürümek de sefihlerin yürüyüşü ve özelliğidir. Onun yürüyüşü ve konuşması tam da ayeti kerîmenin ifade ettiği gibiydi: *“Yürüyüşünde tabî ol, sesini alçalt. Unutma ki seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.”*¹⁹⁰

Molla Selahattin Hoca'nın ifade ettiğine göre onun döneminde en çok tanınan âlimler Molla Yasin, Molla Şemseddin ve Molla Muhyeddin el-Havîl'dir (ö.1987). Ona göre Molla Muhyeddin el-Havîl ile Arapkendî ilmi birikim ve tecrübe açısından aynı seviyedeydi.

Molla Selahattin takriben yirmi iki yaşında iken Arapkendî'nin yanında ilim icazetini almıştır. İcazetten sonra evlenmiş ve ertesi yıl askere gitmiştir. Askerden döndükten sonra 1972'de Bismil'e bağlı Cırîf'i köyünde fahri imamlık yapmaya başlamış ve orada yirmi yıl fahri imamlık görevini icra etmiştir.

Molla Selahattin okula gitmediğinden dolayı resmi bir diplomaya sahip olmamıştır. Fakat Cırîf'i köyünden ayrılıp Bismil merkeze yerleştikten sonra açıköğretim yoluyla ilkokul, ortaokul ve liseyi bitirerek lise mezunu olmuştur.1993'te ilk defa vekil imam olarak Bismil'in Merdan (Hincika) köyüne atanmıştır. Daha sonra kadroya geçen Molla Selahattin vekillik göreviyle birlikte yirmi yıllık vazifeden sonra 2013 yılında altmış beş yaşında iken emekliye ayrılmıştır. Molla Selahattin şu an Bismil merkezde ikamet etmekte ve çeşitli camilerde tedrisat faaliyetini bireysel olarak sürdürmektedir.¹⁹¹

¹⁹⁰ Lokman, 31/19

¹⁹¹ Molla Selahattin ile Yapılan Mülakat. (26.05.2018) ; Yıldırım; **Kürt Medreseleri ve Âlimleri**, s.277.

1.27.3. Molla Ahmed Hilmi el-Koğî

Molla Ahmed Yalçın (ö.1996), 1942 yılında Bismil'e bağlı koğuk (Koğî) köyünde doğmuştur. Babasının adı Molla Yusuf, annesinin adı ise Aişe (Eyşan)'dır. Molla Ahmed de babası gibi dedesinin ismini almıştır. Onun nesebini kısaca şöyle zikredebiliriz: Ahmed Yusuf'un, Yusuf Ahmed'in, Ahmed de Yusuf'un oğludur. Nesep zincirinde zikrettiklerimizin tümü Allah (c.c)'ın takdir ve tecellisiyle hep ailenin tek çocuğu olarak kalmışlardır.¹⁹²

Molla Ahmed, ilköğrenimine köyde imamlık yapan Molla Muhammed Şerif'in yanında Kur'an'ı okuyarak başlamıştır. Daha sonra Molla Muhammed Şerif, Siirt'in Kurtalan ilçesine bağlı Bêkend köyüne taşınmış ve Molla Ahmed'i de yanında götürmüştür. Böylece Molla Ahmed'in medrese geleneğinde fekîti diye adlandırılan ilim yolculuğu başlamıştır. O, ilminin önemli bir kısmını bu zatın yanında almış sonra bölgede çokça tanınan Molla Yasin, Molla Mustafa ve Şeyh Muhammed Arapkendî gibi değerli âlimlerin rahle-i tedrislerinden geçmiştir. Molla Ahmed ilmin yanı sıra hat sanatında da çok mahir ve yetenekli olmasıyla bilinmektedir. İlmi kişiliğinin yanı sıra hattat kişiliğiyle de ünlenmiştir. O, telif ettiği bütün eserlerini kendine has hattıyla büyük bir ustalıkla yazmıştır. Molla Ahmed son olarak üstadı Arapkendî'nin yanında ilim tahsil ederek icazetini almıştır. İlim icazetini almasıyla birlikte hocasının mensubu olduğu Nakşibendi tarikatına girerek tasavvuf yolunu seçmiştir.¹⁹³

Molla Ahmed, Arapkendî'nin yanında icazetini aldıktan sonra Batman merkezde ve Bismil merkez ve köylerinde imamlık görevinde bulunmuştur. Görev yaptığı her yerde medresesinde talebe yetiştirmeyi hiç eksik etmemiş, maddi imkânlarının el vermediği zor zamanlarda bile talebe yetiştirmiştir. Medresede öğrencilerine Kur'an'ı Kerîm, sarf, nahiv, fıkıh, tefsir, kelam ve usul gibi alanlarda yıllarca ders vermiştir.¹⁹⁴

¹⁹² Ahmed Hilmi el-Koğî ed-Diyarbakiri, **Hediyetü'l Habib** (İbn-i Kasımın Metni Çayetü'l-İhtisar'ın Şerhi), (Büyük Şafiî İlmihali), Çev. Abdulkuddus Yalçın-Abdussamed Yalçın, Dua Yay. İstanbul 2009,s.19.

¹⁹³ Ahmed Hilmi, **Hediyetü'l Habib**, s.20.

¹⁹⁴ Ahmed Hilmi, **Hediyetü'l Habib**, s.20.

Molla Ahmed, ömrünü ilim, irfan ve talebe yetiştirmekle geçirmiştir. Allah (c.c)’ın kendisine bahşetmiş olduğu hat sanatı yeteneği sayesinde hayatı boyunca eserler kaleme almıştır. O sadece kendine ait eserleri yazmakla kalmamış, aynı zamanda bazı değerli âlimlerin eserlerini de enfes hattıyla kaleme almıştır. Bütün bu çalışma ve gayreti son nefesine kadar devam etmiştir. Âhirete irtihal etmesiyle birlikte bazı önemli çalışmaları yarıda kalmıştır. Yarıda kalan eserlerinin belki de en önemlisi Kürtçe meâl çalışmasıdır. O, bu çalışmada Kur’ân-ı Kerîm’in Al-i İmran Sûresi’nin sekizinci ayetine kadar gelmiş, geri kalanına ise ömrü yetmemiştir. İmam Şâfiî gibi kendisi de elli dört yıl yaşamış ve bu bereketli ömründe onlarca eser kaleme alarak Müslümanların istifadesine sunmuştur. 16 Mayıs 1996 yılında bir Cuma gecesine Rabbine kavuşmuş ve Bismil’in eski mezarlığına defnedilmiştir.¹⁹⁵

Yukarıda da ifade edildiği üzere Molla Ahmed hocası Arapkendî’nin Nakşibendi tarîkatına mensup son derece müttaki bir zattır. Günlük olarak yaptığı zikir ve virdlerini eksiksiz yapmış, asla ihmalkârlık göstermemiştir. Günlük işleri ne kadar yoğun olursa olsun namazlarını huşu ve sükunet içinde kılmıştır. Namazını eda ettikten sonra tesbihatlarını da yapmadan kalkmamıştır.¹⁹⁶

Molla Ahmed Hilmi el-Koğî seydası Arapkendî’ye son derece bağlı olmuştur. Onu sık sık ziyaret etmiş ve onun izni olmadan asla eve dönmemiştir. Bu durum, zaman zaman görev yaptığı köy ağalarıyla arasının açılmasına neden olmuş, hatta bazen köyü terk etme noktasına kadar varmıştır. O, “*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol*”¹⁹⁷ ayetinde ifade edildiği gibi hakkı söylemiş ve hakikatin yanında yer almıştır. Hiç kimseden çekinmeden ve zâlimden korkmadan hakkı ve hakikati savunan cesur bir âlim edasıyla hareket etmiştir. İnandığı gibi yaşayan Molla Ahmed görev yaptığı her yerde emir bi’l ma’rûf ve nehiy ani’l münker emrinin gereğini yerine getirmeye gayret etmiştir. Zulme uğrayan biri olursa onu savunmuş ve zâlimin karşısında mazlumu savunmaktan ve hakkı dile getirmekten hiçbir zaman geri durmamıştır.¹⁹⁸

Molla Ahmed Allah Resûlüne büyük bir sevgiyle bağlanmıştır. O, Hz. Muhammed (s.a.v)’i rüyasında görmeyi çok arzulamış. Onu göremeyince de iki defa

¹⁹⁵ Ahmed Hilmi, **Hediyetü’l Habib**, s.20.

¹⁹⁶ Ahmed Hilmi, **Hediyetü’l Habib**, s.21.

¹⁹⁷ Hud, 11/112

¹⁹⁸ Ahmed Hilmi, **Hediyetü’l Habib**, s.21.

büyük bir ruhi bunalıma girmiştir. Bu hali birkaç ay devam etmiştir. O, bu bunalım ve sıkıntıdan bölgede meşhur olan Şeyh Hamid'in neslinden Şeyh Afif'in, Üstad Bediüzzaman'ın "Sözler" adlı kitabını okumasını tavsiye etmesi üzerine kurtulduğunu anlatmaktadır. Bu ruhi bunalımdan sözler adlı eser sayesinde kurtulmasıyla risâle-i nura ve Üstâd Bedîüzzaman'a büyük bir sevgi duymaya başlamıştır.¹⁹⁹

Molla Ahmed, sadece İslâmî ilimlerde araştırma yapan bir din âlimi değildir. O astronomi ve matematik gibi diğer ilim dallarında da araştırma yapmıştır. Çalışmalarını daha çok edebiyata özellikle de Kürt edebiyatına yoğunlaştırmıştır. Bu alanda Melayê Cizirî, (ö.1640) Fekiyê Teyran, (ö.1560) Şeyh Ahmedî Hanî, (ö.1707) Molla Halil-i Si'ridî (ö. 1844) ve Şeyh Abdurrahman Aktepî (ö.1910) gibi edip, şair ve mutasavvıf âlimlerin eserlerini çok güzel bir şekilde anlamış ve açıklamıştır. Kendisi sözü edilen âlimlerin eserlerinden bazılarını da şerh etmiştir.²⁰⁰

Hiz. peygamberi rüyasında görmeyi arzulayan Molla Ahmed, nihayet bu isteğine vefatından önce nail olmuştur. O, bu rüyayı ecelinin yaklaştığına tevîl etmiş ve öyle de çıkmıştır.

Molla Ahmed, hayatında yaklaşık kırka yakın eser kaleme almış ve ilimle meşgul olmayı çok sevmiştir. Kendi el hattıyla yazmış olduğu eserlerle ardında büyük bir miras bırakmıştır. Onun bu eserlerini telif eserleri ve hat eserleri diye iki gruba ayırabiliriz.²⁰¹

a.Telif Eserleri

1.*Hediyetü'l-Habib* (Kürtçe Fıkıh, *Gayet*'in Şerhidir.) Bu eseri bölgedeki bütün medrese talebeleri tarafından okunmuş ve okunmaya devam edilmektedir.

2.*Rehberî Avam* (Kürtçe Akaid, *Nehcü'l-Enam*'ın Şerhidir.) Bu eseri de tıpkı *Hediyetü'l Habib* gibi bölge medreselerinde okunmaktadır. Bu eser Molla Ahmed

¹⁹⁹ Ahmed Hilmi, *Hediyetü'l Habib*, s.21.

²⁰⁰ Ahmed Hilmi, *Hediyetü'l Habib*, s.22.

²⁰¹ Ahmed Hilmi, *Hediyetü'l Habib*, s.22.

hilmi tarafından 1996 yılında Molla Halil el-İs'irdî'nin yazmış olduğu *Nehcü'l enam* adlı eserine şerh olarak yazılmıştır.²⁰²

3.*Rehberî Sani* (Kürtçe Akaid, Ahmedî Hani'nin akide kitabının şerhidir.) bu eseri de tıpkı diğer eserleri gibi medreseye giriş yapan öğrencilere okutulan kısa eşsiz bir akide kitabıdır.

4.*Gülzara Hemukan* (Çocuklar için Kürtçe Arapça sözlüktür. Amedî Hani'nin Nûbahar'ına şerh olarak yazılmıştır.) Bu da medreseye yeni başlayan talebeler tarafından Arapçayı öğretmek ve öğrenmek için okutulmaktadır.

5. *Akida İmanê* (çocuklar için yazılmıştır.)

6. *Amelê şev û rojê* (Günlük dua ve zikirleri içeriyor.)

7. *El mesailü'l Mercaniye* (Cürcanî Avâmil'inin şerhi, arapça nahiv içeriklidir.)

8. *Zêrin Hurûf* (Zurûf'un şerhi olup Kürtçe nahiv kitabıdır.)

9. *et-Tertib 'ül-Mûnis* (Molla Yunus Terkibinin şerhi, Kürtçe nahiv.)

10. *el-Avâmilü'l-Hilmiye* (Arapça nahiv)

11. *ez-Zurûf Ve'l-Cümel* (Arapça nahiv)

12. *Mantık Risâlesi* (Arapça, basılmamış)

13. *Ved'i Risâlesi* (Arapça, basılmamış)

14. *Münazara Risâlesi* (Arapça, basılmamış)

15. *Ed-Dürret't-Üs Seniye* (Molla Halil'in Hebiyye isimli kitabının şerhi, Arapça münazara)

²⁰² İsmail Narin, Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî ilimler, **Şark Medreselerinde Okutulan Akaid Kitapları Üzerinden Mezhep okumaları**, 29 Haziran-1 Temmuz 2012, Bingöl Üniversitesi, Bingöl 2013 s.726-731.

16. *Mem û Zin Şerhi* (Arapça, basılmamış)
17. *Bakara sûresinin kısa tefsiri* (Basılmamış, müsvedde)
18. *Kürtçe mevlid şerhi* (Basılmamış, müsvedde)
19. *Şerhü 'l-Muğni Hâşiyeleri*
20. *İstiare Risâlesi* (Basılmamış, müsvedde)

b. Hat Eserleri

1. *Resâilü 'l Hams* (Nahiv cümlesi)
2. *Mem û Zîn* (Basılmamış)
3. *Divan Civin* (Divana Cami' -Arapça, Kürtçe, Farsça kasideler)
4. *Kafiye ve İsağocî* (Molla Halil Siirdî)
5. *Sa'dullah Sağır ve hâşiyesi Gerevî*
6. *Hall ve hâşiyesi* (Camiü'l Fevaid)
7. *Ravdat'ün Naim* (Şeyh Abdurrahman Aktepî)
8. *Kelimatü 'l-Kudsiyye* (Nakşibendî Şeyhlerinin Risâleleri)
9. *Risâletü 'l-Vedi'in hâşiyesi* (Basılmamış)
10. *Fethül 'l-Celîl* -Molla Hüseyin Küçük
11. *Nakşibendî Sadatı* (Levha)
12. *Sarf Metni* (Basılmamış)
13. *Nuhbetü 'l-Leali Şerhu Bed'il Emali* (Akaid)
14. *El-Mütenebbihü 'l-Kadiyani*
15. *Elfiye Metni* (Basılmamış)

16.*Kıtr Metni* (Basılmamış)

17.*Kavaid Metni* (Basılmamış)

18.*Hebbiye Metni* (Basılmamış)²⁰³

Elli dört yıllık yaşamına onlarca eser sıgdıran Molla Ahmed Hilmi el-Koğî, Bakara sûresinin tefsiri, İstiare ve Mevlid Şerhi hariç bütün eserlerini kendi el hattıyla kaleme almış ve bastırmıştır. Hattıyla yazmış olduğu eserlerinde kendisinin tasarlayıp çektiği tuğrası bulunmaktadır.

1.27.4. Molla Said

Molla Said, Bismil'e bağlı Pınarbaşı (Meterê) köyünde doğmuştur. Babasının adı Halil, annesinin adı ise Zekiye'dir. Babası Molla Halil medrese âlimi bir zat olup Arapkendî ile birlikte Suriye'nin Amude kasabasında Şeyh Ahmed Haznevi'nin halifelerinden Molla Abdullatif'in medresesinde okumuşlardır. Babası molla olduğu için ilk dini eğitimini onun yanında başlamıştır.

On bir yaşına gelen Molla Said medrese eğitimi almak üzere babası tarafından Arapkendî'nin medresesine götürülmüştür. Orada tâliplerden Kırkdirek köyünden Molla Abdulmecid'in oğlu Molla Zeki'nin yanında *Emsile*'den *Şerhü'l Müğni*'ye kadar okumuş, Molla Zeki'nin evlenip medreseden ayrılmasıyla Arapkendî onu tâliplerden Molla Selahattin-i Zivzîkî'ye teslim etmiştir. Onun yanında da *Şerhü'l Müğni*'den *Molla Câmi*'nin mansubat bölümüne kadar okumuştur. *Molla Câmi*'den sonra tahsilinin kalan kısmını mürşidi Arapkendî'nin yanında tamamlamıştır.

Molla Said hocası Arapkendî'yle ilgili şunları söylemektedir:“Seydamız her talebenin zekâsına ve kavrayışına göre ders verirdi. Ders verirken muhatabının seviyesine inerek onların anlayabileceği türden cümleler kurardı.

Medrese programında alet ilimleri temel kabul edildiğinden fer'î ilimler başlı başına bir ders olarak kabul görmezdi. Bu nedenle fıkıh, tefsir, hadis gibi ilimler asıl derslerden sayılmadıkları için pek okutulmazlardı. Medresede belirlenen sıra

²⁰³ Ahmed Hilmi, *Hediyetü'l Habib*, s.22-23.

kitaplarını bitirdikten sonra bolca vaktim olduğu için seydam Arapkendî'nin yanında fıkıh, hadis ve tefsir gibi İslâmî ilimlerden de dersler okumaya başladım.”

Medresede fer‘i ilimler okutulmadığından dolayı talebelerden bir grup bir gün seydanın yanına gelerek: ‘Müsaadeniz olursa biz asli derslerimizle birlikte bir tefsir dersini de okumak istiyoruz.’ dediler. Seyda da onların teklifini kabul edip kendilerinden Kadı Beydâvî tefsirini okumalarını istedi.

Hocamız ders verdiğiinde ortalama her bir dersi bir- bir buçuk saat devam ederdi. Ders esnasında ibareyi genelde talebeye okuturdu. Önceleri *Molla Câmi* ve üzeri dersleri verirken daha sonraları ihtiyarlıktan dolayı yalnızca *Kavli Ahmed*, *şerhü'l akaid*, *şerhü'ş şemsiye* ve *muhteser* seviyesindeki dersleri verirdi.

Seydanın yanında okuyan talebelerden hiçbirinin tarıkata girme gibi bir zorunluluğu yoktu. Herkese istediği şeyhe intisap etme, istediği tarıkata girme fırsatını tanırdı. Hatta onun yanında okuyan Molla İsmet ve Molla Hacı adındaki talebeleri Şeyh Seyda'nın tarikatına mensup oldukları halde seydamız tarafından sevilir ve sayılırlardı.

Seyda, Hz. Peygamber'in neslinden olan ve “seyyid” diye isimlendirilenlere büyük bir saygı gösterirdi. Bir gün talebelere sohbet verirken sohbet esnasında ikide bir kalktığını ve bu durumun tekrarlandığını fark ettik. Bunun üzerine meraklandık ve seydaya niçin kalktığını sorduk. Bize: ‘Karşımızda oynayan çocukları görüyor musunuz? Aralarında seyyid olan birisi var ve oyun esnasında tam karşıma geldiğinde Hz. Peygamber'e olan edebimden kalkıyorum.

Hocamız çok hâlim bir tabiata sahip olup kolay kolay kimseye kızmazdı. Fakat herhangi bir haksızlık gördüğünde de haklı tepkisini ortaya koyardı. Bir gün Bismil'e bağlı Tepe Mahallesi'nde ikamet eden Reşat adında bir zat onun buğdayını satın almıştı fakat parasını bir türlü ödemiordu. Seyda onu kastedip öfkelenerek: ‘Vallahi gerekirse jandarmayla gider hakkım neyse alırım’dedi.

Bir gün Haznevi ailesinden Şeyh Maşuk (ö.2005) Bismil'e Hacı Abdullah-i Xerzî'nin evine gelmişti. Hacı Abdullah'ın evine Tillolu Molla Burhan da gelmişti. Şeyh Maşuk'un geldiğini duyan seyda da beraberindeki birkaç kişiyle birlikte Hacı

Abdullah'ın evine geldi. Seydanın odaya girişiyle çok sevinen Şeyh Maşuk oradaki cemaate sanki onu tanıtmak istercesine şöyle dedi: Ey cemaat bu gelenin kim olduğunu biliyor musunuz? Bu, ömrünü ilim yolunda hizmete adanmış, velî olmaya layık Şeyh Muhammed Arapkendî'dir. O gece hepsi Hacı Abdullah'ın evinde kaldıktan sonra cuma günü sabahleyin trenle Batman'a gitmeye karar verdiler. Batman'da namaz vaktinin yaklaşmasıyla cuma namazını kılmak üzere camiye gittiler. Tabi bu arada Şeyh Maşuk'un dün Arapkendî hakkında söylediği sözü unutmayan Molla Burhan da cami girişinde teberrüklenmek için seydanın ayakkabısını alıp ayakkabılığa bırakmak istedi fakat birisi ondan önce davranarak ayakkabısını aldı ve ayakkabılığa bıraktı. Camiye girip namazı birlikte kıldıktan sonra Şeyh Maşuk, arkadaşlarına dönerek şöyle dedi: 'Yahu namaz kıldığımız bu saftan ne hoş bir koku geliyordu. Muhakkak bu safta Allah'ın velî bir kulu vardır' diyerek seydaya döndü ve sırtını sıvazlayarak: "O velî sensin" dedi. Seyda: "Esteğfirullah, o kastettiğiniz ben değilim" demesiyle Şeyh Maşuk kendisine; "Hiç söylenme, o velî olsa olsa sensin" diyerek ısrarda bulundu.

Molla Said, mürşidi Arapkendî'nin yanında icazet aldığı günden, 2017 yılında emekli oluncaya dek ilim ve irşâd faaliyetlerini sürdürmüş, hâlen de Siirt merkezde Şeyh Hüseyin-î Basretî'nin medresesinde sürdürmektedir.²⁰⁴

1.27.5. Molla Ahmed Hola

Molla Ahmed 1950'de Bismil'e bağlı Korukçu köyünde doğmuştur. Babasının adı Ramazan, annesinin adı ise Hanım'dır. Daha küçük yaşta önce babasını daha sonra da annesini kaybetmiştir. Tamamen Allah'ın inayet ve takdiriyle medrese hayatına on bir yaşında iken başlamıştır. Molla Ahmed, ilköğrenimine Korukçu köyünde fahri imamlık yapan Molla Yusuf'un yanında elifba okuyarak başlamıştır.

Hem yetim hem de öksüz olarak büyüyen Molla Ahmed, yaşı küçük olmasına rağmen insanların elindekine tamah etmemiş ve ihtiyaçlarını dahi kimseye açmamıştır. Tok gözlü bir çocukluk ve talebelik dönemi geçirmiştir. Bismil'in Belli köyünde okurken yaşamış olduğu bir anısını şöyle anlatmaktadır: "Ben Belli

²⁰⁴ Molla Said ile Yapılan Mülakat. (08.12.2018).

köyünde okuyordum. O zaman hem babam hem de annem vefat etmişti. Hiç unutmam, bir keresinde köyün zenginlerinden biri oğluna bir kürk almıştı. Aldığı bu kürk oğluna küçük gelince adam kürkü bana vermek istedi. Ben de bütün ısrarlarına rağmen kürkü kabul etmeyerek adamın teklifini nezaketli bir şekilde geri çevirdim.”

Molla Ahmed ilk medrese eğitimine on bir yaşında iken başlamıştır. İlk olarak Molla İbrahim-i Belli'nin (ö.1963) tâliplerinden Molla Galip'in yanında başlamıştır. Daha sonra Sergelya köyünde Seyda Molla Hüseyin-i Küçük'ün (ö.1955) yanında okuyup icazet alan Seyday-i Molla Abullah-i Koğî'nin ²⁰⁵ medresesine gitmiş ve bir süre orada okumuştur. Molla Abullah-i Koğî'nin medresesinden ayrılan Molla Ahmed Arapkend'e gelmiş ve bir süre Molla Said'in yanında ilim tahsil etmiştir. Ardından Batman'a bağlı Mozgelan köyüne giderek alet ilimlerinde müdakkik Molla Bahattin'in oğlu Molla Muhammed Mozgelani'nin medresesinde okumuş, sonrasında tekrar Molla Said'in yanına dönen Molla Ahmed *Muhteser*'den başlayarak ilmini ikmal edip Molla Said'den icazetini almıştır. Tasavvufî eğitim ve terbiyesini ise icazetini aldıktan sonra Arapkendî'nin yanında yapmıştır.

Molla Ahmed seydası Arapkendî hakkında şunları ifade etmektedir. “Seydanın kalbinde zerre miktarı kadar dünya sevgisi yoktu. O, gösterişi sevmeyen sükût ehli bir zattı. Sohbetine gelenler de sükût ehli kimselerdi. Âdeti gereği çok az konuşurdu. Konuştuğunda ise dakik ve hikmetli şeyler söylerdi. Bu konuda onun büyük kardeşi Hacı Mehdi ona şöyle derdi: ‘Seyda! Ta Urfa’dan, Adana’dan, Gaziantep’ten, İstanbul’dan misafirlerin geliyor ve sen onlara ne bir vaaz ne de bir sohbet veriyorsun.’ Kendisi de: ‘Hâlimizden etkilenmeyen sözümüzden etkilenmez, etkilense de etkisi kalıcı olmaz” diyerek asıl olanın kâl olmayıp hâl olması gerektiğini ifade ederdi.”

Hocamız âhlakı gereği her şeyde düzen ve intizamı severdi. Bir gün ziyaretine gelen müritlerden bazıları yatak ve yorganlarını gelişigüzel katlayıp bırakmışlardı. Ortalığı bu şekilde gören seyda müridleri çağırarak yatakları

²⁰⁵ Mehmet Çiçek, Seyda Molla Molla Hüseyin Küçük'ün Hayatı ve İlmi Kişiliği, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı: II, Kasım, 2009, s.132.

indirmelerini istedi. Sonra kendisi bizzat elleriyle yatak ve yorganların nasıl katlanması gerektiğini göstererek onları bu konuda tembihledi.

Seyda insanları tevbe etmeye davet eder ve tevbe verirdi. Tевbe verdiğinde kişiyi karşısına oturtur, yirmi beş defa istiğfar getirdikten sonra şahsın elini eline alarak kendisinden şu Kürtçe sözü tekrarlamasını isterdi: Ji heçî gûnahên min kiriye ez poşman im xwezîka min nekiribûna ez êdi nakım(İşlemiş olduğum bütün günahlardan dolayı pişmanım. Keşke onları işlemeseydim. Bundan sonra kesinlikle işlemeyeceğim.) Sonra ona Şeyh Masum’u şeyhim olarak kabul ettim sözünü ikrar ettirir, daha sonra tevbe guslû alması için onu bu işi iyi bilen bir talebesine yönlendirirdi. Bütün bu işlemler bittikten sonra tevbe eden kişi evrâd almak isterse ona evrâdı vererek gönderirdi.

Arapkendî’in kerâmetlerine de değinen Molla Ahmed kerâmetleri hakkında şu iki örnekle sözlerine devam etmektedir:

Seyda, talebelere Arapkend çayının yanında piknik yapmaları için onlara her baharda bir keçi verirdi. Bir defasında seydanın hanımları, talebeleri tembihleyerek: “Kestiğiniz keçinin postunu güzel bir şekilde yüzün ki ondan tulum yapabilelim dediler.” Fakat bu işi iyi bir şekilde yapacak birisi olmadığı için talebeler seydanın yanına gidip şöyle dediler: “Efendim, aileniz bizlere keçiyi iyi bir şekilde yüzmemizi isteyip ondan tulum yapacaklarını söylediler. Fakat aramızda bu işi hakkıyla yapabilecek kimse yok.” Bunu dedikten sonra seyda bizlere yönelerek: “Molla Nuri var ya, bunu o yapsın dedi.” Molla Nuri’ye gidip bu işi yapabilir misin? diye sordüğümüzda ise: “Evet, yapabilirim” cevabını verdi. Bize tuhaf ve ilginç gelense Molla Nuri’nin seydanın yanında değil de tâliplerden birinin yanında okumuş olması ayrıca bizim onun bu maharetinden hiç haberimiz olmadığı, seydanın bundan nasıl haberdar olduğuydu.

Kerâmetlerine dair ikinci örnek de şudur: Siyasetle hiçbir alakası olmayan bir talebesi sadece talebe yetiştirdiği ve Kadir Gecesinde fazileti hakkında Kürtçe konuştuğu için bazı kötü niyetli kişilerce şikâyet edilir ve bu şikâyet sonucunda polis tarafından tutuklanarak mahkemeye sevk edilir. Mahkemede söylediği her şeyi harfiyen anlatınca hâkim bunun bir suç teşkil ettiğini söyleyerek kendisini

tutuklamaya karar verir. Bu arada onun eşi Arapkendî'yi kast ederek kendi kendine şöyle der: “Biz sana bu kadar bağılyken sen kocamın tutuklanmasına ses çıkartmıyorsun, eğer bu konuda bir şey yapmazsan sana olan tüm inancımı yitireceğim” der. Kadın gece uyuduğunda rüyasında Arapkendî'nin hâkimin yazdırdığı kararların üzerini kırmızı kalemle çizdiğini görür. Ertesi gün olduğunda ise görevlilerden biri tutukluların yanına gelerek şöyle der: Dün ve ondan önceki gün yargılananlar hazırlansınlar çünkü hapishaneye gidecekler. Görevliler gelip yargılananları götürdüğü halde kadının kocasını suçsuz bulup serbest bırakırlar. Bunun üzerine yüzbaşı kendisini yanına çağırıp şöyle der: “Ya mahkeme senin hakkında kesin hüküm vermemiş miydi? Senin bu kadar kuvvetli torpilin nereden geliyor? O da benim hiçbir torpilim yok, kurtaran Allah'tır.” der.

Molla Ahmed birçok köyde fahri imamlık yaptıktan sonra 1980 yılında kadrolu imam olarak Silvan'a atanır. Beş yıl Silvan'da görev yaptıktan sonra 1985'te Bismil merkeze tayin edilir ve burada 1995'e kadar görev yapar. Molla Ahmed daha sonra Bismil'e bağıly Yukarıdolay (Fetlajor) ve Ulam köyünde (Hola) de görev yapmıştır. Kendisi Ulam köyünde daha fazla kalıp hizmet yaptığından Molla Ahmed-i Hola diye tanınmıştır.

Molla Ahmed 2005 yılında emekli olmuş ve halihazırda Bismil'de ikamet etmektedir. İlmi faaliyetlerini şu an merkez Fatih Camii'sinde bireysel olarak birkaç imam hatibe çeşitli dersler vererek sürdürmektedir.²⁰⁶

1.27.6. Molla Muhammed Şerif Eroğlu

Arapkendî'nin yetiştirdiğı nadide talebelerden biri de Muhammed Şerif Eroğlu Hoca'dır. O, 1946'da Bismil'e bağıly Şahintepe köyünde doğmuştur. Babasının adı Şükrü, annesinin adı ise Kamile'dir. Daha küçükken babasını kaybettiğinden dedesinin teşviki ve yönlendirmesiyle okumaya başlamıştır. Ağıl (Ancolîn) köyünde fahri imamlık yapan Molla Abdulkadir Karakaş'ın yanında ibtidai dersleri alarak medrese eğitimine başlamıştır. Daha sonra Arapkend Medresesi'ne geçerek bir süre tâliplerden Molla Zeki, Molla Muhammed Emin ve Molla Muhammed-î Zivingî'nin yanında okumuştur. Sıra kitaplarında belli bir seviyeye

²⁰⁶ Molla Ahmed Turan ile Yapılan Mülakat. (03.01.2019)

gelen Molla Muhammed Şerif, ilminin geri kalanını Arapkendî'nin yanında ikmal ederek icazet almıştır.

Molla Muhammed Şerif, seydası Arapkendî hakkında “*Bütün Yönleriyle Arapkendî*” adıyla bir eser kaleme almış ve bu eseri yazmaktaki nedenini de şöyle açıklamıştır: “Seyda çok fazla gezmiyordu ve Arapkend dışına da pek çıkmıyordu. İstisna olarak bazen Suriye’ye şeyhinin yanına gidip geliyordu. Bir de seydanın sevenlerinin kalbinde muhabbeti vardı. Ben de bu muhabbetin kaybolmaması ve kalıcı olması adına seydanın daha geniş kitlelere ulaştırılması gerektiğine inandığım için hayatını yazmaya karar verdim.”

Molla Muhammed Şerif genel olarak hocası Arapkendî hakkında şunları demektedir: “Seydamız derste genellikle takrir metodunu kullanmakla birlikte derste talebeye istediği kadar soru sorma hakkını tanırdı. Talebe dersi anlamadığında onun seviyesine inerek ders verirdi. Ders esnasında ibareyi bazen biz, bazen de kendisi okurdu. İbareye de mana vermezdi. İbarenin içinde çıkan herhangi bir itirazı söylemeden direkt cevabını verirdi. Zira onun yanında ders okuyacak talebe öncelikle okuyacağı konunun mütalaasını yapması gerekirdi. Mütalaadan sonra ibarenin anlamını ve okuyacağı derste çıkacak itiraz ve işkalleri çözecek şekilde derse hazırlıklı gelmiş olması gerekiyordu.

Medrese ilmini Arapkendî'nin yanında ikmal edip icazet alan Molla Muhammed Şerif Hoca ilk resmi görevine Batman merkezde Karşıyaka Camii’inde başlamıştır. 1983 yılında Şeyh Muhammed Arapkendî'nin yaptırdığı camiye tayin isteyerek birkaç sene orada görev yapmıştır. Ardından doksanlı yılların sonunda Mardin’in Midyat ilçesine müftü olarak atanmıştır. Birkaç yıllık müftülük görevini icra ettikten sonra 1994 yılının ekim ayında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne öğretim görevlisi olarak atanmış ve bu görevini 2011 yılına kadar sürdürerek emekli olmuştur. Halihazırda Batman merkezde ikamet eden Molla Şerif ilmi faaliyetlerini Siirt Kurtalan’da devam ettirmektedir.²⁰⁷

²⁰⁷ Muhammed Şerif Eroğlu ile Yapılan Mülakat. (26.01.2019)

İKİNCİ BÖLÜM

ARAPKENDÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

2.1. TASAVVUFA GENEL BİR BAKIŞ

Arapkendî'nin tasavvufî hayatını ele almadan önce tasavvufun târifine, kaynaklarına, geçirdiği tarihi evre ve aşamalarına değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki sûfî ve tasavvuf kavramına ne Kur'ân'da ne de hadislerde değinilmiştir. Aynı şekilde bu kavramlar sahâbe ve tâbiîn tarafından da kullanılmamıştır. Çünkü Hz. Peygamber'i görme şerefine nail olan bu nadide insanlara sahâbi denilmesi, takvâ açısından onları başka bir vasıfla vasıflandırma ihtiyacına yer bırakmamıştır. Bu durum sahâbeyi gören tâbiîn nesli için de aynen geçerli olmuştur.²⁰⁸

Mutasavvıfların kullanmış oldukları terim ve kavramları Kur'ân'a ve Hz. Peygamberin hadislerine dayandırmaları aslında tasavvufun tam manasıyla Kur'ân ve hadis kaynaklı olduğunu göstermektedir. Bu itibarla onun eski Yunan ile Hint felsefesinden veya eski İran dinlerinden ya da Hristiyanlıktan ve Yahûdîlikten geldiğini iddia etmek ilmi hakikatlere tamamen aykırıdır. Çünkü tasavvufu yabancı bir kaynağa dayandırma çabası ve gayreti müsteşriklerin kara propagandasından başka bir şey değildir.²⁰⁹

Tasavvufun diğer ilim dallarından farklı olarak hâl, keşif, mana ve tecrübe ilmi olması, birçok târifinin yapılmasına neden olmuştur. Çünkü her mutasavvıf içinde bulunduğu hâl, durum, makam ve mânevî tecrübeye dayanarak tasavvufu kendi yaşayışına göre tanımlamıştır. Öyle ki bu tanımların sayısının mutasavvıfların

²⁰⁸ Yılmaz, **İslâm Tasavvufu**, s.23.

²⁰⁹ Yılmaz, **İslâm Tasavvufu**, s.45.

sayısınca olabileceğini söyleyenler de vardır.²¹⁰ Tasavvuf alanındaki çalışmalarıyla tanınan İngiliz müsteşrik Reynol Nicholson hicri II. ve III. asırlarda yaşamış sûflerin tasavvuf târiflerini ve kavramlarını kronolojik bir sırayı takip ederek yapmıştır.²¹¹ Biz de kitap ve sünnet kaynaklı bu tanım ve kavramların bir kaçını şöyle sıralayabiliriz.

Tasavvuf Zühdtür: Sözlükte, soğuk ve ilgisiz davranmak, yüz çevirip rağbet etmemek gibi manaları ifade etmektedir.²¹² Terim olarak ise, kişinin ihtiyaçtan fazla olan şeyleri terk etmesi,²¹³ dünyaya gereğinden fazla rağbet etmemesi, mâsivâllahtan alâkayı kesip sadece Allah’a yönelmesidir. Zühd kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de yalnızca Yusuf sûresinin yirminci ayetinde geçmektedir. “Zaten onlar Yûsuf hakkında zahid idiler, O’na değer vermezlerdi.”²¹⁴

Tasavvuf Güzel Ahlâktır: Kur’ân-ı Kerîm’in ana konularından biri olan ahlâk aynı zamanda tasavvufun da ana konusudur. İslâm’ın gerçekleştirmek istediği ve hedeflediği en büyük değerdir ahlâk. Kur’an’da: “Sen yüce bir ahlâk üzeresin”²¹⁵ ayetiyle Hz. Peygamberin ulvi ahlâkı övülmüş ve kendisi de “Ben başka bir maksatla değil, ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim” diyerek bu önemli konuya değinmektedir. Hz. Âişe validemize peygamber efendimizin ahlâkı sorulduğunda: “Onun ahlâkı Kurân’dı.” diye cevap vermesi de bunun bir diğer ifadesidir.

Tasavvuf Tasfiyedir: (Kalbi kötülüklerden arındırmak) Kur’ân-ı Kerîm kalbin safvet ve kasvet özelliğinden bahseder. Safvet özelliğine sahip olan kalbi, kalb-i selim diye niteler ve bu konuda şöyle der: “O gün ne mal, ne evlâd fayda verir. Ancak Allah’ın huzuruna selim bir kalple gelenler müstesna.”²¹⁶ Yine kasvet özelliğine sahip olan kalbi de kirlenmiş, kararmış, günaha bulanmış olduğundan

²¹⁰ Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.28; OsmanTürer, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, III. Bs. Ataç Yay. İstanbul, 2015, s. 23.

²¹¹ Ethem Cebecioğlu, **Prof. Nicholson’un Kronolojik Esaslı Tasvuf Târifleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD) XXIX, s.387, ss.387-40, Ankara 1987.

²¹² Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.397.

²¹³ Abdurrezzak Kâşânî, **Tasavvuf Sözlüğü**, İz Yay. İstanbul 2015, s.282.

²¹⁴ Yusuf, 12/20.

²¹⁵ el-Kalem,68/4.

²¹⁶ eş-Şuarâ,26/88-89.

dolayı sert kayalara benzetmiştir. Yüce Allah bu konuda:“Allah’ın zikrinden uzak kasvetli kalbe yazıklar olsun”²¹⁷ buyurmuştur.

Tasavvuf Nefis Tezkiyesidir: Mutasavvıfların nefsi eğitip terbiye etmek için kullandıkları yöntemlerden biri de nefsi tezkiye yani nefsi kötülüklerden arındırma yöntemidir. Kur’ân-ı Kerîm’de peygamberlerin görevleri sıralanırken onlardan bir tanesinin de tezkiye olduğu belirtilir. “Ümmîlere kendi içlerinden, onlara Allah’ın ayetlerini okuyan, onları tezkiye eden, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen Allah’tır.”²¹⁸ Hz. Peygamber de nefis tezkiyesini ihsan olarak târif etmiş ve:“İhsan, Allah’ı görür gibi ona ibadet etmendir.”²¹⁹ buyurarak onun önemini ortaya koymuştur.

Tasavvuf Kitap ve Sünnete Bağlılıktır: Tasavvuf, şeriatın ölçü ve sınırlarına riayet etmek, İslâm’ın emir ve yasaklarına uyup, edebi elden bırakmamaktır. Aynı şekilde tasavvuf, Kur’ân’da “ Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!”²²⁰ ayeti gereğince istikamet üzere olmayı ve istikametten ayrılmamayı ifade etmektedir. Peygamber efendimiz “Hûd sûresi beni ihtiyarlattı.”²²¹ sözünü ifade ederken istikamet üzere olmanın ne kadar zor bir iş olduğunu bize göstermektedir.

Tasavvuf Hakk’a Vuslattır (İhsân): Tasavvufun nihai olarak gerçekleştirmeyi hedeflediği hakka vuslat düşüncesinden hareketle bazıları tasavvufu aşağıdaki şekilde tanımlamışlardır:

Zünnûn el- Mısırî (ö.859): “Ehli tasavvuf, Allah’ı her şeye tercih eden ve Allah’ın da kendilerini her şeye tercih edip yücelttiği kimsedir.”²²² Ebü’l Hüseyin Nûrî (ö.907): “Tasavvuf, Hakk’ın nasibi için nefsin nasibini külliye terk etmektir.” Ebu Bekir Şiblî ise (ö.945): “ Tasavvuf iki dünyada Allah ile beraber olmak, ondan başka bir şey görmemektir.”

²¹⁷ ez-Zümer,39/22.

²¹⁸ Cuma, 62/2.

²¹⁹ Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail el-Buhârî, **el-Camiu’s Sahih**, thk. Mustafa Dipboğa, Yay. Daru’l İbn-i Kesir, Beyrut, 1407-1987, c. I, s.27; Müslim b.Haccâc Ebü’l Hüseyin el-Hüseyin el-Kuşeyrî, **Sahihü’l Müslim**, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Yay. Daru İhyai’t Tûrasi’l Arabi Beyrut, t.y. c.I, s.36.

²²⁰ Hûd,11/12.

²²¹ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Mûsa et-Tirmizî, **Sünen**, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Matbaatu Mustafa el-Babî Mısır, c.5, 1975, s.402.

²²² Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.39.

Yukarıda tasavvuf için yapılan târif ve tanımlardan da anlaşılacağı üzere müşâhede ve tahakkuk yoluyla hakka vuslat tasavvufun ulaşmayı istediği en son merhaledir.²²³

Tasavvufun bu önemli kavram ve tanımlarına değindikten sonra şimdi de tasavvufun geçirmiş olduğu tarihi seyri ele alacağız.

Zühd Dönemi: Tasavvufun bu dönemi Hz. Peygamberden başlar, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemini de içine alıp ilk iki asrı kapsayan tasavvufun kavram olarak ortaya çıktığı döneme kadar devam eder.

Hz. Muhammed (s.a.v) İslâm'dan önce sade ve gösterişsiz bir hayat yaşadığı gibi İslâm'dan sonra da bu yaşayışına devam etmiştir. Ayrıca İslâm toplumunda hem peygamber olarak hem de devlet başkanı olarak vazifesini sürdürmüş olması da bu konuda hiçbir şeyi değiştirmemiştir. Zira her haliyle kendi milletinden ve halkından bir parça olduğunu, Allah tarafından kendisine tevdi edilen bir görevi olduğunun bilincinde olmuştur. İnsanlarla konuşurken alçak sesle konuşmuş ve kendinde güzel ahlâkın tüm örneklerini barındırmıştır.²²⁴

Allah Resulü hayatı boyunca zâhidâne bir hayat yaşamayı tercih etmiştir. Elbise ve ayakkabılarını kendisi yamar, yünlü, yamalı, yamasız bulduğu her kıyafeti giymiştir. Diğer insanlar gibi o da merkebe binmiş, keçi ve koyunlarını kendisi sağlamıştır. Zengin fakir arasında herhangi bir ayırım yapmamış, herkesin meclisinde oturmuştur. İşlerini kendisi görmüş, ev halkı ve hizmetinde bulunan zevatla birlikte yemeğe oturmuştur. Basit bir hasırın üstünde yatmış, kimseye karşı tek bir incitici söz sarf etmemiştir.²²⁵

O, vefat edene kadar mal, mülk, servet adına hiçbir dünyalığı biriktirmemiş, elde avuçta ne varsa ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştır. Bütün maddi imkânlarla sahip

²²³ Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.40.

²²⁴ Hayrani Altıntaş, **Tasavvuf Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay, no:171, Ankara 1986, s.3.

²²⁵ Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.32.

olmasına rağmen yoksul bir hayatı yaşamayı tercih etmiş, maddi servete asla değer vermemiştir.²²⁶

Sünni İslâm tasavvuf anlayışında altın silsilenin ve hafî zikrin ilk dayanağı kabul edilen Hz. Ebubekir de aynı zamanda Hz. Peygamberin ashâbı ve Hulefâ-î Râşidîn arasında zühd ve veranın öncülerinden sayılmış ve ilk defa süfiyâne sözleri terennüm eden kişi olmuştur.²²⁷

Hz. Ömer de dünyalık heveslere tamah etmemiştir. Mü'minlerin halifesi olduğunda bile üzerindeki hırkada on iki yama bulunuyormuş. Dünyayı âdeta bir çöplük gibi görmüş, ona tenezzül edenleri de uyarmıştır. Hizmetkârları bulunduğu halde sırtında odun taşıdığını görenlerin: “Niye adamlarına taşıtmıyorsun?” demeleri üzerine onlara: “ Nefsimi ıslah etmek istiyorum.” cevabını vermiştir. Onun nefsiyle girmiş olduğu bu mücadelesi mutasavvıflar için güzel bir örnek teşkil etmiştir.²²⁸

Zühdüyle, takvâsıyla, hayâsıyla, edebîyle, cömertliğiyle, Kur'ân okumaya düşkünlüğüyle, ağlamasıyla, sabrı ve daha nice örnek vasfıyla bilinen Hz. Osman (r.a) da sûfilere örnek teşkil etmiştir. Hz. Peygamber'i en sıkıntılı anlarında bile yalnız bırakmamış, ona malıyla ve servetiyle destek çıkmıştır. Özellikle Ceyşu'l-Usra diye bilinen Tebük savaşı'nda ordunun teçhizi için ticaret kervanını tüm develeriyle birlikte İslâm'a hizmet için bahşetmiştir. Ayrıca Rûme kuyusunu bir Yahudi'den satın alarak Müslümanların istifadesine sunmuş olması da onun ne kadar cömert olduğunu göstermesi bakımından büyük bir öneme haizdir.²²⁹

Cüneyd-i Bağdadi (ö.909) gibi büyük Mutasavvıf ve sûfiler Hz. Ali (r.a) hakkında şunu demişlerdir: “Eğer savaşlarla fazla meşgul olmasaydı, bizim ilmimize dair çok şey söylerdi. Çünkü o, Allah'ın kendisine ledünnî ilim verdiği kâmil bir insandı.” Hz. Ali namaz kıldığında rengi değişir, sarsılırdı. Onun bu halini

²²⁶ Erol Göngör, **İslâm Tasavvufunun Meseleleri**, Ötüken Yay. İstanbul 1996, s.54.

²²⁷ Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.88.

²²⁸ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.99.

²²⁹ Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.91.

görenlerin: “Ne oluyor ya imam?” demelerine cevaben: “Emaneti sahibine teslim ediyorum, korkarım kabul etmez.” derdi.²³⁰

Hz. Peygamberin yaşadığı zühdi hayat diğer sahâbe tarafından da benimsenmiş ve yaşanmıştır. Özellikle Ebû Hüreyre, Ebû Zerr el- Gıfârî, Selman-î Fârisî, Ebû Mûsâ el-Eş’ârî, ‘Ammâr b. Yâsir, Habbâb b. Eret, Süheyb-i Rûmî gibi sahâbeler dünyevi zevklerini bir kenara bırakıp Allah’ın emirlerine sarılmışlardır. İslâm tarihi kaynakları Ebû Zer el-Gıfârî, Huzeyfetü’l Yemânî ve İmrân b.Husaynel-Huzâî’nin ilk zahidler olduğunu kaydetmektedir.²³¹

Hulefâ-î Râşidîn’den sonra İslâm topraklarının hızla genişlemesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan çeşitli siyasi çalkantılar ve idarecilerin baskı uygulamaları kendilerine tepki olarak halkın bir kesimini zühde yöneltmiştir.²³² Yine fetihlerin genişlemesiyle birlikte ganimet malları çoğalmış ve İslâm beldelerinde refah seviyesinde yükselme meydana gelmiştir. Artan bu refah seviyesiyle birlikte Hz. Peygamber ve ashâbın yaşamış oldukları zühdi hayat unutulmuş, dünyanın süsü ve ziynetlerine dalınmıştır.

Müslümanlar arasında lüks hanelerde oturma, lezzetli yemekler yeme ve çokça cariye edinme gibi konforlu bir hayatı tercih edenlere karşılık dünyanın aldatıcı malına ve süsüne değer vermeyen Hz. Peygamber ve sahâbeyi örnek alan Hasan-ı Basrî, (ö.728) Üveys el-Karanî, (ö.657) Ömer b. Abdülaziz (ö.720) gibi tâbiinler, zühde dayalı bir hayat tarzını benimsemişlerdir. Bu durum hicri II. asrın sonuna kadar devam etmiştir.

Sûfî ve tasavvuf kavramları hicri II. asrın ikinci yarısından sonra kullanılmaya başlanmıştır. Hicri II. asrın sonlarına doğru ise tasavvuf sistematik hale gelmiş ve yaygınlık göstermiştir.

²³⁰ Ebu Nasr es-Serrac, **el- Luma**, thk. thrc. Doktor Abdulhalim Mahmud, Taha Abdulbaki Surur, nşr. Darü’l Kütübü’l Hadis Mısır, s.179.

²³¹ Göngör, **İslâm Tasavvufunun Meseleleri**, s.54.

²³² Altıntaş, **Tasavvuf Tarihi**, s.6.

Kalpler hakkında ilk söz söyleyen Kufeli Ebû Haşim,²³³ (ö.733) sûfiler için Remle’de ilk defa tekke inşa etmiştir.²³⁴ Süfyan es-Sevrî’nin (ö.778) onun hakkında “Ebû Haşim’i görünceye dek sûfilîğin ne olduğunu bilmezdim.” diyerek kendisinden söz ettiği Ebû Haşim sûfî lakabıyla anılan ilk zattır.²³⁵ Ma’ruf Kerhî (ö.815-16?) de ilk olarak tasavvuf târifini yapmıştır. Bu dönemde tanınan zahidler Dâvut Tâî (ö. 777), Râbi-atû’l Adeviyye (ö.801), Fudayl b.Iyâd (ö. 802), Şakîk Belhî (ö. 809) ve Ma’ruf Kerhî’dir.²³⁶

Hicri III. asırda İse büyük tasavvuf erbabının yetiştiği, tasavvufun müstakil bir ilim dalı olarak inkişaf edip ortaya çıktığı dönemdir. Fıkhi, itikadî mezhepler ile Bâtınîlik, Karmatîlik gibi batıl cereyanlar ve felsefî cereyanların tümü bu dönemde ortaya çıkmıştır. Tasavvuf ilmine dair ilk eserler bu dönemde yazıldığı gibi ilk tasavvufî kavramlar da bu dönemde kullanılmış ve her tarafa yayılmıştır.

Hicri VI. asırla birlikte tarikatlar ortaya çıkmaya başlamış ve zahidâne hayat yaşayanların yoluna tarikat denilmeye başlanmıştır. Gazalî bu asırda sünni İslâm anlayışıyla sûfilik arasında bir bağlantı sağlayarak sûfilîğin İslâm dışı bir istikamete yönelmemesi için büyük gayret sarf etmiştir.²³⁷ Günümüz anlayışıyla uyumlu olan tekke, zâviye, şeyh-mürîd ilişkileri ve ilk tarikatlar bu dönemde kurulmuştur. Kurulmuş olan bu tarikat ve kurucularını kısaca şöyle zikredebiliriz. Bağdat’da Abdulkadir Geylânî Kâdirilik, Basra’da Ahmed Rifâî Rifaîlik, Türkistan bölgesinde Hoca Ahmed Yesevî (ö.1166) Yesevîlik. Bunlar arasında ilk kurulmuş olanı ise Şeyh Abdulkadir Geylânî tarafından kurulan Kâdirilik’tir.

Şimdi de araştırma konusu yaptığımız Arapkendî’nin tasavvufa bakışını ele alalım:

Mârifetullah erbabı şeyh Muhammed Arapkendî tasavvufu şöyle ifade etmektedir: “Birçok mutasavvıf kendi perspektifinden bakarak tasavvufun mahiyeti

²³³ Cavit Sunar, **Ana hatlariyla İslâm Tasavvufu Tarihi**, Ankara Üniversitesi Yay. 143, Ankara 1978, s.101.

²³⁴ İbrahim Sarmış, **Teorik ve Pratik Açından Tasavvuf ve İslâm**, Ekim Yay.2.Baskı İstanbul 1997, s.53.

²³⁵ Abdurrahman Câmî, **Nefahât**, trc: Lamî Çelebî, Mârifet Yay. İstanbul 1980. S.86.

²³⁶ Yılmaz, **Ana Hatlariyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.100.

²³⁷ Göngör, **İslâm Tasavvufunun Meseleleri**, s.66.

hakkında birbirinden farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bana göre tasavvufun en iyi tanımı bazı mutasavvıfların yaptığı şu tanımdır: “Tasavvuf; vakti en iyi olanda harcamaktır.” Arapkendî yaptığı bu tanıma şöyle bir yorum getirmektedir. “Hangi vakitte hangi amelin daha hayırlı olduğunu belirtmek, tahassüs ister. Yine her bir vakit için kalbî ve fizikî amellerin, tebliğin ve irşâdın, Müslüman topluma hizmetin, infakın ve diğer faaliyetlerin hangisinin daha uygun olduğunu tespit etmek gerekmektedir.”²³⁸

Arapkendi, tasavvufun amacı hakkında şöyle der: “Tasavvufun gaye ve meyvesi kalbin aynasını yaratılandan Yaradan’a çevirmektir. Zira kalp aynı anda iki farklı şeye taalluk etmez. Öyleyse müridin dünyadan ve dünyalıktan takatı nisbetinde peyderpey ilişkisini kesmesi gerekmektedir.” Bir diğer amaç ise varlığı terk etmek ve “beni” ortadan kaldırmaktır. Öyleki bazı tasavvuf erbabı “ben” bir kulum demeyi bile kibir addetmiştir. İmam Rabbanî bu konuda şu ifadelere yer vermektedir: “Tasavvufun ilk evresi Allah’ın huzuruna varmak ve onu murakabe etmek için çaba sarf etmektir. Son evresi ise kalbin hiçbir durumda Allah’tan gafil olmamasını gerektiren bu haleti ruhiyeyi benimsemektir.” Arapkendî İmam Rabbanî’in ifadelerine şöyle bir açıklama getirmektedir: “Bizim yolumuzun gayesi İmam Rabbanî’nin de dediği gibi kalpten mâsivâyı söküp atmak ve dünya sevgisinden el etek çekmektir. Bu, tarlayı diken ve zararlı otlardan arındırmaya benzer. İşte sûfî bunları yaptığında varlığı terk etmiş, nefsi küçümsemiş ve nefsin ayıp ve kusurlarını yüzüne vurmuş olmaktadır. Söz konusu durumlar tasavvuf seyrüsülûkuna ilk defa başlayanların gördükleri durumlardır. Bunlar tasavvufa giren bir sûfiden ilk olarak istenen şeylerdir.”

Arapkendî, Allah’ın huzurunda hazır bulunmanın tevhid kelimesini sürekli tekrarlamaktan ibaret olmadığı, bunun birçok farklı yolunun olduğunu dile getirmektedir. Zira kendisine göre ayıplarını ve eksikliklerini görmek, Yaradan’a boyun eğip ona sığınmak da Allah’ın huzurunda bulunmaktır. Arapkendî peygamber efendimizin şu sözünü bu duruma delil getirmektedir: “Allah bir kuluna iyilik yapmak istediğinde ayıp ve eksiklerini kendisine müşâhede ettirir.”

²³⁸ Muhammed Salih el-Ğursî, **et-Tasavvuf ve Harekatü’l İslahî ve’t Tecdîdî**, Ravza Yayınları 2008, s.27; Muhammed Salih Ekinci, **İslah ve Tecdid Hareketleri Özelinde Tasavvuf**, trc. Muhammed Ateş, İstanbul 2012 s.32.

O, sözlerine şöyle devam etmektedir: “Kalbi riyazata devam etmek ve ona önem göstermek, varlığı terk etmeyi meydana getirir. Yine bunu idame ettirmek enaniyeti ortadan kaldırır. Sûfî, kalbini Allah’a yönelttiğinde ve derununu Hakk’ı temaşaıyla süslediğinde onu her şeyde görür olur ve asıl varlığın sadece Allah olduğuna inanır. İşte buna tasavvuf ıstılahında “mârifetullah”, bunu yapana da “el-ârif-u billah” denir.”

2.2.ARAPKENDÎ’YE GÖRE MÜRİD VE SORUMLULUKLARI

Mürîd kelimesi, sözlükte isteyen, arzulayan anlamlarına gelmektedir.²³⁹ Tasavvuf ıstılahında ise Allah’a vuslatı arzulayan, diğer bir ifadeyle Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmak isteyen ve bu işin eğitimini verecek bir şeyhe bağlanan kişiye denilir.²⁴⁰ Diğer bir ifadeyle “İradesini Hakk’ın ve şeyhinin iradesine teslim etmiş kimse”dir mürîd. Aziz Mahmud Hüdâyî, mürîdi“gerçekte iradesi olmayandır. Her mürîdin muradı vardır; hakiki mürîdin muradı Allah’tır.” şeklinde ifade etmiştir.²⁴¹ Aynı zamanda mürîd dileyen, talep eden nefsinin dünya nimetlerinden alıkoyup soyutlayan, ibadetlerle meşgul olduğu için lezzetlerden yüz çevirendir.²⁴²

Tasavvuf yoluna giren mürîtte bulunması gereken birtakım vasıflar vardır. Bu vasıflar: Allah Teâlanın kulları için takdir ettiği yazgıya rızâ, Allah’ın mü’minler için belirlemiş olduğu cennet va’dine tam bir güven, ihlâslı bir şekilde çalışmak, bela ve musibetler karşısında şükür ve işlenen bütün günahlar için tevbe etmeyi ifade edebiliriz.²⁴³ Bunların dışında mürîd, şeyhinin kendisine yasakladığı şeylere riayet etmesi, kardeşlerinin hizmetinde bulunması, şeriâtın kendisini sorumlu tuttuğu sınırları muhafaza gibi sorumluluklardan da söz edilebilir.²⁴⁴

Arapkendî, tarîkat ve tasavvuf eğitimine başlayan mürîdlerine öncelikle tevbe etmelerini, sonra işlemiş oldukları günahlardan ötürü pişmanlık duymalarını ve bir daha o günahı işlememeye azami gayret göstermelerini tembihlemiştir. Tevbesine

²³⁹ Selami Şimşek, **Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü** (TETS), Litera Yay. İstanbul 2017, s. 253

²⁴⁰ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü** s.454.

²⁴¹ Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.185.

²⁴² Kâşânî, **Tasavvuf Sözlüğü**, s.499.

²⁴³ Ebu Naim Ahmed bin Abdullah bin Ahmed Bin İshak bin Musa bin Mihran el-İsfahanî, **Hilyetü’l Evliya ve Tabakatü’l Esfiya**, Darü’l Kitâbü’l Arabi Beyrut, Darü’l Kütübü’l İlmiye Beyrut h.1409, 10: s.60.

²⁴⁴ Kuşeyri, **Risâlet’ül Kuşeyri**, S.112.

sahip çıkan ve gereklerini yerine getiren salık, kalbini günahların kirlerinden arındırmış, ilahi feyzi alacak noktaya gelmiştir.²⁴⁵

Arapkendî'nin mürid ve müntesiplerine diğer bir öğüdü ise bağlı bulundukları mürşide tam bir teslimiyet ve sadakat içinde bağlanmalarıdır. Çünkü tarikat adabı tam da bunu gerektirmektedir. Sâlikin, girdiği tasavvuf yolculuğunda başarılı olabilmesi için etrafı mürşid dolu olsa bile şeyhinden başkasını görmemesi gerekmektedir.²⁴⁶

Müritlerin taşımalarını istediği sorumluluklardan biri de, her zaman sünnet-i seniyeğe bağlı kalmalarıdır. Sâlikin çaba gösterip sünnet ahlâkıyla ahlâklanması gerektiğini şu sözleriyle ifade etmektedir: “Bir sâlik, sünnete uymayan riyazi bir hayata ne kadar devam ederse etsin, maksadına ulaşması mümkün değildir. Sünnete uygun bir ahlâkı yaşayabilmek için de, ancak bu ahlâka ermiş bir mürşidin sohbetine devam edip talimatlarına uymakla mümkün olmaktadır.”²⁴⁷

Onun öğütlediği bir başka husus da salıkların az yemeleri az konuşmaları ve az uyumalarıdır. Tarikat ve tasavvuf yoluna girenlerin şüpheli ve haram şeylere bakmalarını hoş görmemiş ve buna asla müsaade etmemiştir. Aynı zamanda helâl rızıktan olsa bile onlara karınlarını tıka basa doldurmayı uygun bulmamıştır. Zira dolu bir karın ve mide, kişiyi Allah'ı anmaktan, ibadetin haz ve lezzetinden mahrum bırakmaktadır.²⁴⁸

Sâlikler için önemli bulduğu bir diğer konu da olabildiğince günahlardan kaçınmalarıdır. Tarikat ve tasavvuf hayatı boyunca vermiş olduğu ahlâki ve edebi derslerin tümünde nafile ibadet ve zikirden ziyade, müridlerinin azami ölçüde günah ve günaha sevk edecek saiklerden uzak durmaları için gayret sarf etmiştir. Arapkendî, bu konuda: “Dinimizin tâlimâtlarına göre Cenâb-ı Hakk, kullarında nafile ibadetlerinin hesabını sormaz. Fakat işledikleri en küçük günahın hesabını sorar.

²⁴⁵ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.133.

²⁴⁶ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.133.

²⁴⁷ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.133.

²⁴⁸ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.135.

Çünkü günah işleyen her insan, ya nefesine ya da başkasına zulmetmiş olur. Küçük de olsa yapılan zülmün hesâbı sorulur” demiştir.²⁴⁹

Arapkendî, müridlere mürşidleri tarafından verilmiş talimatlara uymalarını ve hiçbir şekilde itiraz etmemelerini tavsiye etmiştir. Tasavvufî yaşantıda şeyh tarafından verilen emirlerin Kur’ân ve sünnetle çelişmemesi durumunda salîklerin mümkün mertebe mürşidlerine uymalarını istemiştir. Mürşidlerinin talimat ve öğretilerine muhalefet etmek kendileri için yarardan daha çok zarar getireceğini dile getirmiştir.²⁵⁰

Günlük zikir ve evrâda da önem veren Arapkendî, sâliklerin düzenli ve muntazam bir şekilde bu görevleri yerine getirmelerini, bir de zikir esnasında kalbe gelen havâtırı söküp atmalarını talep etmiştir. Zira kalbe gelen havâtır ya da hitap, Rabbanî olabileceği gibi, melek, şeytan, nefis kaynaklı da olabilmektedir. Haktan gelene havâtır-ı hak, melekten olana ilhâm, nefisten kaynaklı olana hacis ve şeytan kaynaklı olana da vesvese denilmektedir.²⁵¹ Başlangıç seviyesindeki sâlikler bu tür hisleri birbirinden ayırt etmek için gerekli zahiri ve bâtını bilgilere sahip olamadıklarından bu hisleri terk etmeleri, eğer terk edemiyor veya zorlanıyorlarsa durumlarını şeyhlerine açmaları gerekmektedir.²⁵²

Müridin taşıması gereken sorumluluklardan bir diğeri ise mürşidini unutmaması ve ona olan iştiyakını kaybetmemesi için her gün belirli bir zaman diliminde mürşidi için râbıtaya durmasıdır. Zira mürid, râbıta vasıtasıyla mürşidini zihninde canlandırır, onunla yüz yüze gelir ve kendisinden feyiz alır.²⁵³ Bu uygulamayla kalbini mürşidine zabt-u rabt eden sâlik, şeyhini zihninde canlandırmış ve kalbinden mal, evlat, dünya ve sevgisini atmış olur.²⁵⁴

Arapkendî, sâlikin tarikat ve tasavvuf eğitimi sırasında görmüş olduğu ilham, keşif, kerâmet gibi özel hallerini mürşidi dışında başkalarına açmamasını ve gizli tutmasını istemiştir. Zira o, bu hallerin izhar edilmesinin sülûkteki mertebe ve

²⁴⁹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.135.

²⁵⁰ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.137-138.

²⁵¹ Kâşânî, **Tasavvuf Sözlüğü**, s.229.

²⁵² Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.138.

²⁵³ Ferit Aydın, **Tarikatta Râbıta ve Nakşibendilik**, Süleymaniye Vakfı, Yay. İstanbul 2000, s.18.

²⁵⁴ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.138.

makamın düşmesine ve işlenen amellerin boşa gitmesine neden olabileceğini belirtmiştir.²⁵⁵

2.3 MÜRİDİN ADABI

Edep, sâlikin ifrat ve tefritten uzak, orta bir yol tutması, ifrat ve tefrit arasındaki sınırları muhafaza etmesidir.²⁵⁶ Aynı zamanda edep, ahlâkı güzelleştirip tezyin etme, söz, fiil ve davranışları temizleyip saf hale getirmektir.²⁵⁷

Müritten istenen tutum ve davranışlardan biri de, şeyhin sohbet ve âdâbına riayet etmesidir. Zira âdâbın muhafazası demek kalbin muhafazası demek olacağından, sâlikin mürşidinin huzurunda müeddep bir vaziyetle durması onun gönlüne muhabbetin ifâza olunmasına vesile olacaktır.²⁵⁸

Arapkendî, yaşadığı yirminci asrın tüm olumsuzluk ve buhranlarına rağmen, Kur'ân'ın da işaret ettiği bir zümre ya da topluluğun hak üzere kalmasını, iyiliği emredip kötülüğü yasaklaması emrini şiâr edinmiş,²⁵⁹ bunun için de âlimlerden müteşekkil bir zümre yetiştirerek toplumun ıslah olmasına bir nebze de olsa katkı sağlamıştır. Bunun için de tasavvuf âdâbı konusunda müntesibi konumundaki herkesi eğitime tabi tutmuş ve nasıl davranmaları gerektiği noktasında edeple alakalı onlara birtakım sorumluluklar vazetmiştir. Bunlar:

Mürid, şeyhi ayakta olduğu müddetçe oturmaz, şeyhin içeri girip çıkması sırasında da hürmeten ayağa kalkar, mürşidinin selamını alıp kendisine selam verdiğinde ise tevazu içinde ellerini bağlar ve sesini olabildiğince alçaltır. Zaruri durumlar dışında yüzü her zaman şeyhine dönük olur ve hiçbir suretle ona sırtını çevirmez.²⁶⁰

Sâlik, yaşamış ve görmüş olduğu mânevî hallerin tümünü saklamadan, eksiksiz ve kendinden bir şey katmadan mürşidine anlatmalıdır. Onunla konuşması için müsait zamanlarını kollamalı ve konuşurken de, laubalilikten kaçınmalıdır.

²⁵⁵ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.137.

²⁵⁶ Kâşânî, **Tasavvuf Sözlüğü**, s.46.

²⁵⁷ Ali Kâşânî Natanzî, **Tasavvufun ana esasları**, s.201.

²⁵⁸ Ali Kâşânî Natanzî, **Tasavvufun ana esasları**, s.215.

²⁵⁹ Âl-i İmmran, 3/104.

²⁶⁰ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.132.

Huzuruna çıktığında şeyhi meşgul ise sükût ederek beklemeli, meşguliyeti sona erdiğinde ise durumunu izah etmelidir.²⁶¹

Mürşidi yolda yürürken mürid, ondan birkaç adım geride durmalı ve elleri bağlı bir şekilde tevazu içinde yürümelidir. Arapkendî'ye göre bunlar mürid için tasavvuf adabındandır. Yine ona göre mürşid kendisine ikramda bulunduğunda mürid, şeyhinin ikramını kıyam halinde kabul etmeli, kendisine verdiği hediye de büyük bir itina ile saklamalı, sıradan bir eşya gibi kullanmamalıdır.²⁶²

Ayrıca Arapkendî'nin gözünde tasavvuf adabından biri de mürşidin kendisine verdiği evrâd ve ezkârı müntesibin harfîyen yerine getirmesidir. Mürid, mürşidinin izni ve müsaadesi olmaksızın sefere çıkmamalı, mürşid tarafından ona tevdi edilen görev ve sorumlulukları da sorgusuz sualsiz ifa etmelidir.²⁶³

Onun, öğütlediği bir diğer konu ise müntesibin şeyhinde gördüğü halleri ve sırları başkalarına ifşa etmemesi, onları büyük bir itina ile muhafaza etmesidir. Arapkendî'ye göre sâlik, hayatını Kur'ân ve sünnete göre ayarlamalı, vaktini en iyi şekilde değerlendirerek her şeyi zamanında yapmaya gayret göstermelidir.²⁶⁴

Mürid, şeyhin huzuruna girdiğinde edep ve tevazu içinde girmeli, yer gösterilirse gösterilen yere, gösterilmese uygun bulduğu bir yere oturmalıdır. Sohbe katılacağı zaman zaruret hali hariç abdestli olmalı, kıyafetinin de temiz olmasına dikkat etmelidir. Aynı şekilde mürid sohbe katılacağı vakit dünya işlerini bir kenara bırakmalı, sohbetten feyiz almaya çalışmalıdır. Sohbet esnasında şeyhinin söylediklerine kulak kesilmeli, başkalarının dikkatini dağıtacak gereksiz iş ve işlemlerden de kaçınmalıdır.²⁶⁵

²⁶¹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.139.

²⁶² Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.139-140.

²⁶³ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.140.

²⁶⁴ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.140.

²⁶⁵ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.139.

2.4. SOHBET

Sohbet kelimesi dostluk, arkadaşlık, söyleşi, yârenlik, hoşça konuşarak vakit geçirmek, hasbihâl etmek,²⁶⁶ ünsiyet kurmak, bedenen ya da kalben uzun süren beraberlik hali, dini ve dünyevi konuların konuşulduğu toplantı gibi manalara gelmektedir. Kur'ân'ı Kerîm'de Hz. Ebubekir'in Rasûlullah'ın sahibi (arkadaşı) olduğundan söz edilmektedir. Sohbet kavramının sözlük anlamı dikkate alınarak Resûlullah'ın sohbetinde bulunan Müslümanlar için sahâbe ya da Ashâp denilmiştir. Hz. Peygamber sohbet yoluyla sahâbeyi eğitip irşâd ettiğinden onun bu yolunu takip eden sûfî ve mutasavvıflar da kendi sohbet halkalarını kurarak insanları irşâd etmişlerdir.²⁶⁷ Sohbet, ilk dönem sufilerinden itibaren İslam tasavvufunun içinde yer edinmiştir. Ancak günümüzde yaygın olarak bilinen manasıyla değil; arkadaşlık etmek manasında icra edilmiştir.²⁶⁸

Şah-ı Nakşibend hazretleri: “Bizim tarîkatımız sohbettir. Halvette şöhret, şöhrette âfet vardır. Hayır, Hakk için olan cemiyettir. Sohbete devam ede ede hakiki iman sahibi olunur.” şeklindeki sözleri Nakşibendi tarîkatında sohbetin önemini göstermektedir.²⁶⁹

Sohbette hem sözlü eğitim, tebliğ ve irşâd, hem de hâl eğitimi ve mânevî yansıma açısından hâl transferi bulunmaktadır. Sohbet, şeyh veya görevlendireceği vekili aracılığıyla mürid ve salîklerin belli bir zaman ve mekânda bir araya gelmesi söz, fiil ve hâl ile iletişim ve etkileşime geçmeleridir.²⁷⁰

Beşerî eğitimde en etkili ve verimli yöntem kişinin rol model olarak örnek bir ahlâki kişiliğe sahip olmasıdır. “Mü'min mü'minin aynasıdır.”²⁷¹ hadisinde ifade

²⁶⁶ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, IV, s. 2400-2401; Me'lûf, Luvis **el-Muncid**, İntişârâtü'l İslâm, Tahran h. 1379, s. 416; İbrahim Mustafa- Ahmed Hasan Zeyyat v. dğr. Mu'cemü'l-Vasît, Mektebet'ş-Şurûku'd-Duvelîyye, Kahire, 2004, s. 553.

²⁶⁷ Süleyman Uludağ, “Sohbet”, **DİA**, 2009, XXXVII, s.350.

²⁶⁸ Bkz. Şaban Arğun, “Mütekaddimîn Dönemi Eş'arî Kelâm Âlimlerinin Tasavvufa Bakışı (İbn Fûrek Örneği)”, Yüksek Lisans Tezi, (**Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Kelam ABD**), Diyarbakır, 2016.

²⁶⁹ Abdulmecîd b. Muhammed Hânî, **el-Hedâiku'l-verdiyye fi hakâiki ecillâi'n nakşibendiyye**, Cihan Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul h. 1296, s.3. Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul h. 1296, s.3.

²⁷⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, **Tasavvufî Hayat**, Erkam Yayınları, İstanbul 2014, s.171.

²⁷¹ Ebû Davud, Edep, 49.

edildiği gibi, kişinin kendini güzel huylarla donatması ve o huylara sahip olan temiz, pak kişilerle yaren olması gerekmektedir.²⁷²

Sühreverdi de avârifü'l meârif'te bu konuyla alakalı şunları ifade etmiştir: “İnsan, bir şahsın arkadaşlığına ve sohbetine meylettiği zaman kendisini şöyle bir kontrol edip kime meyledip muhabbet beslediğine bir bakmalı; muhabbet beslediği kimsenin, hallerini dinin ölçülerine göre ölçmelidir. Eğer onun hallerini güzel ve düzgün buluyorsa; kendisinin de iyi hâl sahibi olduğunu bilsin ve buna sevin. Çünkü Allah'ı Teâlâ, onun hâlini güzelleştirmiş ve kardeşinin aynasında onun güzel hâli yansımıştır. Eğer meyl ve muhabbet beslediği kimsenin fiil ve hallerinin bozuk olduğunu görürse; (önce) kendisini ayıplayıp kınamalıdır. Çünkü arkadaşının hâl ve ahlâk aynasında kendi kötü hali yansımıştır. Bu durumda ona gereken; böyle bir arkadaştan, aslandan kaçır gibi kaçmaktır. Çünkü onunla beraber oldukları sürece zulüm ve bozukluğu artacaktır.”²⁷³

İnsanların farklı düşünce dünyalarına, sosyolojik ve psikolojik gibi farklı karakter ve yapılar sahip olmaları, tarikatların çok ve çeşitli olmasının temel nedenleri arasında sayılmıştır. Tarikat ve tasavvuf erbabı mürşitlerin görevleri, bu farklı karakterlerin imtizacıyla bir araya gelen salık ve müridleri, esas gaye olan Tarikat-ı Muhammediye'ye ulaştırmak olmalıdır.²⁷⁴

Sohbetle ilgili bilgilere yer verildikten sonra şimdi de Arapkendî'nin sohbet anlayışına yer verilecektir.

Arapkendî diğer şeyh ve tarikat erbabı gibi her yerde sohbet yapmamıştır. Sohbet yapmak istediğinde uygun zaman ve mekânı kollamış, o günün ya da var olan konunun anlam ve önemine binaen konuşmuştur. Örneğin tâziye, insanlar arası sulh ve benzeri münasebetler hariç, sırf insanlar sıkılmasın diye gelişi güzel sohbette

²⁷² Yılmaz, **İslâm Tasavvufu**, s.507.

²⁷³ Şihâbüddîn Sühreverdî, **Avârifü'l Meârif**, (Gerçek Tasavvuf), Tercüme ve Tahriç, Dilâver Selvi, Semerkand Yayınları İstanbul 2010, s.545.

²⁷⁴ Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi vakfı Yayınları İstanbul 1994, s.132.

bulunmamıştır. Onun sohbetleri genellikle tarikat eğitimine devam eden salıkları eğitmeye yönelik olmuştur.²⁷⁵

Yukarıda değindiğimiz gibi Arapkendî, gittiği her yerde, bulunduğu her cemaat veya mecliste sohbet edip konuşmayı âdet edinmemiştir. Çok konuşmayı sevmemiş ve çok konuşmanın faydasına da inanmamıştır. Sohbetlerinde genellikle kısa ve öz bir şekilde ihtiyacı gözeterek konuşmuştur. Onun, insanlar üzerinde bariz bir etkisi olmuştur, ancak bu etkisi onun sohbetlerinde akıcı bir üslûba ya da çok güzel konuşma yeteneğine sahip olduğundan değildir. Zaten sohbetleri büyüleyici bir etkiye ve insanları kendinden geçirecek özellikte de olmamıştır. Çünkü o, daha ziyade takvâsıyla, ihlâsıyla, eşsiz bir edebe sahip oluşuyla insanları kendine hayran bırakmış, lisan-ı hâl denilen beden dilinin lisânı-i kâl denilen söz dilinden daha etkili olduğunu kabul ederek Bâyezîd-i Bîstâmî'den (ö.848?) şu sözü aktarmıştır: “Hâlimizden etkilenmeyen sözümüzden etkilenmez, etkilense de etkisi kalıcı olmaz.”²⁷⁶

Arapkendî'ye göre sohbet, salık ve müridin şeyhiyle aynı yerde beraber bulunması anlamına gelmekte olup iki kısma ayrılmaktadır.

Sûkut-i sohbet; müridin, sükût halinde olan mürşidinin huzurunda bulunmasıdır.

Arapkendî'ye göre en makul ve mürid için en faydalı sohbet bu sohbettir. Zira bu sohbet Nakşibendi tarikatının büyüklerinden Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî, Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî ve oğlu Şeyh Muhammed Diyauddin gibi zatlar tarafından da benimsenmiş ve uygulanmış bir sohbet metodudur.

Tekellümî Sohbet; mürşidin sözlü ifade şeklindeki konuşmasıdır. Fakat şeyhin müridlerine vaaz edip ilgi çekici hikâyeler anlatması biçimindeki konuşmaları değil, okumuş olduğu evrâd ve zikirler hakkında bilgi vermesi, müritlerin seyrüsülûk

²⁷⁵ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.148-149.

²⁷⁶ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.149.

esnasında karşılaşp çözemedikleri problemleri vuzuha kavuşturması ve onları hizmete teşvik edip kendilerine rehberlik etmesidir.²⁷⁷

Arapkendî bir gün müridlerine sohbet verirken onlara şu ikazda bulunmuştur: “Evinizde bulunduğunuz zamanki mânevî haliniz ile bizim yanımızda bulunduğunuz zamanki mânevî halinizi karşılaştırınız. Eğer arada pek bir fark göremiyor ve bir şey hissedemiyorsanız bize gelmeniz size mânevî açıdan herhangi bir fayda ya da yarar sağlamayacaktır.”²⁷⁸

Yine yapmış olduğı sohbetlerin birinde müridlerine hitaben: “Sizlerden biri bizden daha iyi ve daha faydalı bir menbâ (şeyh, mürşid) bulursa bizden taraf onlara müsaade vardır. Hatta böyle bir menbâyı bulduğı halde bizi bırakıp gitmeyene hakkımızı helal etmeyiz” demiştir.²⁷⁹

Sûfî, “ibnülvakı” olması hasebiyle içinde bulunduğı vakti değerlendiren, vaktin ve halin gereklerini yerine getiren, geçmiş ve gelecek tasasından kurtulandır. Onun yegâne hedefi ise vakit ve halin hükmünden kurtulmuş olan zamana ve haline hükmedebilen “ebülvakı”e ulaşmaktır.²⁸⁰

Arapkendî, vaktini evlâ olanda geçirmiş, tarîkat ve tasavvuf yolunda olan salîkin de kısa bir an için bile olsa zamanının değerini bilmesini, mürşidiyle beraber olduğı her anını ganimet saymasını istemiştir. O, bu konuyla alakalı olarak başından geçen bir örneğı şöyle anlatmaktadır. “Bir seferinde Şeyh Masum hazretlerinden, memlekete dönmek üzere izin almıştım. Dönüş hazırlıklarımı yaparken şeyhin küçük kardeşi Şeyh İzzeddin (ö.1992) çıkageldi: ‘Dergâhtan ayrılmaya ne kadar var?’ diye sordu. ‘Yarım saat’ diye cevap verince Şeyh İzzettin; ‘Yarım saat az zaman değildir’ diyerek vaktin ne kadar değerli olduğunu vurguladı.”²⁸¹

Arapkendî, tâliplere yapmış olduğı bazı sohbetlerde tarîkat âdâbına değinmiş ve bu konuda onlara şöyle tavsiyede bulunmuştur: “Tarîkatımızda sülûk yolunda

²⁷⁷ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.152.

²⁷⁸ Ekinci, “**Şeyh Muhammed Arapkendî İlmî ve Tasavvufî Hayatı**”, s.85.

²⁷⁹ Seyyid Abdulhakim Arvasi, Şeyh Fethullah el-Verekanîsî, Şeyh Muhammed Arapkendî, **el-Kelîmatu’l Kudsiye Lisadati’n Nakşibendiye** (el-Minah, el-İşarat, eş-Şezerat), t.y. Basım Yılı.1979, s.223.

²⁸⁰ Semih Ceyhan, “Vakit”, **DİA**, 2012, XXXXII,491-492.

²⁸¹ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.157.

olan her tâlip için edep dışına çıkan davranışlarda bulunmaktan daha zararlı bir şey yoktur. Çünkü bu tür davranışların zararı diğer arkadaşlara da sirayet eder. Bütün yanlışlıklar affedilir, ama edep dışı davranışlar affedilemez.”²⁸²

Âdâp ve âdâbın önemi konusunda bazen de Şeyh Masum’a atıfta bulunarak şöyle demiştir: “Tarîkatımızın âdâplarına ciddi sarılmak korkakları cesur, tembelleri çevik, tamahkârları cömert ve konuşmayı beceremeyenleri hatip yapmaktadır.”

Arapkendî, kalbi ifsada götüren sebeplerin ve insanlar arasında cereyan eden fitnelerin kaynağının haram yemek, kötü insanlarla arkadaşlık yapmak, dünya sevgisi ve kibirden kaynaklandığını ifade etmiştir.²⁸³

O, Nakşibendi tarîkatında en önemli görevin, helâlinden yemeye dikkat etmek, devamlı abdestli dolaşmak, Allah’ı daima kalbinde hazır ve nazır bulmak ve onu sürekli mürakabe etmek olduğunu söylemiştir.²⁸⁴

Sohbetlerinde yeme ve içme konusuna da değinen Arapkendî, tıka basa yemenin çirkinliğine temas etmiş ve gereğinden fazla yemenin de bid’at olduğunu belirtmiştir. Çünkü Nakşibendi tarîkatı bid’atleri terk etme esası üzerine kurulduğundan bu tarîkatta mideyi tıka basa doldurmak uygun görülmemiştir. Bu konuya dair Şah-ı Nakşibend (k.s)’in şu sözünü dile getirmiştir: Fazla yiyin sözünden murad “Fazla yiyin. Fazla amel edin.” Yani diğer tarîkatlara nispeten daha fazla yiyin anlamına gelir. Yoksa tıka basa doyma derecesine ulaşan yemek değildir.²⁸⁵

Arapkendî (k.s) sohbetlerinde Allah’ın cemâl ve celâl sıfatlarının tezahür ettiği tabiat ve doğadan da yararlanmıştır. Bir gün çimenlerin yemyeşil olduğu bir yerde ağaçların gölgesinde otururken etrafında oturmuş olan topluluğa şöyle hitap etmiştir: “Müridlerin bulundukları yerin durumuna göre hâl almaları gerekmektedir. Allah’ın cemâl sıfatının tecelli ettiği yeşil ve ağaçlık yere girdikleri zaman muhâbbet ve rica halleri ağırlık kazanmalıdır. Zira tarîkat büyüklerimiz: ‘Namazların en huzurlu ve en faziletlisi, malum olan mekânlardan sonra çimen ve yeşilliği bol olan yerde kılınanadır’ demişlerdir. Allah’ın kudret ve celâl sıfatlarının mazharı olan

²⁸² Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.174.

²⁸³ Komisyon, **el-Kelîmatu’l Kudsiye Lisadati’n Nakşibendiye**, s.230.

²⁸⁴ Ekinci, **“Şeyh Muhammed Arapkendî İlmî ve Tasavvufî Hayatı”**, s.85.

²⁸⁵ Komisyon, **el-Kelîmatu’l Kudsiye Lisadati’n Nakşibendiye**, s.230.

dağlık, kayalık ve derin vadilerde bulundukları zaman da korku, istiğfar ve iltica halleri galebe etmelidir.”²⁸⁶

Arapkendî, sohbetlerinde bölge halkının sıkıntılarına, meydana gelen fitne ve rezaletlere de değinmiştir. Bu fitne ve rezaletlerin gün geçtikçe arttığını ve önü alınmaz bir şekilde yayıldığını fark etmiş, fakat yaşanan bu olumsuz durumları izale etmek, gücünü aştığı için elinden bir şey gelmediğinden devamlı ızdırıp ve elem duymuştur.²⁸⁷

Arapkendî, memlekette yaygın olan çeşitli hastalıklara işaret ederek mürşidi Şeyh Masum hazretlerinin şu sözünü nakletmiştir: “ İnsanlar arasında yayılan ve sökülüp atılması son derece güç olan üç büyük zararlı haslet vardır; gıybet, kadın ve erkeğin bir arada oturması bir de kendilerini necis olan şeylerden sakınmamaları.”²⁸⁸

2.5. RÂBİTA

Râbîta, tasavvufta büyük önem taşıyan çok önemli terbiye metotlarından birisidir.²⁸⁹ Lügatte iki şeyi birbirine bağlayan bağ, alaka, şey, ilgi, münasebet, bağlılık gibi manalara gelmektedir.²⁹⁰

Tasavvufî eğitim metotlarından sayılan râbîta, Nakşibendi tarîkatına özgü bir uygulama olarak bilinse de farklı isim ve uygulamalarla hemen hemen her tarîkatta vardır.²⁹¹ Tasavvufa dair yazılmış eserlerde râbîta, müşâhede makamına ulaşmış, Allah Teâla'nın zati sıfatlarının künhüne vakıf olmuş bir mürşidi kâmil şeyhe kalbi bağlamak, huzur ve gıyabında onun sûret ve sûretini hayalinde muhafaza etmek şeklinde tanımlanmıştır.²⁹²

²⁸⁶ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.170.

²⁸⁷ Komisyon, **el-Kelîmatu'l Kudsiye Lisadati'n Nakşibendiye**, s.233.

²⁸⁸ Komisyon, **el-Kelîmatu'l Kudsiye Lisadati'n Nakşibendiye**, s.238.

²⁸⁹ Dilaver Selvi, **Kaynaklarıyla Tasavvuf**, Semerkand yayınları, İstanbul 2008,s.527.

²⁹⁰ Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.135; İbrahim Mustafa, Hamid Abdulkadir, Ahmed Hassan Zeyyat, Muhammed Ali Neccar, “**er-Rabite**”, **el-Mu'cemü'l Vesit**, Kahire el-İdaretü'l Ammetü li'l Mü'cemati ve İhya-i et-Türasi 1960, c.I.II, s.369.

²⁹¹ Topbaş, **İmândan İhsâna Tasavvuf**, s.251.

²⁹² Muhammed B. Abdullah Hânî, **Behcetüs Seniye**, Semerkand Yayınları İstanbul 2013, s.180.

Tasavvuf tarihi tetkik edildiğinde râbitanın önceleri şeyhe sevgi ve muhabbet duymak, kalbini ona bağlayarak ondan feyiz almak ve onun davranışlarını taklit etmek şeklinde olurken daha sonraları şeyhin sûretini düşünmeye dönüşmüştür.²⁹³

İnsani bir içgüdü olan râbîta, tamamen insana has bir özellik olup rol model şahsın fiziki, sosyal, rûhi ve ahlâki açıdan başkaları üzerinde olumlu ya da olumsuz etkide bulunmasıdır. Bütün ilim ve sanat dallarında üstat kabul edilen kişiler, o ilim ve sanat dalının mensupları için ideal birer örnek sayılmışlardır. Tasavvufta da gerçek mürşidi kâmil vafına sahip şahıslar mensupları tarafından rol model olarak benimsenmişlerdir.²⁹⁴

Günümüzde modern psikolojinin ortaya koymuş olduğu verilere bakıldığında râbîta için çok sayıda malzemeyi sunduğunu rahatlıkla görebiliriz. Örneğin bir spor ya da sanat dalında kendini yetiştiren birinin bütün dikkat ve çabasını bu alanlara yoğunlaştırması ve bu alanlarda başarılı olmak için kendisini şartlandırması ya da kampa girmesi psikolojik açıdan maddi riyâzet hali sayılmaktadır. Aynı şekilde tasavvufta ibadet ve ahlâka dair kavramlardan olan halvet de Allah'ta fani olmak için ihdas edilmiş mânevî bir riyâzettir.²⁹⁵

Mutasavvıflar râbitanın kaynağını şu ayetlere dayandırmışlardır: “Ey iman edenler, Allahtan korkun ve sadıklarla beraber olun.”²⁹⁶ “Ey iman edenler, Allah'tan korkun, ona yaklaştırmaya vesile arayın. Onun yolunda cihad edin.”²⁹⁷

Her iki ayet de iman sahiplerine takvâlı olmayı emretmektedir. Takvânın elde edilmesi için de birinci ayette Allah'ın sadık kullarıyla birlikte olmak emredilmiş, ikinci ayette ise kişiden kendisini takvâyâ sevk edecek vesileler aramasını ve nefisle mücadelede her türlü yola başvurması istenmiştir.²⁹⁸

Hiç kimse râbîta hakkında 19. asra kadar olumsuz manada bir tenkit ya da eleştiri getirmemiştir. Fakat 19. asırdan sonra özellikle Hindistan'da Nakşibendi

²⁹³ Necdet Tosun, “Râbîta”, *DİA*, 2007, XXXIV, s.378.

²⁹⁴ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.328.

²⁹⁵ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.137.

²⁹⁶ Tevbe, 9/119.

²⁹⁷ Maide, 5/35.

²⁹⁸ Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, s.82.

tarîkatına mensup Ahmed Şehîd Birîlvî ile siddîk Hasan Han Kannevcî ve İstanbul’da Hâfız Seyyid Hoca gibi bazı şahıslar tarafından râbitanın şirk olduğu ve putperest adetlerine benzediği ileri sürülmüştür. Bunların yapmış olduğu eleştirilere özellikle Nakşibendi Hâlidî mensupları eserler kaleme alarak cevap vermişlerdir.²⁹⁹

Râbitadan amaç, gafleti savıp kalbin zulmetini bertaraf ederek şeytanın vesvese ve desiselerinden kurtulup râbita-i huzur’a kavuşmaktır. Râbita-i huzur vasıtası ile mürid, sürekli olarak Allah’ın huzurunda bulunma duygusuna sahip olup, bütün iş ve davranışlarında sanki Allah’ı karşısında görüyormuş gibi bir yaşam sürdürür.³⁰⁰

Arapkendî, Nakşibendi tarîkatı hakkında yazmış olduğu bir risâlede râbitaya yer vermektedir. O, râbitayı şöyle tahayyül etmektedir: “ Mürşid, haşmetli ve vakarlı bir halde saltanat tahtına kurulmuştur. Mürid ise mürşidinin karşısına oturmuş ve kalbinin bütün menfezlerini şeyhine açmıştır. Mürşitten gelen feyizler, ı ışık saçan ışınlar sûretinde mürşidin kalbinden kendi kalbine akmaktadır.³⁰¹

Arapkendîye göre tarîkat büyüklerimiz mutlak manada ittifak ederek şunu söylemişlerdir: “Salîk için tarîkat eğitimindeki en büyük sermaye olan ihlâs, muhabbet ve teslimiyet elde edildikten sonra en büyük hizmet mürşidinin sohbetine devam etmek ve râbitasında bulunmaktır. Zira sülûk yoluna devam eden salîke, şeyhinin emir ve yasaklarını yerine getirme azmini veren ve razı olduğu hizmetlerin şevkini kazandıran yukarıdaki hallerdir. Kendilerinde bu hallerin varlığı zannedildiği halde şeyhinin emirlerine riayet etmeyen ve hizmetinde bulunmayan kimselerde bu hallerin kendileri değil ya gölgesi ya da gölgesinin gölgesi bulunmaktadır.³⁰²

Yine Arapkendî’ye göre râbita: “Müridin, mürşidini bütün hâl ve durumlarda kendisiyle berabermiş gibi hayal etmesidir.”³⁰³

Arapkendî’ye göre râbitanın yapılış adabı şu şekildedir: “Mürid imkânlar el verdiğiince râbitayı gece yapmalıdır. Yine mürid deve oturuşu gibi bir oturuşla oturur

²⁹⁹ Tosun, “Râbita”,XXXIV,378-379.

³⁰⁰ Yılmaz, **İslâm Tasavvufu**, s.501.

³⁰¹ Komisyon, **el-Kelîmatu’l Kudsiye Lisadati’n Nakşibendiye**, s.302.

³⁰² Komisyon, **el-Kelîmatu’l Kudsiye Lisadati’n Nakşibendiye**, s.219.

³⁰³ Komisyon, **el-Kelîmatu’l Kudsiye Lisadati’n Nakşibendiye**, s.219.

ancak bu oturuŖta deve oturuŖunun tersine sağ ayak sol ayağın altından dıŖarıya doğru sarkıtılır. Zira bu oturuŖ kalbi en iyi Ŗekilde adapte etmektedir. Ayrıca rivayete göre bu oturuŖ sahâbenin peygamber efendimizin huzurundaki oturma Ŗeklidir.”³⁰⁴

Yine ona göre râbitanın uyulması gereken âdâplarından birisi de: “Müridin gece râbitaya başladıktan, güneŖ doğuncaya kadar başkalarıyla konuŖmamasıdır. Ayrıca salâkin korku ve sevinç arası bir halle kıbleye yönelerek uyuması da râbitanın âdâplarından bir diğeridir.”³⁰⁵

2. 6. HATME-İ HÂCEGÂN

Bütün tasavvufî ekollerde toplu veya ferdi olarak gerekleŖtirilen birtakım zikirler vardır. NakŖibendi tarîkatına özgü bir zikir eŖidi olan Hatm-i Hâcegân da bu söz konusu tarîkatta toplu halde yapılan bir zikir eŖididir. Genellikle toplu halde yapılan Hatm-i Hâcegân ferdi olarak da yapılabilmektedir.

Hâce kavramı kullanıldığı bölge ve zamana göre Ŗeyh, hoca, âlim, bilgin, efendi, tüccar, muallim ve tahsil görmŖ adam gibi farklı anlamlarda kullanılmış olup oğulu Hâcegân’dır. Yûsuf Hemedânî’nin (.1140) halifesi Ŗeyh Abdilhâlik Gucdüvânî (.1220) ve halifeleri bu lâkabı aldıkları için bu tarîkata Hâcegân adı verilmiŖtir.³⁰⁶

Hatmenin başında ve sonunda Fâtiha ve İhlâs sresinin okunması Kur’ân’ın zeti sayıldığı için bu zikre Hatm-i Hâcegân denilmiŖtir. NakŖibendi tarîkatının eski kaynaklarında bu zikre deęinilmemiŖ ve kimin tarafından ilk olarak başlatıldığı da bilinmemektedir. Ancak tespit edilip araŖtırıldıęı kadarıyla ilk olarak Abdullah Salâhî UŖŖâkî, (.1782) İzhar-ı Esrârı Nihân ez- Envâr-ı Hatm-i Hâcegân adlı eserinde bu zikirden ve uygulama biçiminden bahsetmiŖtir.³⁰⁷

Arapkendî’ye göre, büyük hatme için oluŖturulan halkanın içerisinde İnŖirâh süresini ezbere bilenlerin sayısı on bir kiŖi olduğu halde küçük hatmenin icra

³⁰⁴ Komisyon, **el-Kelîmatu’l Kudsiye Lisadati’n NakŖibendiye**, s.303.

³⁰⁵ Komisyon, **el-Kelîmatu’l Kudsiye Lisadati’n NakŖibendiye**, s.303.

³⁰⁶ Ŗaban Karaköse, **NakŖidend Yolunun Esasları**, İnsan Yayınları, 1. Baskı İstanbul 2004, s.143-144; Muhammed Emin Kurdî Erbilî, **Tenvîru’l-Kulûb fî Mu’aâmeleti’l-‘Allâmî’l-Ėuyûb**, Dâru’l Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1995, s. 566.

³⁰⁷ ReŖat ngren, “Hatm-i Hâcegân”, **DİA**, 1997, XVI,476.

edilmesi tarîkatta bid'at kabul edilmiştir.³⁰⁸ Hatm-i Hâcegân halkasında İnşirâh Sûresi'ni ezbere bilenlerin sayısı on bir ise Hatm-i Hâcegân-ı Kebîr, fakat bu sayı on birden az ise Hatm-i Hâcegân-ı Sağîr denilmiştir.

Arapkendî'ye göre Nakşibendi tarîkatının önemli zikirlerinden biri sayılan Hatm-i Hâcegân'ın mütekaddim âlimlerin indinde o kadar da büyük bir önemi olmamıştır. Selef âlimleri âlî bir himmete sahip olmalarına rağmen hatmeye çok fazla rağbet göstermemişlerdir. Onlar hatmeyi umumu ilgilendiren bela ve musibetlerin def'i söz konusu olduğunda okumuşlardır. Çünkü Nakşibendi tarîkatında hatmeden çok daha önemli olan âdâplar vardır. Hatta bazı büyük âlimler "Keşke bu tarîkatta hatme âdâbı bulunmasaydı" şeklinde temennide bulunmuşlardır. Zira tarîkatta hatmeye daha fazla önem verildiği için bilgi bakımından zayıf ve tecrübesiz olan kişiler, tarîkatı sadece hatme veya benzeri âdâplardan ibaret zannetmişlerdir.³⁰⁹

Müteahhirin âlimler, yaşadıkları dönemde büyük bela ve musibetlerin birbiri üstüne geldiği, mürşid konumunda olanların ise himmetlerinin zayıfladığı, dolayısıyla da hatme âdâplarına riayet edildiği takdirde onun bereketli bir zikir olacağını bildirerek hatmeye önem atfetmişlerdir.³¹⁰

Arapkendî hatme esnasında şu önemli hususlara önem vermiş ve dikkat çekmiştir: Hatme yapanlar, imkânlar dâhilinde dizleri üzerinde ve büyük bir edep içinde oturup düzenli bir halka oluşturmalıdır. Aksi halde oturanlardan birinin edep dışı bir davranış sergilemesi hepsine zarar verebilir. Hatmeyle ilgili bir diğer husus da tarîkat âdâplarına aşina olmayan yabancı kimselerin hatme yapmasına izin verilmemesi gerektiğidir. Ayrıca Arapkendî hatme esnasında oturacak müridlerin eğri ve dağınık bir şekilde oturup halkalarını düzenli tutmamalarına, aralarında boşluk bırakmalarına son derece sinirlenmiştir.³¹¹

³⁰⁸ Komisyon, **el-Kelîmatu'l Kudsiye Lisadati'n Nakşibendiye**, s.242.

³⁰⁹ Komisyon, **el-Kelîmatu'l Kudsiye Lisadati'n Nakşibendiye**, s.233.

³¹⁰ Komisyon, **el-Kelîmatu'l Kudsiye Lisadati'n Nakşibendiye**, s.242.

³¹¹ Komisyon, **el-Kelîmatu'l Kudsiye Lisadati'n Nakşibendiye**, s.242.

2.7.ZİKİR VE VİRD

Zikir, sözlükte yüceltmek, anmak, tesbih etmek, zihinde tutmak gibi manaları ihtiva etmektedir.³¹² Tasavvuf literatüründe ise gönlün Allah'ın huzuruyla itmi'nân bulma³¹³ ve gafletten kurtulma amacıyla Allah'ı anmasına denilmektedir.³¹⁴ Yine Allah'ın kâinattaki tecellisini görüp O'nu tesbih ve takdis ederek³¹⁵ ondan başka var olan her şeyi unutmaktır, zikir.³¹⁶ Lügatte gelmek, akan su, dere, su almaya gelen topluluk gibi manalara gelen vird kavramının ise çoğulu evrâtdır. Allah'a yaklaşma vesilesiyle belirlenmiş zamanlarda ve belirlenmiş miktarda yapılan ibadet, duâ ve zikre, ıstılahta vird denilmiştir.³¹⁷

Tasavvuf büyükleri ayet ve hadisler ışığında zikri bütün tarikatların esâsı olarak kabul etmişlerdir. Fakat zikrin gizli ya da âşık bir şekilde yapılması konusunda aralarında farklı görüş ve uygulamalar tezahür etmiştir. Zira bu farklılığı zikri emreden ayetlerde de iki şekilde bulmak mümkündür: Bu ayetlerin bazılarında doğrudan doğruya ve mutlak manada zikir emredilirken, diğer bazı ayetlerde ise “*Sabah akşam Rabbinin adını zikret.*”³¹⁸ şeklinde yer almaktadır. Her iki tür ayetlere baktığımızda birinci grup ayetlerde zikrin vurgulanmasıyla sanki Allah'ı hiçbir sûrette unutmamak emredilmektedir. Zikrin cehrî ve celî bir şekilde emredildiği ayetlerde ise, yeteri derecede kalbi ve zihni olgunluğa ulaşmayanların, sadece dilleriyle Allah'ı anmaları, Kur'ân'ı Kerîm'i tilavet etmeleri, tesbih ve evrâd gibi zikre yardımcı unsurlarla meşgul olmaları ifade edilmektedir.³¹⁹

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi zikir gizli ve aleni (hafî ve cehrî) olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Her iki çeşit de zaman, zemin ve kişinin o anki durumuyla yakın ilişkisi bulunmaktadır. Genellikle toplu halde gerçekleştirilen zikir

³¹² İbn Manzur, Ebü'l Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, **Lisânü'l Arap**, Thk. Abdullah Ali Kebîr-Muhammed Ahmed Hasbullah-Haşim Muhammed eş-Şâzelî, Dâru'l Maârif Kahire h.1119, II. S.1227.

³¹³ Süleyman Ateş, **İslâm Tasavvufu**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1992, s.171.

³¹⁴ Reşat Öngören, “Zikir”, **DİA**, 2013, XXXIV,409.

³¹⁵ Mahir İz, **Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar**, Haz. M.Ertuğrul Düzdağ, Kitabevi Yay. İstanbul 2014, s.22.

³¹⁶ Ebubekir Muhammed b. İshâk el-Buhârî Kelâbâzî, **Kitâbu't-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf**, Mektebetu'l Hancî, Kahire, 1994, s. 74.

³¹⁷ Mustafa Kara “Evrâd”, **DİA**, 1995, XXI, s.533.

³¹⁸ Müzemmil, 73/8; ed-Dehr, 76/25.

³¹⁹ Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.163.

halkalarında, kişilerin mânevî olarak iç huzura ulaşma ve kendilerini Allah’a daha yakın hissetmeleri cehrî zikir aracılığıyla meydana gelmektedir.³²⁰

Ayet ve hadislerde hem hafî ve hem de cehrî zikir tavsiye edilmektedir. Ayet ve hadislerden ilham alan tarîkat erbablarının bir kısmı aleni zikri, diğer bir kısmı ise hafî zikri tarikatlarının rükünleri arasında sayma yoluna gitmişlerdir. Meşrep itibarıyla cehrî zikri benimseyenler Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber’e ulaşırken, Hz. Ebubekir vasıtasıyla ulaşan sıddîki meşreb de hafî zikri benimsemişlerdir.³²¹

Zikrin ayakta, oturarak veya uzanmış bir şekilde yapılabileceğinden bahseden ayetler hakkında iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden birincisi zikrin sadece dil ile yapılandan ibaret olduğunu ifade ederken,³²² ikinci görüş ise bu ayetlerden maksadın zikri hiçbir şeyle kayıtlamaksızın her yerde, her zaman, her durumda ve bütün organlarla yapılabileceğini ifade etmektedir.³²³

Arapkendî, tarîkat eğitiminden geçenleri bedeni ibadetlerden daha ziyade kalbi zikirlerle önem vermelerini teşvik etmiş, kendilerine bu konuda sürekli bu şiirle telkinde bulunmuştur: “ترقب لبيض القلب كالطير يا فتى فمن بيض قلب يحصل الشوق والوجد Ey genç! Kuşların yumurtalarını koruyup gözettikleri gibi sende kalbinin özünü koruyup gözetle, zira bütün şevk ve vecd ondan gelmektedir.”³²⁴

Arapkendî yapmış olduğu sohbetlerin birinde şafak ile güneşin doğuşu arasındaki zikrin önemine dikkat çekmiştir. Bu konuda Şeyh Fethullah el-Verkanisî’den şu sözü aktarmıştır: “Kadir Gecesini ihya eden kimse eğer gecenin bir kısmında uyumaması halinde şafakla güneşin doğuşu arasındaki zikri kaçıracağından korkarsa, bu vakitler arasındaki zikirden mahrum kalmamak için gecenin bir kısmını mutlaka uykuyla geçirsin.”³²⁵

Arapkendî, günümüzde işlenen az miktardaki amelleri överek şöyle demiştir: “Zamanımızda yapılan az ibadetin sevabı eski zamanlarda yapılan çok miktardaki

³²⁰ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.128.

³²¹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.129.

³²² Ebu'l-Fadl Şihabü'd-Din es-Seyyid Mahmud el- Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kurâni'l-Azîve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts, IV. s.158.

³²³ Hamdi Yazır, *Hak Dinî Kuran Dili*, II, s. 470.

³²⁴ Komisyon, *el-Kelîmatu'l Kudsiye Lisadati'n Nakşibendiye*, s.235.

³²⁵ Komisyon, *el-Kelîmatu'l Kudsiye Lisadati'n Nakşibendiye*, s.240.

ibadetin sevabından daha faziletli ve daha faydalıdır. Çünkü günümüzde insanı salih amellerden alıkoyan birtakım engeller bulunmaktadır. Bu engeller arasında çeşitli dünya ilişkileri ve alakaları, insanı dünyaya ve günaha sürükleyen kötü arkadaşlar, yaygın şüpheler, haram gıdalar, elbiseler ve evler sayılabilir.³²⁶

Arapkendî'nin bugünkü dostlarından beklentisi, günlük ibadetlerine devam edip gevşeklik göstermemeleri, yeme, içme, konuşma, sohbet, uyku gibi günlük işleri yerine getirirken huzur hallerini korumaları, günlük işlerinin başında, ortasında ve sonunda Allah'ı hatırlamaları ve gafletle geçen her bir zaman için Allah'tan istiğfar, yalvarma, iltica etmeleridir. Zamanımızdaki müritlerden devamlı huzur ve yüksek makamlara terakki etmelerini beklemek mümkün ise de Kibrit-i Ahmer kâbilinde son derece nadirdir.³²⁷

Ona göre müridler amelleri nisbetinde sâdât-ı kirâmın iltifat ve nazarına mazhar olurlar. Meşru bir mazeret olmaksızın virdini bir gün dahi terk eden müridden sâdâtlar aynı gün feyizlerini keserler.³²⁸

Arapkendî'ye göre Nakşibendi tarikatının görevleri arasında bulunan râbita, sohbet, zikir ve murakabe gibi ameller nafilerden, hatta farzlardan da önce gelmektedir. Çünkü vesileler gayelerden önce gelmekte ve bu saydığımız görevler de doğru bir niyetin, huzurun, ihlâs ve samimiyetin vesileleridir. Bu sıfatlar tüm amellerin, davranışların ve tutumların özü sayılmaktadır. Bu mezkûr sıfatlara sahip olmayanlar azaba ve günaha daha yakın olmaktadırlar. Bu vesileler tıpkı abdestin namaz için bir vesile olup ondan önce geldiği gibi bu görev ve sıfatlar da amellerin sahih olmalarının birer vesileleridir.³²⁹

Arapkendî, bir sohbetinde müridin kesinlikle şeyhe uyması, onun emirlerini harfiyen yerine getirip uygulaması, onun gittiği yoldan giderek tavsiye ve isteği dışında kalan amel ve zikirleri bırakması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü ona göre

³²⁶ Uçar, *Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözleri*, s.419-420.

³²⁷ Komisyon, *el-Kelîmatu'l Kudsiye Lisadati'n Nakşibendiye*, s.238.

³²⁸ Komisyon, *el-Kelîmatu'l Kudsiye Lisadati'n Nakşibendiye*, s.247.

³²⁹ Uçar, *Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözleri*, s.395.

şeyh, doktor mesabesinde olup şeyhin emirleri de deva ve reçete konumunda olmaktadır.³³⁰

2.8.NEFİS

Beşer dediğimiz varlık devamlı ihtiyaç duyduğu ve kendisinden ayrı düşünülemeyen tabiat ve karakterle bezenmiş olarak yaratılmıştır. İnsan topraktan yaratıldığından onda toprağa ait özelliklerden olan atalet, gevşeklik ve tembellik gibi özellikler bulunmaktadır. Ayrıca insanın hilkatında su maddesi olduğundan bünyesinde suya ait karakter ve özellikler de yer almaktadır. Yine bünyesindeki pişmiş çamurdan kaynaklı kendisinde hayvani, vahşi ve şeytani sıfatlar meydana gelmektedir.³³¹

Arapçada nefis, kişinin kendisi demektir. Yani nefisle kişi özdeşdir. Kuran ayetlerine bakıldığında nefis kavramının kişi anlamında kullanıldığı görülmektedir. Tasavvuf ıstılahında ise nefis, insanın şahsından ayrı mânevî bir varlık olarak ele alınmıştır. Tasavvufa göre nefis insanın azılı ve amansız bir düşmanıdır. Kişinin onu dizginlemesi ve dize getirmesi için ömür boyu çaba sarf etmesi gerekir. Yine tasavvufta amansız ve bir o kadar da acımasız olan nefisle mücadele, ölene dek devam etmelidir.³³²

Seyyid Şerif Cürcanî nefsi, “Hayat ve his kuvvetleriyle irâdî hareket edebilen latif bir cevherdir.” şeklinde tanımlamıştır. Ona göre nefis bedeni aydınlatan bir cevherdir. Ruhun vermiş olduğu aydınlık ölümle birlikte bedenin zâhir ve bâtınından ayrılmaktadır.³³³

Tasavvufa göre nefis, kişinin hem kendisi için hem de başkaları için büyük bir tehlike kaynağı oluşturmaktadır. İnatçı ve zâlim olan nefsin anlaşılması, değişim ve dönüşümü için güçlü ve etkili araçları tasavvuf sağlamaktadır.³³⁴

³³⁰ Uçar, **Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözleri**, s.395.

³³¹ Sühreverdî, **Avârifü'l Meârif**, s.290.

³³² Sarmış, **Teorik ve Pratik Açından Tasavvuf ve İslâm**, s.61.

³³³ Seyyid Şerîf Cürcânî, **Ta'rîfât**: Tasavvuf ıstılahları, ter. Abdülaziz Mecdi Tolun, Litera yay. İstanbul, 2014, s. 90-91.

³³⁴ Robert Frager, **Kalp, Nefis, Ruh**, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2003, s.29.

Mutasavvıflar, nefsin felahını ve selametini ona muhalefetle elde ederken, onun peşinde koşmayı ve ona tabi olmayı ise büyük bir bela olarak görmüşlerdir.³³⁵ Aynı şekilde nefsin galebe çaldığı kimse şehvetin esiri ve etkisinde kaldığında heva ve heves zindanında kalarak Allah'ın ayetlerinden lezzet ve istifade etmemektedir.³³⁶

Arapkendî'nin sohbetlerinde yer verdiği konulardan biri de nefistir. Kendisine göre nefsi ezmek bazılarının zannettiği gibi yırtık elbiseler giymek, çocuk ve fakir kimselerle oturup kalkmaktan ibaret olan birtakım zahiri haller değildir. Ona göre nefsi ezmek ya da terbiye etmek demek tembellik, uyku, yemek, dünya tutkunluğu, şöhret ve makam/mevki gibi alışkanlıkları terk etmek demektir.³³⁷

Arapkendî, nefis konusunda bazen salıkları uyararak şöyle demektedir: “Salık tekellüfsüz ve yapmacıksız olarak kendini herkesten aşağı görmelidir. Fakat bu konuda kendini biraz zorlaması gerekmektedir. Zira mecaz hakikatın köprüsüdür.”³³⁸

Arapkendî, nefsinin hiç sayma hususunda çok nettir. Nitekim kendisi bu konuda şunları söylemiştir: “Nefsime bildiğim bütün varlıklarla karşılaştırdım. Fakat ona benzeyen hiçbir varlık göremedim. Daha sonra meşiyet âlemine başvurdum; bunun üzerine nefsim lâşey (hiçbir şey) lakabını taktım. Vallahi espri yapmıyorum, ben espri yapmayı bilmem. Sözüm doğru ve ölçülüdür. Çünkü nefsim hakkında Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği şeyler biliyorum. Allah'ı noksanlıklardan tenzih ederim. Onun kusur örtücülüğü ne kadar büyüktür!”³³⁹

Nefsin felahı; Allah (c.c)'ı tanınması ve mârifet ilmini elde etmesiyle mümkün olmaktadır. Bununla birlikte, kalp aynası parlayınca; dünya bütün çirkinliğiyle görünür hale gelir. Âhiret de bütün güzelliği, gerçek yönü ve yüceliği ile ortaya çıkar. Artık her iki dünyanın gerçek yönü ve akıbeti kulun basiretine açılır. Bu durumda kul, baki olanı sevip, fani olandan gönlünü çeker.³⁴⁰

³³⁵ İsfahanî, *Hilyetü'l Evliya ve Tabakatü'l Esfiya*, s.327.

³³⁶ İbnü'l mulakkin Siraccü'ddin ebu Hafs Ömer bin Ali bin Ahmed eş-Şafî el-Mısırî, *Tabakatü'l Evliya*, Thk. Nureddin Şeribe, Mektebetü'l Hancî Kahire, 1994, I. s.71; Kuşeyri, *Risâlet'ül Kuşeyri*, s102.

³³⁷ Uçar, *Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözleri*, s.404.

³³⁸ İkinci, “*Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı*”, s.83.

³³⁹ Uçar, *Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözleri*, s.424.

³⁴⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, s.103.

Arapkendî küçüklüğünden beri sevgi anlayışı üzerine yetiştiği halde nefsi daha çok tepeleyici olduğu için ve kişinin nefsine daha çok hâkim olmasını sağladığından tasavvufta korkuya dayalı bir anlayışı benimsemiştir. Ayrıca zor olanı tercih etmek huyu ve tabiatı olduğu için nefsine zor gelen şeyleri ona yaptıra yaptıra kendisine ağır gelen şeylere katlanmaya alıştırmıştır.³⁴¹

O, tarikat eğitimine devam eden bütün salıklere Allah ile olan alakalarını güçlendirmelerini, bunun için de boş vakitlerini birer fırsat ve ganimet olarak bilmelerini tembihlemiştir. Özellikle salıklardan bu vakitleri Allah ile başbaşa kalmaya, nefis muhasebesi, niyaz, istiğfar, iltica ve gözyaşı ile geçirmelerini istemiştir. Hatta kendisi de ders verdiği dönemlerde boş vakitleri fırsat bilerek bu meseleler ile başbaşa kalmıştır.³⁴²

Arapkendî, tarikat eğitimine devam eden salıklere zillet ve inkisar-ı nefis ifade eden şu duaları okumalarını tavsiye etmiştir: “Allah’ım mağfiretin günahlarımdan geniştir. Sana yaptığım ibadetten ziyade rahmetinden ümitvarım.”

“Rabbim! Muhakkak ki sen söylemişsin ve sözün de haktır: “Sizden kim bir kötülük yaparsa nefsine zulüm eder, daha sonra Allah’a istiğfar ederse Allah’ı bağışlayıcı olarak bulur.” “İşte ben kötü fiil işledim. Nefsime zulmettim. Sana istiğfar ediyorum. Günahımı bağışla ve bana merhamet et. Ey merhametlilerin en merhametlisi!” Onun yaptığı dualardan bir diğeri de şudur: “Allah’ın kerih gördüğü bütün söz, fiil, düşünce, işitme ve görmelerden istiğfar ediyorum.”³⁴³

Arapkendî nefsinin devamlı eksik ve kusurlu görerek ümitsizliğe kapılan salıklere Kur’ân’ı Kerîm’in şu ayetini okumalarını tavsiye etmiştir³⁴⁴: “*Ey nefisleri hakkında haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Çünkü Allah bütün günahları bağışlayandır.*”³⁴⁵

³⁴¹ Uçar, *Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözleri*, s.386.

³⁴² Uçar, *Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözleri*, s.415.

³⁴³ Komisyon, *el-Kelîmatu’l Kudsiye Lisadati’n Nakşibendiye*, s.244-245.

³⁴⁴ Uçar, *Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözleri*, s.435.

³⁴⁵ Zümer, 39/53.

2.9.DÜNYA

Dünya kelimesi dünüv (د ن و) kökünden türemiş olup en yakın anlamına gelen edna (ادنى) sözcüğünün müennesidir.³⁴⁶ Dünya âhiretin zıddı olan hayatın adıdır.³⁴⁷ Tasavvuf ıstılahında ise; insanı Allah’tan alıkoyan her şey diye târif edilmektedir.³⁴⁸

“Dünya” kelimesi Yüce kitabımız Kur’ânı- Kerîm’in on beş ayetinde yer almaktadır.³⁴⁹ Bu ayetlerde dünya hayatının oyun ve eğlenceden,³⁵⁰ aldatıcı bir metadan³⁵¹ ibaret olduğu vurgulanmaktadır.

Arapkendî, dünyalıktan yüz çevirmek ve insanların elindekine tenezzül etmemek hususunda örnek bir zattır. Arkadaş ve dostlarına hayır işlerinde ve Allah yolunda olsa bile zenginlerden bir şeyler talep etmemeyi ısrarla vurgulamıştır. Bunun en güzel örneği de Batman merkezde tüm müştemilatıyla birlikte büyük bir cami inşa etmiş olmasıdır. Zira kendisi ve dostları bu camiye inşa ederken hiç kimseden maddi bir yardım talebinde bulunmamışlardır.³⁵²

Yine dünyayla alakalı şöyle demiştir: “İnsanların seni sevmesini istiyorsan onlara bir şeyler ver ve onlara hizmet et. Buna mukabil insanların senden nefret etmesini istiyorsan onlardan bir şeyler iste ve onlardan hizmet dile.”³⁵³

Arapkendî’ye göre dilencilik sadece ellerini başkalarına açıp dilenmekten ibaret değildir. Ona göre dilenciliğin bir diğer türü daha var ki o da zenginlerin yanında ihtiyacını dile getirmek, özellikle de söylendiği takdirde onu karşılayacağı umulan zenginlerin yanında bunu dile getirmektir. Bundan daha çirkin bir dilencilik çeşidi ise kişinin birinden kendisi için bir şey satın almasını isteyip daha sonra ona

³⁴⁶ Süleyman Uludağ, “Dünya”, **DiA**, 1994, X, 22.

³⁴⁷ Semih Bekçi, **Abdurrahman Tâgî, Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri**, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2018), s.48.

³⁴⁸ Abdu’l-Munî’m Hıfî, **Mucemu Mustalâhâtü’s-Sûfiyye**, II. bs. Dâru’l-Meysera, Beyrut 1987, s. 98.

³⁴⁹ Muhammed Fuâd Abdulbâkî, **el-Mu’cemu’l-Müfrehes li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, Matbaatu Dâri’l-Kutubi’l-Mısriyye, Kahire h. 1364, s. 262-263.

³⁵⁰ En’âm, 6/32.

³⁵¹ Âli İmrân, 3/185.

³⁵² Ekinci, “**Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı**”, s.84-85.

³⁵³ Uçar, **Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözleri**, s.421.

parasını vermemektir. Bu durum çirkin sayılmakla birlikte aynı zamanda bir çeşit aldatmadır.³⁵⁴

Arapkendî tasavvuf büyüklerinin hediye kabul etmemeleri gerektiği ve dünya malı konusunda da şu ifadelere yer vermektedir: “Keşke büyüklerimiz hediye kabul etmeselerdi ve dünya ile olan alakalarını tamamen kesselerdi. O vakit ihlâs sahibi olanlar ile kuru iddiacılar birbirlerinden ayrılır, böylece insanlar bu kuru iddiacılara aldanmazlardı. Allah Teâla düşmanlarına karşı hüccet olsun diye bazı has kullarına dünya servetini vermektedir. Yoksa katımızda fakirlik ve miskinlikten daha kıymetli ve daha rahat bir şey yoktur. Nakşibendi büyüklerinin yolu da, her tâlibin bâtın ve zahirde hak ile çelişmeyecek şekilde ve halini örtecek kadar dünya ile meşgul olmalarıdır. Büyüklerimizden biri bu konuda şöyle demiştir: Bâtınınla maksadının tarafında ol. Zahirinle de yabancıymışsın gibi ol. Bundan daha güzel bir sîret ne batıda ne de doğuda bulunur.’ Nakşibendi tarîkatı ne güzel bir tarîkattır. O, zayıfların değil güçlülerin tarîkatıdır.”³⁵⁵

Arapkendî, insanların yalnızca Allah’a kul olmalarını, mal, evlat, can vb. şeylerde öncelik tercihlerinin Allah olması gerektiğini ifade etmiştir. Allah kendisini bütün yöneliş ve maksatlarında hedef edinsinler diye insanları yaratmıştır. Buna göre dünyevi maksatlarından birini Allah’a tercih eden kul, o maksadını Allah’a ortak koşmuş sayılmaktadır.³⁵⁶

Bahâeddin Nakşibend’in (ö.1389) halifelerinden Muhammed Parsa’ya göre Allah ile kul arasındaki perde maddi bir şeyden ibaret değildir. Perdeler dış sûretlerin nakışlı ve süslü tezahürleridir. Dünyada görüp de kanıp aldandıklarımız, bize güzel görünüp kalbimizi oyalayan her şey Allah ile kul arasında perdedir.³⁵⁷

Arapkendî hediye türü şeyleri kabul etmediği gibi dergâha gelen kişilerin ellerinde bir şeyler getirmelerine de müsaade etmemiştir. Yetiştirmiş olduğu nadide talebelerinden Molla Salih Ekinci Hoca bu konuyla ilgili başından geçen bir olayı şöyle anlatmaktadır: “Arapkend köyündeki bir adama hediye etmek üzere bir miktar

³⁵⁴ Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı”, s.85.

³⁵⁵ Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı”, s.85.

³⁵⁶ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.180.

³⁵⁷ Ahmet Çağıl, **Tasavvuf ve Tarikat Nedir?** Şadırvan yayınları, İstanbul, 2012, s.11.

şeker getirmiştım. Bu adam da hocamın yakınlarından biriydi. Şekeri adama verip vermemek konusunda hocamla istişare ettim. Hocam adama şekeri vermememi söyledi. Bunun üzerine bende şekeri hocamın evine gönderdim. Birkaç gün geçtikten sonra evde şekeri fark eden hocam, bana şekerin parasını vermeye çalıştı. Fakat ben, parayı almak istemedim ve kendilerine şöyle dedim. ‘Efendim bu şeker dergâha gelenler için kullanılsın.’ Bunun üzerine bana dönerek şöyle dedi: ‘Al şekerinin parasını. Ben sana bugün bu şekerin parasını ödemezsem, sen yarın hakkımda ne dersin.’³⁵⁸

Arapkendî, tarikat yolundaki salîkleri dünyaya dayanmaktan ve yönelmekten sakındırarak şöyle uyarıda bulunmuştur. “Selef-i salih, bir kimseye kızdıkları zaman: “Allah’ım malını ve evladını çoğalt.” şeklinde kendisine bedduada bulunmuşlardır.”³⁵⁹

Arapkendî, (k.s) yanında dünya metasından bir şeyler hâsıl olduğunda rahatsızlık hissetmiş ve elindeki bu malı derhal ihtiyaç sahiplerine dağıtmış ve böylece rahata kavuşmuştur.³⁶⁰

Arapkendî her yönüyle zahidane ve mütevazı bir hayat yaşamıştır. Onun dünyaya karşı takındığı tavrı bizlere göstermesi bakımından yaşadığı oda büyük önem arz etmektedir. Çünkü o, kerpiç ve topraktan yapılı, oldukça sade ve basit bir oda da yaşamıştır. İçinde hayatını idame ettirdiği bu oda en basit düzeydeki bir insanın bile yaşamaya razı olamayacağı türden bir odadır. Hatta bazen odanın tavanından üzerine toprağın dahi düştüğü olmuştur. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen kendisi yaşadığı yerden memnun olmuş, yaşadığı odanın ıslahına, tamirine ve değiştirilmesine asla müsaade etmemiştir. Zira o bu konuda şöyle demiştir: “Odam bana kabri hatırlatıyor ve beni kabre taşımada bana kolaylık sağlıyor.”³⁶¹

³⁵⁸ Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı”, s.85.

³⁵⁹ Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı”, s.85.

³⁶⁰ Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı”, s.85.

³⁶¹ Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı”, s.85.

2.10.HALVET

Halvet, sözlükte yalnızlık, tek başına olma; uzlet, kendini tecrit etme,³⁶² sevgiliyle başbaşa kalmak anlamına gelmektedir.³⁶³ Tasavvuf istilâhında ise, tarîkata intisap etmiş bir müridin, belli bir zaman sonra, mürşidinin isteğiyle insanlardan uzaklaşarak, belirlenmiş bir mekânda inzivaya çekilmesi ve belirli bir süre (genellikle kırk gün) içinde Allah'ı zikretmesidir.³⁶⁴

Halvet, Hz. Muhammed (s.a.v)'e vahiy gelmeden önce Hira mağarasında uzlete çekilme uygulamasından ortaya çıkmıştır. Hz. Musa'nın Tûrî Sina dağındaki Allah (c.c) ile kırk günlük özel görüşmesinden esinlenerek de kırk gün olarak takdir edilmiştir. Kırk günlük olması hasebiyle kendisine erbâîn ve çile de denilmiştir.³⁶⁵

Halvetin gayesi kalpten mâsivâyı çıkararak gönlü ağyârdan temizlemek, Allah'ın vermiş olduğu sayısız nimetleri tefekkür edip kendinden geçmektir. Halvet, salîkin fitrî yapısında bulunan sivri uçları törpülemek amaçlı yapılan fiili bir sabır telkinidir.³⁶⁶

Halvet sûreti itibariyle birkaç çeşit muhalefet ve riyazattan meydana gelmektedir. Birincisi yemeği tedrici olarak azaltmak, ikincisi az uyumak, üçüncüsü az konuşmak, dördüncüsü insanların arasına karışmamak, beşincisi zikri devamlı bir şekilde yapmak, altıncısı zihne gelen havatırı yani düşünceleri yok etmek, yedincisi mürakabe yapmaya devam etmek.³⁶⁷

Hakka tâlip olan salîk, halvete dâhil olmak istediğinde öncelikle kendini dünyevi iş ve işlemlerden tamamen soyutlamalıdır. Bu hazırlığını tam bir şekilde yapan mürid, ilk olarak güzel bir şekilde gusûl abdesti almalıdır. Bu arada elbisesinin ve namaz kılacağı yerin de temizliğine dikkat etmeli, aldığı bu gusûl abdestiyle iki rek'at namaz kılmalıdır. Boyunu bükerek büyük bir edep içinde gözyaşı ile Allah'a

³⁶² Serdar Mutçalı, "Halvet", Arapça Türkçe Sözlük, İstanbul 2015, s.284.

³⁶³ Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.195.

³⁶⁴ Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.139.

³⁶⁵ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü** s.249.

³⁶⁶ Yılmaz, **İslâm Tasavvufu**, s.516.

³⁶⁷ Ali Kâşânî Natanzî, **Tasavvufun ana esasları**, s.168.

günahları için tevbe etmelidir. Kalbinde aldatma, kin, nefret, hınç gibi kötü duyguları barındırmamalıdır.³⁶⁸

Tasavvufta halvet kadar sohbet ve hizmet de önem arz eden birer uygulamadır. Zira toplum ve insanlar arasında bulunmak ancak sohbet ve hizmetle mümkün olmaktadır. Bundan dolayı İbrâhim b. Edhem, (ö.778?) Dâvût et-Tâî (ö.781?) ve Fudayl b. İyâz (ö.803) gibi zahidler halveti tercih ederlerken Saîd b. Müseyyeb, (ö.713) Abdullah b.Mübârek (ö.797) ve Şa‘bî (ö.722) gibi zahidler sohbet ve hizmetin daha faziletli olduğunu belirtmişlerdir.³⁶⁹

Nakşibendi tarîkatı ruhani bir tarîkat olduğu için ruhani tarîkatlarda halvet ve uzletten ziyade nafîle ibadet, hafî zikir ve sohbele önem verilmiştir. Bundan dolayı ilkeler bazında Nakşibendi tarîkatında hemen hemen halvete yer verilmemiştir. Fakat nadir olsa da Nakşi meşâyihından bazılarının müridlerini halvete sokup erbâîn çıkardıkları görülmüştür. Nakşibendi tarîkatında halvetin toplum içinde olması kararlaştırılmıştır. Bu itibarla tarîkat büyükleri “Halvet der-encümen” diye bir ilke koymuşlardır.³⁷⁰ Hülâsa Nakşibendiye tarîkatı halvetten ziyade celvete önem vermiş bir tarîkattır diyebiliriz.

Arapkendî’nin meclisinde Nakşibendi tarîkatının birçok şubesinde revaç gören halvete çekilme konusundan söz açılınca şöyle demiştir: “Nakşibendi tarîkatının aslında halvet yasaklanmıştır. Çünkü halvette şöret afeti bulunmaktadır. Ayrıca halvet tarîkatta revaç bulduğu takdirde insanlar tarîkatı, halvet ve benzeri şeylerden ibaret olduğunu sanacaklardır. Nitekim günümüzde birçok tarîkat ve benzerleri, bazı zikirleri yaparak tarîkatı bu tip şeylerden ibaret hale getirerek vesileleri gaye haline getirmişlerdir. Oysa Nakşibendi tarîkatının hakikat ve gayesi dünya sevgisinden, alışkanlıklarından, şehevani arzulardan ve gevşeklikten sıyrılmak övme ile yermeyi bir tutmak, devamlı bir şekilde Allah’ın huzur ve mürakabesinde bulunmak gibi temel amaçlar, günümüzde kırmızı kükürt derecesinde gayet ender şeyler haline gelmişlerdir.”³⁷¹

³⁶⁸ Sühreverdî, *Avârifü’l Meârif*, s.281-282.

³⁶⁹ Süleyman Uludağ, “Halvet”, *DİA*, 1997, XV, 387.

³⁷⁰ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, s.516-517.

³⁷¹ Ekinci, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı”, s.82-83.

Arapkendî'ye göre Nakşibendi tarîkatında halvete çekilmek yasaklanmıştır. Ancak tarîkat eğitimine yeni başlayan birisi için halvet ve uzletin faydalı olacağı düşünülmüştür. Zira bu tarîkatın büyükleri salıklere ayrı ayrı odalarda barınmalarını emretmiş ve biz de bu uygulamayı yararlı görüyoruz demiştir. Hatta Arapkendî bu uygulamayı mürşidi Şeyh Masum'dan talep etmiş, fakat Şeyh Masum ona bizim böyle bir âdetimiz yok diyerek onun bu isteğini ret etmiştir.³⁷²

Arapkendî kalabalık olan yerlerde Allah'ı mürakabe etmeye ve kalp huzuruna büyük bir ihtimam göstermiş ve bu konuda şöyle demiştir: “İlahi feyizler, bazı kimselerin üzerine iner. Bu ilahi feyizler kalbi gafil olanı terk eder ve kalbi müteyakkız olana dönerek bu feyizlerdeki payını artırır. O bu konuyu: ‘Zahmet rahmettir’ diyenlerin sözüyle örneklendirmiştir.”³⁷³

2.11.NAZAR VE HİMMET

Nazar, Arapçada bakmak anlamına gelmektedir. Tasavvufî bir terim olarak ise şeyhin müridine mânevî bir tarik ile bakması demektir. Onun bu bakışı, feyzin akmasına ve intikaline sebep olmaktadır.³⁷⁴

Sözlükte meyil, kararlılık, azim, istek gibi manalara gelen himmet kelimesi ise kendini ya da başkasını kemale ulaştırmak için kalbin bütün ruhani kuvvetleriyle hakka yönelmesi şeklinde ifade edilmiştir. Tasavvufta himmet genel olarak velînin teveccühü, birtakım şeylerdeki tasarrufu ve olağanüstü şeyleri başarma gücü şeklinde anlaşılmıştır. İlk sûfiler himmetin önemine atıfta bulunarak kendisine değer verilmesini talep etmişlerdir. Bu konuda Ebû Bekir et-Tamestânî (ö.951) her şeyin esasının himmet olduğunu söylemiştir.³⁷⁵

Arapkendî, bazı müridlerin çalışıp çabalamadan himmet ve nazar beklentilerini edep dışı bir davranış olarak telakki ederek himmet ve nazarı kolaycılığa kaçmak olarak görmüştür. Zira her başarının sırrını gayret ve çabada olduğunu belirterek tarîkat büyüklerinden çok azı istisna hiçbirinin bu yola

³⁷² Uçar, *Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözleri*, s.432.

³⁷³ Ekinci, “*Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı*”, s.83.

³⁷⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü* s.467.

³⁷⁵ Mehmet Demirci, “Himmet”, *DİA*, 1998, XVIII, 56.

başvurmadığını söylemiştir. O, mürşidi hayra eriştiren bir rehber ve öğretmen olarak görerek şöyle demiştir:

“Nazar bizim meşrebimize uymaz. Çünkü nazarın etkisi ender olarak karşı tarafın malı olur. Üstelik onun etkisi karşı tarafa mal olduğu zaman da emeğin ve gayretin etkisi kadar olamaz. Ayrıca şeyhten nazar etmesini istemek, edep kurallarına aykırıdır. Çünkü himmet, büyüklerimizin belirttiği gibi, iki ağızlı bir kılıçtır; her iki tarafı da kestiği için sahibine de zarar verir. Oysa mürid şeyhinin yükünü hafifleten olmalıdır. Buna göre mürid olanca gayreti ile kendini himmete layık hale getirmelidir. Eski büyüklerimizin ona çok ender olarak başvurduğunu duyduk. Tanıyabildiğimiz büyüklerimiz arasında da ona hiç kimsenin başvurduğunu görmedik. Başka bir deyimle hiç kimsenin emekten ve gayretten başka bir şeye güvendiğini görmediğimiz gibi emeksiz ve gayretsiz olarak herhangi bir dereceye ereni de görmedik.³⁷⁶

Arapkendî: “Haksız olduğu halde bize karşı gelen ve bizimle olan ilişkisini kesenden biz de hem dünyevi hem de uhrevi ilişkimizi keseriz. Fakat kalben o kimseye darılmayız. Allah’tan isteğimiz, terbiye niyetiyle dahi olsa kalbimize gelen ilk hatıratan onun zarar görmemesidir. Çünkü çok kısa bir müddet sonra o kişiye karşı olan öfkemiz dinmektedir. Fakat bizim kastımız ve ihtiyarımızın dışında o kişinin zarara uğradığını görmekteyiz” demiştir.³⁷⁷

2.12. AŞK VE MUHABBET

Aşk, sarmaşık anlamına gelmekte olup (ع ش ق) kökünden türemiştir. Sarmaşık, nasıl ki sardığı yeri kaplıyorsa aşk da girdiği kalbi ve vücudu öylece sarıp kuşatmaktadır.³⁷⁸ Sarmaşığın kuşattığı ağacın suyunu emerek onu soldurup zayıflatması hatta bazen kurutması gibi aşırı sevgi de sevenin sevdiğinden başkasıyla alakasını kestiği, onu sarartıp soldurduğu için bu duyguya aşk denilmiştir.³⁷⁹

Aşk kelimesi ayet ve hadislerde geçmez. Fakat bunun yerine ayetlerde genellikle hubb ve muhabbet bazen de meveddet kelimeleriyle ifade

³⁷⁶ Uçar, *Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözleri*, s.391-392.

³⁷⁷ Komisyon, *el-Kelimatü'l Kudsiye Lisadati'n Nakşibendiye*, s.226.

³⁷⁸ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.203.

³⁷⁹ Süleyman Uludağ, “Aşk”, *DİA*, 1991, IV.11.

edilmiştir.³⁸⁰ Ancak ibn Arabî'nin görüşüne göre Kur'ân'da kinaye yoluyla aşk kelimesi irad buyurulmuştur. Kur'ân'daki "eşeddi hubb"³⁸¹ ayeti de buna delil sayılmıştır.³⁸²

Arapkendî'ye göre aşk üç çeşittir. Birincisi aşka sahip olmadıkları halde sahipmiş gibi kendini gösterip tanıtanların aşkıdır. Allah Muhafaza bu aşk çeşidinde ihlâs olmadığı için nifak tehlikesi bulunmaktadır. İkincisi hakiki aşk olup bu aşka sahip olan salık, kendi içinde yandığı halde halini belli etmeyip sabır ve tahammül gösterendir. Üçüncüsü ise gayri ihtiyari aşktır. Bu aşka malik olanların feryat figan edip bağırımları normal karşılanmalı ve bu kimseler bu tür davranışlardan dolayı asla kınanmamalıdır.³⁸³

Yine ona göre aşk ya bülbülünki gibi açık ya da pervaneninki gibi sessiz ve gizli olmaktadır. Ağlamak da aşk gibidir. Ya gözlerle veya kalpten olur. Aşkın da ağlamanın da ikincilerine sahip olanların dereceleri daha yüksek olmaktadır. Çünkü ilk ikisine sahip olanların havsaları dar olduğu için ağlayıp feryat etmekle ve gözyaşı döküp içini boşaltmakla içindeki ateşi söndürüp rahat etmektedirler. Fakat ikincilerin havsaları geniş, tahammül güçleri de daha fazla olduğu için aşkı ve ağlaması artıkça içi de genişlemektedir.³⁸⁴

Muhabbet ise sevgi demektir. Nefsi sevgiliye feda etmek ve kalbi sevgiliden başkasına yönelmekten engelleme arasında bulunmaktır. Bunun olabilmesi de aşığın tümüyle maşukuna yönelerek başkasından yüz çevirmesiyle gerçekleşmektedir.³⁸⁵

Sehl b. Abdullah (ö.896) muhabbet hakkında şöyle demiştir: "Muhabbet tâat ile sarmaş dolaş olmak ve muhâlefet ile zıtlasmaktır." Sevgi, aşığın maşuku itaat halinde iken kucaklaması ona muhalif olmaktan yüz çevirmesidir. Bu durumda sonuç kalpte sevgi hangi nisbetle güçlü olursa dostun dosta olan emri o nisbetle kolay hale gelmektedir.³⁸⁶

³⁸⁰ Uludağ, "Aşk", IV.11.

³⁸¹ Bakara,2/165.

³⁸² Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.207.

³⁸³ Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendî*, s.194-195.

³⁸⁴ Komisyon, *El-Kelîmatu'l Kudsiye Lisadati'n Nakşibendiye*, s.221.

³⁸⁵ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s.488.

³⁸⁶ Şahver Çelikoğlu, *Muhabbetullah*, Mârifet Yayınları, İstanbul 2001, s.274.

Arapkendî, muhabbetin önemi hakkında şu ifadeleri serdetmiştir: “Hiçbir şey, ibadetleri şevk ve huzur içinde eda etme, mânevî alanda terakki edip güzel ahlâklarla bezeme, insanlara faydalı olma, hakikatı ortaya koymak için dile kuvvet verme, ilimlerin inceliklerini ortaya çıkarıp müşkülleri çözme konusunda zihne güç, vücuda direnç kazandırma bakımından muhabbete denk olamaz. Muhabbet, yeme, içme ve uyku yerine bile geçmekte, hafif hastaları iyileştirip ağır olanların seyrini değiştirmektedir.”³⁸⁷

Tasavvufta hal olarak kabul gören muhabbetin üç türü vardır:

Birincisi seven kişinin sevdiğini gönlünde tutması ve ona itaat etmesidir. İkincisi hakikat ehli dürüst inanan mü'minlerin muhabbetidir. Bu muhabbet çeşidinde muhabbet ehli olanların sahip oldukları heva, heves ve arzulardan arınarak sevdiğinin iradesine göre hareket etmeyi esas almaktadır. Üçüncü ise sıddıkların ve âriflerin muhabbetidir. Allah'ın kadim ve ezeli olan sevgisine yönelmekten ve bu konudaki mârifetten kaynaklanan bu muhabbete Cüneydi Bağdâdî'nin söylediği gibi: “Seven kendi vasıflarının yerine sevgilinin vasıflarına bürünür.”³⁸⁸

³⁸⁷ Eroğlu, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, s.155.

³⁸⁸ Uludağ, Muhabbet, **DİA**, 2005 XXX, 386-387.

SONUÇ

Şeyh Muhammed Arapkendî, Nakşibendi tarîkatının Hâlidîye koluna mensup âlim bir mutasavvıftır. O, Osmanlı devletinin iktisadi, askeri ve siyasi alanlarda yıkılmaya yüz tuttuğu bir dönemde doğmuştur. Gençliğini yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde geçirmiştir. Arapkendî medrese, tekke ve zaviyelerin kapılarına kilitlerin vurulduğu o zorlu dönemlerde bütün olumsuz şartlara rağmen gençliğini İslâmî ilimlere adanmıştır. Medrese okuduğu yıllarda tasavvufa ilgi duymuş ve bu münasebetle ilk olarak Merhum Şeyh Kemal Hamidî'ye intisap etmiştir. Fakat mürşidinin vefat etmesiyle tasavvufî eğitimi inkıtaya uğramıştır. Yarıda kalan bu eğitimini sürdürmek için tekrar bir mürşidi kâmil arayışına geçmiş, yaptığı araştırmalar neticesinde Suriye'de ikamet eden Şeyh Ahmed'in oğlu Şeyh Masum'a intisap etmiştir. Şeyh Masum'un uhdesinde tarîkat ve tasavvuf yolunda ilerleyen Arapkendî üç yıllık bir zaman zarfında mürşidi tarafından halifelikle taltif edilmiştir.

Arapkendî'nin ilim ve irfan hayatına bakıldığında Nakşibendi tarîkatının Hâlidîye kolunun kendisi üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Zira Hâlidîye kolu ilme, dolayısıyla da eğitime büyük bir önem vermiştir. Bu minval üzere yetişen bir mutasavvıf, tarîkat eğitimi ikmal etse bile, fıkhi icazeti bulunmuyorsa kendisine halifelik verilmemiştir. Bunun farkında olan Arapkendî tasavvufî eğitiminin yanında medrese eğitimi de sürdürerek ikisini bir arada yürütmüştür.

Hilâfet cübbesini giyen Arapkendî memlekete dönerek talebe yetiştirme faaliyetine başlamıştır. Talebelerinin sahih bir tasavvuf anlayışına sahip olmaları için onları öncelikle iyi bir medrese eğitiminden geçirmiştir. O, yıllarca "Tarîkat şeriattır. Şeriat da tarikattır." düsturuyla talebe yetiştirmiştir. Vefatından sonra bıraktığı en büyük miras yetiştirmiş olduğu talebeleridir. Kendisinin başlatmış olduğu ilim

geleneği talebeleri tarafından bugün de devam ettirilmektedir. Rahle-i tedrislerinde okuyan talebeleri Doğu ve Güneydoğu'nun çeşitli yerlerinde imamlık, vaizlik, Kur'ân Kursu öğretmeni, müftü, üniversite hocası, müderrislik gibi görevleri icra etmiş ve etmektedirler. Talebeleri arasında mümtaz bir yere sahip olan Molla Salih Ekinci, hem Türkiye'de hem de İslâm âleminin genelinde eserleriyle bilinip tanınmaktadır.

Şeyh Muhammed Arapkendî'nin telif etmiş olduğu eserleri bulunmamaktadır. Ancak Bahâüddîn el- Âmilî'nin Lugaz (Bilmece)'a dair yazdığı “*Keşkül*” adlı eserini şerh ettiği küçük bir risâlesi ile mürşidine ithaf etmiş olduğu edebi muhtevası bakımından zengin iki mektubu bulunmaktadır. Bunların dışında yine çeşitli konularla alakalı mektupları ile bazı kitaplar üzerinde yapmış olduğu araştırmalar neticesinde yazdığı bazı ta'likleri vardır. Ayrıca Nakşibendi tarîkatının âdâp ve erkânını ele aldığı bir risâlesi ile halifelerinden Molla Salih Ekinci'nin, hocası Arapkendî'nin çeşitli konular hakkındaki sohbetlerinden derlediği “*Şezerât*” adlı bir risâlesi de bulunmaktadır.

Arapkendî Kur'ân ve sünnet çizgisinde yaşamış ve ömür boyu bid'atlerle mücadele etmiştir. O, hayatı boyunca ihlâslı davranmış, riya ve gösterişten olabildiğince kaçınmıştır. Hatta takvâdan dolayı talebelerine icazet verirken bile toplu ve törenler eşliğinde icazet vermemiştir. O, bütün işlerinde itidalı gözetmiş, ifrat ve tefritten uzak durmuştur. Sahip olduğu derin ilmi sayesinde müntesiplerinin dini ahkâma yönelik sorunlarını çözüme kavuşturabilmiştir. Bütün gayret ve çabasını insanların hidayet bulmaları ve yanlış bırakıp doğru yola girmeleri için harcamıştır.

Onun öne çıkan önemli özelliklerinden biri de zahidane bir hayat tarzına sahip olmasıdır. Onun bu zühdüne en büyük kanıt da içinde yaşadığı, tamamı kerpiçten yapılmış ve pencereleri naylonla kaplı son derece mütevazı evidir. Kendisi bu dünyadan irtihal ederken bile arkasında hanımlarının kaldığı bu evden başka hiçbir şey bırakmamıştır. Şayet o, dünyalığı isteseydi çok rahat ve daha iyi koşullarda yaşayabilirdi.

Hakkında çalışma yaptığımız mürşidi kâmil olan Arapkendî, âhirete irtihal edip aramızdan ayrılmış olsa da, ardında bıraktığı her biri birbirinden değerli talebeleri vasıtasıyla etkisi günümüzde de devam etmektedir.

Şüphesiz böylesine önemli bir şahsiyet olan Arapkendî'nin hayatı ve tasavvufî anlayışı hakkında yapılan çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmamız her ne kadar ulaşılması gereken hedefe ulaşmamışsa da bu alanda var olan boşluğu dolduracağını ümit ediyoruz. Umarız bu çalışmamız Arapkendî hakkında daha geniş kapsamlı çalışmaların yapılmasına vesile olur.

KAYNAKÇA

- ABDU'L BÂRÎ EN- NEDVÎ, **Kur'ân ve Sünnet Işığında Tasavvuf ve Hayat**, Terc. Mustafa Ateş, İrfan Yay. İstanbul 1996.
- ABDU'L-MUNÎ'M HIFNÎ, **Mucemu Mustalâhâtu's-Sûfiyye**, II. bs. Dâru'l-Meysera, Beyrut 1987.
- ABDURRAHMAN Câmî, **Nefahât**, Trc: Lamî Çelebî, Mârifet Yay. İstanbul 1980.
- AKYÜZ, Kutbeddin, **Ahmed el-Haznevî ve Haznevîye Tarikatı**, (Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,) Yalova 2015.
- ALGAR, Hamid, “Nakşibendilik”, **DİA**, 2006, XXXII.
- ALTINTAŞ, Hayrani, **Tasavvuf Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. Ankara 1986.
- ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl Şihabü'd-Din es-Seyyid Mahmud, **Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kurâni'l-Azîve's-Seb'î'l-Mesânî**, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts, IV.
- ARĞUN, Şaban, “**Mütekaddimîn dönemi Eş'arî kelâm âlimlerinin tasavvufa bakışı** (İbn Fûrek örneği)”, Yüksek Lisans Tezi, (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Kelam ABD), Diyarbakır, 2016.
- ARVASÎ, Seyyid Abdulhakim, Şeyh Fethullah el-Verekanisî, Şeyh Muhammed Arapkendî, **el-Kelimatu'l Kudsiye Lisadati'n Nakşibendiye** (el-Minah, el-İşarat, eş-Şezerat), t.y. Basım Yılı.1979.
- ATEŞ, Süleyman, **İslâm Tasavvufu**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1992.
- AYDIN, Ferit, **Tarikatta Râbîta ve Nakşibendilik**, Süleymaniye Vakfı, Yay. İstanbul 2000.
- BEKÇİ, Semih, “**Abdurrahman Tâgî, Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri**”, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,) Adana, 2018.
- , **Prof. Nicholson'un Kronolojik Esaslı Tasvvuf Târifleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD) XXIX, s.387, ss.387-40, Ankara 1987.

- CEBECİOĞLU, Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yay. İstanbul 2005.
- CEYHAN Semih, “Vakit”, **DİA**, 2012, XXXXII.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif, **Ta’rîfât: Tasavvuf İstılahları**, ter. Abdülaziz Mecdi Tolun, Litera yay. İstanbul, 2014.
- ÇAĞIL, Ahmet, **Tasavvuf ve Tarikat Nedir**, Şadırvan Yayınları, İstanbul, 2012.
- ÇAĞMAR, M.Edip, “Şeyh Muhammed Şerif Arapkendî”, **Diyarbakır Ansiklopedisi**, 2013.
- ÇELİKOĞLU, Şahver, **Muhabbetullah**, Mârifet Yayınları, İstanbul 2001.
- ÇİÇEK, Mehmet, “Seyda Molla Molla Hüseyin Küçük’ün Hayatı ve İlmi Kişiliği”, **Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı: II, (Kasım, 2009), s.124-139.
- DEMİRCİ, Mehmet, “Himmet”, **DİA**, 1998, XVIII,
- DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Doğu Matbaası, Ankara.
- EGİN, Cevat, “Geçmişten Günümüze Liceli Âlimler”, **Dünden bugüne Lice Sempozyumu**, Ayşe Toprak YİBO Konferans Salonu lice, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları 2012, (05,06 Eylül 2008). S.321-342.
- EKİNCİ, Mehmet Salih, “Şeyh Muhammed Arapkendî İlmi ve Tasavvufî Hayatı”, **Rihle Dergisi**, Haziran 2012, sayı. 14.
- , **İslah ve Tecdid Hareketleri Özelinde Tasavvuf**, Trc. Muhammed Ateş, İstanbul 2012.
- , **et-Tasavvuf ve Harekatü’l İslahî ve’t Tecdîdî**, Ravza Yayınları 2008.
- , **Bedrî’t-Temam fi Tahriri Mühimmatı Kadayı Akaidü’l İslâm**, Darü’l Feth, Ürdün, (Yayın tarihi Yok).
- EL-BUHÂRÎ, Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail, **el-Camiu’s Sahih** thk. Mustafa Dipboğa, Yay. Daru’l İbn-i Kesir, Beyrut, 1407-1987, c. I.
- EL-KUŞEYRÎ, Abdülkerim bin Havazin bin Abdü’l Melik, **Risâlet’ül Kuşeyri**, Tahkik, el-İmam Doktor Abdulhalim Mahmud-Doktor Mahmud bin Şerif, Darü’l Maârif Kahire II.
- ERAYDIN, Selçuk, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi vakfı Yayınları İstanbul, 1994.
- ERGİN, M. Cevat, “Hazrolu Seyda Hacı Abdulfettah Yazıcı” **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.III, S.1, (2006) s.110-130.

- EROĞLU, Muhammed Şerif, **Bütün Yönleriyle Arapkendî**, Kent Yay. İstanbul 2004.
- ET-TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Mûsa, **Sünen**, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Matbaatu Mustafa el-Babî Mısır, c.5, 1975, s.402.
- FRAGER, Robert, **Kalp, Nefis, Ruh**, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2003.
- GÖNGÖR, Erol, **İslâm Tasavvufunun Meseleleri**, Ötüken Yay. İstanbul 1996.
- HÂNÎ, Abdulmecîd b. Muhammed, **el-Hedâiku'l-Verdiyye Fî Hakâiki Ecillâi'n-Nakşibendiyye**, Cihan Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul h. 1296.
- HÂNÎ, Muhammed B. Abdullah, **Behcetüs Seniyye**, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2013.
- HAZNEVÎ, Alâeddin, **Hazret ve Şah-ı Hazne**, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2012.
- HÜCVİRÎ, **Hakikat Bilgisi (Keşfu'l Mahcûp)**, Hazırlayan Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. İstanbul, 2016.
- İBN MANZÛR, Ebü'l Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, **Lisânü'l Arap**, Thk. Abdullah Ali Kebîr-Muhammed Ahmed Hasbullah-Haşim Muhammed eş-Şâzelî, Dâru'l Maârif Kahire h.1119, II.
- İBN-İ MACE Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, **Sünen-i İbni Mace**, thk. Muhammed Fuad Abdulkaki, nşr. Daru İhya-i'l-Kütübi'l-Arabiyeti, c.II.
- İBNÜ'L MULAKKİN Siraccü'ddin ebu Hafs Ömer bin Ali bin Ahmed eş-Şaffî el-Mısırî, **Tabakatü'l Evliya**, Thk. Nureddin Şeribe, Mektebetü'l Hancî Kahire, 1994.
- İBRAHİM MUSTAFA, HAMİD ABDULKADİR, AHMED HASSAN ZEYYAT, MUHAMMED ALİ NECCAR, **“er-Rabite”, el-Mu'cemü'l Vesit**, Kahire, el-İdaretü'l-Ammetü li'l-Mü'cemati ve İhya-i et-Türasi 1960, c.I.II.
- İBRAHİM MUSTAFA-AHMED HASAN ZEYYAT v. dğr. **Mu'cemü'l-Vasît**, Mektebet'ş-Şurûku'd-Duvelîyye, Kahire, 2004.
- İSFEHANÎ, Ebu Naim Ahmed bin Abdullah bin Ahmed Bin İshak bin Musa bin Mihran, **Hilyetü'l Evliya ve Tabakatü'l Esfiya**, Darü'l Kitâbü'l Arabî Beyrut, Darü'l Kütübü'l İlmiye Beyrut h.1409.
- İZ, Mahir, **Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar**, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Kitabevi Yay. İstanbul 2014.
- KARA, Mustafa “Evrâd”, **DİA**, 1995,XXI, s.533.

- KARAKÖSE, Şaban, **Nakşidendi Yolunun Esasları**, İnsan Yayınları, 1. Baskı İstanbul 2004.
- KÂŞÂNÎ, Abdurrezzak, **Tasavvuf Sözlüğü**, İz Yay. İstanbul 2015.
- KÂŞÂNÎ, İzzeddîn Mahmûd bin Ali Natanzî, **Tasavvufun ana esasları,(Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)**, çev. Hakkı uygur, Kurtuba Kitap Yay. İstanbul 2010
- KELÂBÂZÎ, Ebubekir Muhammed b. İshâk el-Buhârî, **Kitâbu't-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf**, Mektebetu'l Hancî, Kahire, 1994.
- KIZIL, Hayrettin, “Diyarbakır ve çevresinde yazılmış Mevritlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi”, **Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı. VII Nisan 2012.
- KOĞI, Ahmed Hilmi ed-Diyarbakiri, **Hediyetü'l Habib (İbn-i Kasımın Metni Ğayetü'l-İhtisar'ın Şerhi)**, (Büyük Şafî İlmihali), Çev. Abdulkuddus Yalçın-Abdussamed Yalçın, Dua Yay. İstanbul 2009.
- KORKUSUZ, Şefik, **Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi**, Kilim Matbaacılık İstanbul 2010.
- ME'LÛF, LUVİS, **el-Muncid, İntişârâtü'l İslâm**, Tahran, h. 1379.
- ERBÎLÎ, Muhammed Emin Kurdî, **Tenvîru'l-Kulûb fî Mu'aâmeleti'l-'Allâmi'l-Ğuyûb**, Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd, **el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, h. 1364.
- MÜSLİM b.Haccâc Ebü'l Hüseyin el-Hüseyin el-Kuşeyrî, **Sahihü'l Müslim**, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, Yay. Darü İhyai't Tûrasi'l Arabi Beyrut, t.y. c.I.
- NAKŞİBENDÎ, Muhammed, **Altın Silsile**, Semerkand Yayınları, İstanbul 2012.
- NARİN, İsmail, “Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî ilimler”, **Şark Medreselerinde Okutulan Akaid Kitapları Üzerinden Mezhep okumaları**, Bingöl Üniversitesi,(Haziran-1Temmuz 2012,) Bingöl 2013.
- ÖNGÖREN, Reşat, “Hatm-i Hâcegân”, **DİA**, 1997, XVI,476.
- , “Zikir”, **DİA**, 2013, XXXIV,409.
- ÖZAYDIN, Murat, Şeyh Abdurrahman Aktepe Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri, Cihan Yayınları, İstanbul 2009, s.159-160.
- SAMÎ, Şemsettin, Kamus Türki, (Osmanlıca) Muharrir Ahmed Cevdet Paşa, Dersââdet, İstanbul.

SARMIŞ, İbrahim, **Teorik ve Pratik Açından Tasavvuf ve İslâm**, Ekim Yay.2.Baskı İstanbul 1997, s.53.

SELVİ, Dilaver, **Kaynaklarıyla Tasavvuf**, Semerkand yayınları, İstanbul 2008.

SERRAC, Ebu Nasr, **el-Luma**, thk. thrc. Doktor Abdulhalim Mahmud, Taha Abdulbaki Surur, nşr. Darü'l Kütübü'l Hadis Mısır.

SUNAR, Cavit, **Ana hatlariyla İslâm Tasavvufu Tarihi**, Ankara Üniversitesi Yay. 143, Ankara 1978.

SÜHREVERDÎ, Şihâbüddîn, **Avârifü'l Meârif,(Gerçek Tasavvuf)**, çev. Dilâver Selvi, Semerkand Yayınları İstanbul 2010.

ŞİMŞEK, Selami, **Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü (TETS)**, Litera Yay. İstanbul 2017.

TOPBAŞ, Osman Nûri, **İmândan İhsâna Tasavvuf**, Altınoluk Yay. İstanbul 2006.

TOSUN, Necdet, “Râbita” **DİA**, 2007, XXXIV.

UÇAR, Salih, **Nakşibendi Şeyhlerinin Mukaddes Sözleri**, Huzur Yayınları terc. Salih Uçar İstanbul 1983.

ULUDAĞ, Süleyman, ,“Sohbet”, **DİA**, 2009, XXXVII.

-----, “Aşk”, **DİA**, 1991,IV.

-----, “Dünya”, **DiA**, 1994,X.

-----, “Hâliidiye”, **DİA**, 1997, XV.

-----, “Halife”, **DİA**,1997, XV.

-----, “Halvet”, **DİA**, 1997, XV.

-----, “Keramet”,**DİA**,2002, XXV.

-----, “Velî”, **DİA**, 2013, XXXXIII.

-----, Muhabbet, **DİA**, 2005 XXX, 386-387.

-----, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay. İstanbul 2012.

YILDIRIM, Kadri, **Kürt Medreseleri ve Âlimleri**, Avesta Yayınları, c.3.İstanbul 2018.

-----, **Kürt Medreseleri ve Âlimleri**, Avesta Yayınları, İstanbul 2018, c.3.

-----, **İslâm Tasavvufu**, Altınoluk Yay. İstanbul 1996.

YILMAZ, Hasan Kâmil, **Tasavvufî Hayat**, Erkam Yayınları, İstanbul 2014.

YURTGEZEN, Ali, **Hacegan Sultanları**, Semerkand Yayınları, İstanbul 2013.

YÜCEL, Ömer Tayfur, “**Şeyh Muhammed Diyâuddîn’in Hayatı Ve Tasavvufî Görüşleri**”, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,) Ankara 2015.

<http://www.diyarbakirsoz.com/politika/molla-muhammed-haniki-vefat-etti-40272>
(28.03.2019)

Molla Selahattin Şahin ile Yapılan Mülakat. (26.05.2018)

Molla Said Okur ile Yapılan Mülakat. (08.12.2018)

Molla Ahmed Turan ile Yapılan Mülakat. (03.01.2019).

Molla İbrahim Durmuş ile Yapılan Mülakat. (08.01.2019)

Molla Muhammed Emin Yıldırım ile Yapılan Mülakat. (19.01.2019)

Molla Abdulhalim Demir ile Yapılan Mülakat. (19.01.2019)

Molla Muhammed Ekinci el-Ğursî ile Yapılan mülakat. (23.01.2019)

Şeyh Muhammed Naci Tanrıkulu ile Yapılan Mülakat. (26.01.2019)

Muhammed Şerif Eroğlu ile Yapılan Mülakat. (26.01.2019)